

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ÂŞIK TARZI TÜRK ŞİİRİNDE DÜNYANIN FÂNİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA YAVUZASLAN

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Serdar UĞURLU

BOLU, TEMMUZ - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

BÜŞRA YAVUZASLAN tarafından hazırlanan “**ÂŞIK TARZI TÜRK ŞİİRİNDE DÜNYANIN FANİLİĞİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/oy çokluğuyla kabul edilmiştir. 10/07/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Serdar UĞURLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Metin AKYÜZ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA
Sakarya Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 26/07/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 11 olarak tespit edilmiştir.

.....
BÜŞRA YAVUZASLAN

ÖZET

ÂŞIK TARZI TÜRK ŞİİRİNDE DÜNYANIN FANİLİĞİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÜŞRA YAVUZASLAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. SERDAR UĞURLU)

BOLU, TEMMUZ - 2023

IX + 104

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren duygu ve düşüncelerini çeşitli yollarla ifade etmeyi tercih etmiştir. Duygularını ifade etmek için insanlığın ilk verimleri mağara duvarlarına çizilen resimler yahut şekil, biçim kaygısından uzak, birbiriyle kafiye kulağa hoş gelen sözler olmuştur. Her geçen gün yaşamı ilkelikten medeniliğe evrilen insan zamanla estetik hassasiyeti de göz önünde bulundurarak sanat ürünleri meydana getirmiştir. Kimi zaman yazılı yahut çizerek ifade ederken kimi zaman da sözlü olarak ortaya koymuştur.

Çalışmamızın temelini oluşturan ve kökeni dini ritüellere dayanan âşıklık geleneği zaman içinde tavır değiştirerek toplumsal değişim ve gelişmelere ayak uydurmak suretiyle halkın duygularının düşüncelerinin sesi olma misyonunu üstlenmiştir. Bulundukları toplumun sözcüleri olan âşıklar bazen dini bazen sosyolojik bazen bireysel birçok temada şiirleriyle ön plana çıkmışlardır.

Bu çalışmada şiirlerdeki içerik ve anlamın görünen cephesinin ötesinde bulunan ve kapalı olan manayı çözümleme sürecini anlatan “hermeneutik” yöntemi esas alınmıştır. Bu bağlamda Türk şiirinin önemli temalarından biri olan dünyanın fâniliği/geçiciliği izleğinin âşık tarzı Türk şiirinde kullanım boyutları irdelenmiştir. Şiirlerde *dünyanın fâniliği* genel olarak “*dünya Sultan Süleyman’a kalmadı sana da kalmaz*” mahiyetinde işlense de şiirlerin yazıldıkları döneme, şâirlerin biyografilerine bakılarak tahlil edildiğinde bu tekdüzeliğin aşıldığı tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Âşık Tarzı Türk Şiir Geleneği, Fânilik- Bâkilik, Varlık-Yokluk, Ölüm

ABSTRACT

**THE MORTALITY OF THE WORLD IN ÂŞIK STYLE TURKISH POEMS
MASTER THESIS
BÜŞRA YAVUZASLAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
(SUPERVISOR: DOÇ. DR. SERDAR UĞURLU)**

BOLU, JULY 2023

IX + 104

Since the beginning of human existence, people have preferred to express their emotions and thoughts in various ways. The first expressions of humanity to convey emotions were drawings on cave walls or rhyming words that sounded pleasant, devoid of concerns for form and shape. As human life evolved from primitiveness to civilization, individuals also created works of art while considering aesthetic sensibilities. They expressed themselves through writing or drawing at times and through oral means at other times.

The tradition of minstrelsy, rooted in religious rituals, gradually transformed to adapt to social changes and developments, assuming the mission of being the voice of the people's emotions and thoughts. These minstrels, who were the spokespersons of their communities, emerged prominently with their poems in various themes, sometimes religious, sometimes sociological, and sometimes individual.

In this study, the hermeneutic method, which focuses on the process of deciphering the hidden meanings beyond the apparent content and significance in poetry, is employed. Within this context, the dimensions of the theme of the transience/impermanence of the world, which is one of the fundamental issues in Turkish poetry, are examined within the context of minstrel-style Turkish poetry. Although the transience of the world is generally depicted in poems with expressions like "The world did not belong to Sultan Süleyman, it won't belong to you either," it has been determined that this uniformity is transcended when analyzed based on the era in which the poems were written and the biographies of the poets.

KEY WORDS: Âşık Style Poetry Tradition, transiency- eternal, presence-absence, death

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TEŞEKKÜR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. ÂŞIKLIK GELENEĞİNE GENEL BAKIŞ	3
1.1. Halk Bilimi ve Halk Edebiyatı Kavramlarına Dair	3
1.2. Âşık Edebiyatının Tarihçesi	5
İKİNCİ BÖLÜM.....	16
2. “FÂNİLİK” TEMASININ KAVRAMSAL ÇÖZÜMLENMESİ	16
2.1. İslâmiyet’te “Fânîlik” Kavramının Çözümlemesi.....	16
2.2. Tasavvufta “Fânîlik” Kavramının Çözümlemesi	18
2.3. İnsan Psikolojisinde “Fânîlik” Kavramının Çözümlemesi.....	21
2.4. Türk Edebiyatında “Fânîlik” Kavramının Çözümlemesi	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
3. ÂŞIK TARZI TÜRK ŞİİRİNDE DÜNYANIN FÂNİLİĞİ.....	41
3.1. Tasavvufî Boyutta Dünyanın Fânîliği	41
3.1.1. Sevgiliye Kavuşma Olarak Dünyanın Fânîliği	41
3.1.2. Malayani İşlerle Uğraşmama Olarak Dünyanın Fânîliği.....	43
3.1.3. Mâsivadan Geçme Olarak Dünyanın Fânîliği	45
3.1.4. Nefis ile Mücadelede Dünyanın Fânîliği	47
3.1.5. Devir İnancıyla Birlikte Dünyanın Fânîliği	52
3.1.6. Gaflet Uykusunda Kalma Olarak Dünyanın Fânîliği	56
3.2. Nasihat Unsuru Olarak Dünyanın Fânîliği	59
3.3. İmtihanlar Diyarı Olarak Dünyanın Fânîliği	63
3.4. Yolculuk Mekanı Olarak Dünyanın Fânîliği.....	64

3.5. Sıla Özlemi Olarak Dünyanın Fâniliği	67
3.6. Yalan Dünyada Gün Yüzü Görmeme Olarak Dünyanın Fâniliği	69
3.7. Başkasının Ölümünden Hareketle Dünyanın Fâniliği	70
3.8. Ölüm Kaygısına Karşı Dünyanın Fâniliği	72
3.8.1. Yüceltme Mekanizmasıyla Birlikte Dünyanın Fâniliği	72
3.8.2. Yadsıma Mekanizmasıyla Dünyanın Fâniliği	75
3.9. Felsefi bir Arayış Olarak Dünyanın Fâniliği	76
3.10. Şikayet Unsuru Olarak Dünyanın Fâniliği	79
3.10.1. Zamandan Şikayet Olarak Dünyanın Fâniliği	79
3.10.2. Bozuk Ekonomiden Şikayet Olarak Dünyanın Fâniliği	83
3.10.3. Felekten Şikayet Olarak Dünyanın Fâniliği	84
3.11. Protesto İşleviyle Birlikte Dünyanın Fâniliği	86
3.12. Adaletin Tecellisi Olarak Dünyanın Fâniliği	89
SONUÇ	92
KAYNAKLAR	98

TEŞEKKÜR

Çalışma süresince tecrübesinden istifade ettiğim tez danışmanım Doç. Dr. Serdar UĞURLU'ya, tez savunma jürimde bulunan hocalarım Doç. Dr. Metin AKYÜZ'e, Selçuk Kürşat KOCA'ya, eğitim hayatım boyunca yoluma ışık tutan ağabeyim Barış YAVUZASLAN'a, kütüphanesinin raflarını kullanımına açan ve her daim motive eden dostum Deniz ÖZTÜRK'e, desteklerini bir an dahi esirgemeyen aileme ve dostlarıma teşekkürlerimi arz ederim.

GİRİŞ

Fânîlik meselesi, var olan her canlının temel özelliği olup insanın varoluşsal problemlerinin arasında yer almaktadır. Her şeyin zıddıyla mümkün olduğu yaşam düzleminde, doğum-ölüm paradoksuyla doğan her canlının ölüme doğru yol alması fânîlik gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Varoluşunun en temelinden kendi ölümlülüğüyle yüzleşmek zorunda kalan insan, doğduğu andan itibaren ölümün bir parçasıdır. Varlık ve yoklukla anlamlı kılınan dünya yaşamının kontrastik yapısı insanın zihninde onulmaz çatlaklar oluşturan bir konudur. Yapısı gereği düşünen ve anlam arayışında olan insan, varoluşun kapsamı dahilinde yok oluşun da özünü sorgulamaktadır. Bu bağlamda fânîlik, insanın anlam arayışında cevaplanması gereken bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan, zihnindeki sorulara cevap bulabilmek için çoğunlukla yaratılış meselesine inanç ekseninde cevap veren dinlere müracaat etmektedir. Dünya üzerinde geçici süreliğine var olduğunu teslimiyet ile karşılayan inançlı birey, ölümü ve fânîliği iradesi dışında gerçekleşecek olaylar olarak görmektedir.

Din, felsefe, psikoloji, sanat gibi beşerî ilim dallarının konusu olan fânîlik olgusu en nihayetinde insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmede başvurduğu sanat dallarından biri olan edebiyatın da meselesidir. Türk edebiyatının farklı dönemlerinde, farklı türlerinde önemli bir teması olan fânîlik olgusu, halkın düşüncelerinin sesi olan âşıklar tarafından da şiirlerinde kullanılan önemli bir temadır.

16. yüzyıldan itibaren sistematik bir biçimde Anadolu'da İslâmîyet'le yoğrulan ve kimi zaman tasavvufî literatürden de beslenen âşık tarzı Türk şiir geleneğinde dünyanın, yaratılışın, varlığın, ölümün kimi zaman da dünyanın adaletsizliğinin sorgulanmasında, zâlimin mazluma olan tavrının eleştirilmesinde fânîlik meselesi başvuru olan önemli temalardan biri olmuştur.

Bireyin, dünyaya karşı geliştirdiği bakış açısında ya da hayatı algılama biçiminde toplumsal perspektifin önemi yadsınamaz. Bu hususta çalışmamızda, içinden çıktığı toplumu dönemsel ya da inançsal olarak temsil eden âşık tarzı Türk şiiri mercek altına alınacaktır. Bu çalışma Türk milletinin dini, felsefî, sosyal yönlerden hayata bakışını yakalamada önem arz eden âşık tarzı Türk şiirinde *dünyanın fânîliği* temasını konu edinmektedir. Bunun için âşık tarzı Türk şiiri

üzerinden Türk toplumunun dünyaya bakışında ya da varlığını anlamlandırma noktasında önemli gördüğü hususlar irdelenecektir.

Çalışmamızda temel amaç âşık tarzı Türk şiirinde dünyanın fâniliği meselesinin arka planında gizlenen temaları tespit etmektir. Tespit edilen şiirlerdeki *dünyanın fâniliği* temasının dinî, felsefî, psikolojik ve sosyolojik arka planı, bilimsel okur-yazarlığa sadık kalınarak kimi zaman şâirlerin yaşadıkları döneme kimi zaman şahsi biyografilerine bağlı kalmak suretiyle tahlil edilecektir.

Bu bağlamda çalışmamızda, bir metnin yorumlanmasında önem arzeden ve tarih boyunca teoloji, hukuk, filoloji, tarih ve felsefe gibi çeşitli alanlara adapte edilen anlama öğretisi olarak da tanımlanan hermeneutik yöntemi (Topakkaya, 2007:76) kullanılacaktır. Türkçe'deki tam karşılığı yorumbilgisi olan *hermeneutik*, temelde bir metnin incelenmesinde örtük anlamları keşfetmeyi ve yorumlamayı hedefler (Yaşat, 2004:7).

Çalışmamamızın birinci bölümünde âşık edebiyatının halk edebiyatı içindeki yeri, kökeni ve Anadolu'daki tarihi gelişimi irdelenecektir. İkinci bölümde *fânilik* meselesine açıklık getirilmeye çalışılmış; din, tasavvuf, psikoloji ve edebiyatta fânilik konusunun işleniş biçimleri ele alınmıştır. Çalışmamamızın üçüncü bölümünde ise âşık tarzı Türk şiirinde, dünyanın fâniliği meselesi ikinci bölüme müracaat edilmek suretiyle tasavvufî, dinî, toplumsal-sosyolojik yönlerden incelenecektir.

Tematik bir inceleme olan çalışmamıza âşıklık geleneği mensupları olan şâirler yüzyıllara göre ayrılarak alınmış ve bu şâirlerin şiirleri taranarak incelenmesi yapılmıştır. Taranan şiirlerin büyük bir çoğunluğunda dünyanın fâniliği olgusu tespit edilmiş ve alt anlamları irdelenerek tasnife tabi tutulmuştur. Çalışma süresince, dünyanın fâniliği temasının popülerliği ve güncelliği sebebiyle âşık şiirinin her döneminde kullanıldığı farkedilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda mevzubahis temin kullanıldığı her şiir değil, estetik açıdan ön plana çıkan, görünen anlamından farklı anlamlar barındıran şiirler konu alınacaktır. Âşık edebiyatının geniş Türk coğrafyalarındaki yayılımından kaynaklı doğan ürünler çalışma kapsamı dışında tutulacaktır ve Anadolu sahası âşık edebiyatı verimleriyle sınırlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÂŞIKLIK GELENEĞİNE GENEL BAKIŞ

1.1.Halk Bilimi ve Halk Edebiyatı Kavramlarına Dair

Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatına geçmeden önce âşık edebiyatının genel çerçevesini belirleyen sınırları çizmemiz gerekmektedir. Buradan hareketle âşık edebiyatının Türk edebiyatında hangi üst başlığın kolu olarak vücuda geldiğini belirlemek faydalı olacaktır.

Türk halk edebiyatının önemli kollarından birisi olan âşık edebiyatı halkbiliminin çalışma kapsamına girmektedir (Artun, 2015:7). Halk edebiyatı, köklerini Avrupa’da gelişen coğrafi hareketlere değin uzatabileceğimiz; Rönesans ve Reform hareketleriyle ivme kazanan ve “halk” kavramına yönelik bir hareket başlatan folklor disiplinin inceleme alanına giren edebî bir anlayıştır (Yıldırım, 1983:2).

En az iki kişiden oluşan herhangi bir ortak faktörü paylaşan insan topluluğu (Dundes, 1980:143) olarak tanımlanan halk kavramını merkeze alan folklor, insanın dünyaya bakış açısı çerçevesinde geliştirdiği davranışlarını, geleneklerini, bireyi anlamaktan yola çıkıp toplumları anlamlandırmaya çalışan 1800’lü yıllarda ortaya çıkmak için kendisine uygun zemin bulmuş bir bilim dalıdır (Çobanoğlu, 2019:25).

Folklor, Avrupa’nın yaşamış olduğu tarihi dönüşümlerin, düşünce akımlarının ışığında meydana gelmiştir. Cocchiara’ ya göre (2017:20) 16. yüzyılda yaşanan coğrafi keşiflerin etkisiyle bilim insanları sosyal kurumların tarihi meselelerine yönelmiş ve yeni bir araştırma yöntemi olan karşılaştırmalı metodu bulmuştur; buradan günümüzdeki anlamıyla etnografya ve beraberinde folklor bilimi ortaya çıkmıştır. Avrupa’da böyle bir zemin üzerine temellendirilen folklor çalışmalarının çıkış noktası, Çobanoğlu’na göre (2019:25), Almanya’da Grimm Kardeşlerin *Ev ve Çocuk Masalları* adlı derleme çalışmasının akabinde 1846 yılında William John Thoms tarafından *Atheneum* adlı dergide ilk kez “folklor” terimin kullanılmasıdır.

Avrupa’daki gelişimini milliyetçilik ve romantizm akımları çerçevesinde tamamlayan folklor ile ilgili Türkiye’de ilk çalışmalar, 19. yüzyılda hareketlilik göstermeye başlamıştır. Osmanlı’nın devlet yapısının, Avrupa’da gelişen

milliyetçilik akımı dolayısıyla zarar gördüğü bir dönemde, ortaya çıkan folklor olgusu Osmanlı aydınlarının tutunacağı bir dal işlevi görmüştür. Türkçülük hareketinin kaidelerine bağlı olarak gelişen dilde sadeleşme çalışmaları folklorun Türkiye'deki emekleme evreleridir (Kasımoğlu, 2018:29).

Dursun Yıldırım (1991:13-15), Türkiye'de folklorun gelişimini dört evrede ele almaktadır. Buna göre, folklor çalışmalarının ilk devresi “Örtülü Devre” olarak zikredilmektedir. Bu dönemde Osmanlı coğrafyasında folklor ismi, Osmanlı'nın imparatorluk yapısına zarar vermemek için zikredilmemektedir. Ancak her ne kadar dile getirilmese de yapılan birtakım çalışmalarla varlığını hissettirmektedir. Ziya Paşa'nın *Şiir ve İnşa* adlı makalesinde hem şiirle alakalı hem de dil ile alakalı ortaya koyduğu görüşlerinden; Ahmet Vefik Paşa'nın Macar Türkolog Kunoş ile gerçekleştirdiği sohbette bu terimi bildiği, sohbette sarf ettiği ifadelerinden anlaşılmaktadır. İkinci devre ise “Türkçü Devre” olarak adlandırılır. Bu devrede folklor adı korkusuzca ifade edilir ve folklorla yönelik özgün çalışmalar başlar. Folklorun ne olduğuna ilişkin çalışmalar Avrupa'daki çalışmalar ışığında anlatılmaya çalışılır. Bu bağlamda M. Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Rıza Tevfik Bölükbaşı folklorun ne olduğuyla ilgili ilk çalışmaları yapmaya başlarlar. “Sentezci Devre” olarak adlandırılan üçüncü devre, Türk folklor araştırmalarının devlet tarafından desteklendiği bir dönemdir. Bu dönemde amaç, milliyetçilik zeminine oturtularak temelleri atılacak olan yeni devletin yapısını, millî kültür ekseninde folklor kaynaklarından yararlanarak yeni bir sentez içinde harmanlayıp şekillendirmektir. Dördüncü devre olarak adlandırılan “Dergici Devre” de folklor adına pek çok önemli dergi çıkarılmıştır. Beşinci devre ise “Bilimci Devre” dir. Bu dönemde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Millî Folklor Araştırma Enstitüsü kurulmuş ve ilerleyen dönemlerde ise folklor çalışmaları üniversitelerde Türk Dili ve Edebiyatı lisans programlarında geniş ölçüde yer almıştır.

Boratav (2017:23), folkloru ilerlemiş cemiyetlerin içinde nispeten daha geri kalmış halk tabakalarının, üretim ve tüketim tekniklerini, maddi yaşama şekillerini buna bağlı olarak geliştirilen merasim, adet ve geleneklerini; düşünüş ve inanış biçimlerini ve bunlara bağlı oluşturdukları kurumları; sanat ürünlerini, toplumun bugünkü seviyesine nazaran eski zamanlardan kalan izleri aramak maksadıyla incelleme yapan bilim dalı olarak tanımlar.

Durbilmez'e göre (2013:103-105) disiplinler arası bir bilim dalı olan folklor, halka ait bütün töre, davranış, gelenek gibi unsurları inceleyen bir bilim dalı olmasının yanı sıra halkın ortak malı olmuş (anonim) edebiyat ürünlerini de inceleme alanı içerisine dahil etmektedir.

Durbilmez, halk bilimi ile halk edebiyatı arasında sıkı bir ilişki olduğunu vurgular. Halkın dinî yahut geleneksel törenleri halk biliminin inceleme alanına girerken bu törenlerde icra edilen edebi ürünler halk edebiyatının inceleme alanına girer. (Durbilmez, 2013: 103-110).

Erman Artun (2015:9) halk edebiyatını, halkın edebi zevkini karşılamak için sözlü olarak ortaya konan, kendine özgü bir dili ve üslubu olan edebiyat kolu olarak tanımlarken; Ekici (Ekici, vd. 2008:45), belli bir geleneğe sahip olan bir grup ya da grubun üyesi bir kişi tarafından meydana getirilen mahiyetinde sanat kaygısı ve estetik bir yön bulunduran; metni, dokusu bağlamı ile iletişimin diğer türlerinden ayrılabilen edebi üretimler bütünü olarak tanımlar.

Halk Edebiyatı anonim halk edebiyatı, İslâmi eksende tekkeler çevresinde gelişen tasavvuf edebiyatı ve âşık edebiyatı olmak üzere üç koldan oluşmaktadır.

1.2.Âşık Edebiyatının Tarihçesi

Halk edebiyatı, halkın kolektif olarak yarattığı anonim ürünlerin yanı sıra geleneğe bağlı kalmak suretiyle ferdi olarak ürettiği âşık edebiyatı ve tasavvuf edebiyatını da bünyesinde barındırmaktadır (Durbilmez, 2013:108-110).

Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra, sosyal ve siyasal değişmelerden dolayı edebiyat, iki farklı koldan ilerlemeye başlamıştır. Arap ve Fars edebiyatları örnek alınarak başlatılan ve zaman içinde bünyesine millî özellikleri de katarak ilerleyen divan edebiyatı ve Türklerin millî edebiyat geleneklerine sadık kalarak geliştirdikleri halk edebiyatı. Türk şiirinin anonim, âşık ve tekke kollarını oluşturan halk edebiyatı; ahenk unsurları, nazım birimleri, irticalen üretilmeleri gibi ortak özellikleriyle halk edebiyatı başlığı altında toplanmıştır. (Günay, 2021:37- 40)

Türkler, konar-göçer yaşamları, benimsedikleri farklı din ve dünya görüşleri sebebiyle bünyelerine aldıkları farklı kültürel özelliklerle Orta Asya'dan Anadolu'ya varıncaya değin değişikliklere uğrayan bir edebiyat geliştirmişleridir. Bu edebiyat içerisinde Türk şiiri bugün âşık dediğimiz ozanların katkısıyla korumuştur (Yardımcı, 2018:113).

İslâmiyet'i kabul etmeden önce Şaman kültür geleneğine bağlı olan Türkler, birçok müessesede olduğu gibi sanat anlayışlarını da buna göre şekillendirmiştir. İslâmiyet'in Anadolu'da Türkler arasında yayılmasından sonra Şaman kültürüne ait izler yeni kabullerle harmanlanarak önce tarikatlar içinde sonra da edebiyatta kendini göstermiştir. Temsilcilerine saz şâiri, çöğür şâiri, meydan şâiri, halk ozanı da denilen âşık edebiyatı, Orta Asya Türk kültürünü en belirgin özelliklerini bünyesinde barındıran bir şâir tipi meydana getirmiştir. Mevzubahis şâir tipi, İslâm öncesi gelenekteki, din adamı Şaman'ın özelliklerini taşımaktadır. Bu şâir tipi, âşık tipine dönüşebilmek için tıpkı şaman gibi bazı özel yollardan geçmek durumundadır. Maddi ya da manevi bir sıkıntı sonucunda genellikle kutsal kabul edilen bir yerde uyku ile uyanıklık arasında görülen bir rüyada, pir elinden içilen bade ya da yenilen bir yiyecek sonucunda şiir söyleme ve saz çalma yeteneği edinirler ve dini bilgiler öğrenirler. Bunun dışında ebedî olarak sevebilecekleri bir sevgili ile karşılaşır. Rüya sonrasında hem Tanrı aşkı hem de sevgili aşkı ile yanarlar ve derin bir din bilgisine sahip olurlar. Uyandıklarında usta bir âşık tarafından sınava tabi tutulurlar. Bu sınavda sorulan sorulara kusursuz bir nazımla saz eşliğinde doğru cevaplar verdikten sonra âşık olduklarını ispatlarlar. Rüyadan sonra yeni bir kimliğe sahip olan âşıklar, kendi çevrelerinden başlamak suretiyle bütün memleketi gezerek yeteneklerini ispatlarlar (Günay, 2021:52-54)

Birçok toplumsal misyonu bünyesinde barındıran halk şâirleri ve alakalı olarak Fuat Köprülü şu bilgileri aktarmaktadır.

“En eski Türk şâirleri- Tonguzların *şaman*, Moğol ve Boryatların *bo veya bugue*, Yakutların *oyun* Altay Türklerinin *kam*, Kırgızların baksı (bakşı), Oğuzların *ozan* dedikleri- sahir (büyücü) şâirlerdir. Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi birçok vasfı kendilerinde toplayan bu adamların, halk arasında büyük bir yeri ve ehemmiyeti vardı. Muhtelif zaman ve mekanlarda bunlara verilen ehemmiyet derecesi, kıyafetleri, kullandıkları musiki aletleri, yaptıkları işlerin şekli tabii olarak değişiyordu; fakat semadaki mabutlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, fenâlıklar; hastalıklar ve ölümler gibi fenâ cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi eylemek, bazı ölümlerin ruhlarını semaya yollamak ve hatıralarını yaşatmak gibi muhtelif vazifeler hep onlara aitti” (Köprülü,2018: 88-89).

Çalışmamızın temelini oluşturan âşık edebiyatı, kahvehane, kervansaray, konak ya da saraylarda halkın toplu bulunduğu sosyal mecralarda şiirlerini bağlama eşliğinde genellikle irticalen icra eden, “âşık” adı verilen halk şâirlerinin

ürünlerinden oluşmaktadır (Çıblak, 2008:21). Sosyo-kültürel çevresiyle bütünlük gösteren âşık, toplumun sözcülüğünü ve gözcülüğünü yaparken ferdi duygularından ziyade toplumun düşüncelerini dile getirmeyi kendisine görev edinmiştir (Durbilmez, 2020:27).

Boratav (2017:27-28), âşık edebiyatı temsilcilerini iki grupta incelemektedir. Bunlardan birinci grup âşıklar, geniş halk kitlelerine daha yakın duran; köylü, göçebe ve Yeniçeri Ocakları'na mensup, dini vasıfları da üstünde bulunduran; aruz kullanmayan, sade dili esas alan, konusunu gerçek doğadan ve gerçek insandan alan ve irticalen şiir söyleyen şâirleridir. İkinci grup şâirler ise 17. Asrın ikinci yarısından sonra âşık edebiyatının kurumsallaşması edebi mektep halini almasıyla oluşan gruptur. Bu gruptaki şâirler tıpkı divan şâirleri gibi aruzla şiir söylerler, konu ve mazmunlar bakımından daha çok divan edebiyatına öykünürler.

Menşeyini Orta Asya Türk geleneğinden alan âşık tarzının yetiştirdiği âşık tipi, tarihi süreç içerisinde Türklerin medeniyet değişimine bağlı olarak evrilmiştir. Güzel ve Torun (2014:270-274) âşık tipini üç kategoride ele almıştır. Birinci tip olarak ozan-baksı, kam-şaman vb. adlarla anılan toplum içinde Tanrı ve ruhlar ile insanlar arasında irtibat sağlayan, sağaltıcılık görevi olan bunların yanı sıra her türlü ayin ve merasimleri manzum sözlerle kopuzu eşliğinde icra eden şâir ruhanilerdir. İkinci tip İslâmi akidelerle eski geleneğe bağlı olarak yoğrulan edebiyat geleneğinin yetiştirdiği âşık tipidir. Üçüncü tip ise Türklerin Batı medeniyet dairesine girmesiyle sazıcı, saz ustası, bağlama ustası adını alan modern âşık tipidir.

Âşıklar, İslâmiyet öncesi ozan-baksı geleneğinin varisi olarak bu geleneği sözlerinde ve sazlarında sürdürmeye devam etmişlerdir (Halıcı, 1992:5). Bu bağlamda kökenini İslâmiyet öncesi şiire dayandıran âşık edebiyatı, toplumun değişimine ayak uydurmak suretiyle tavır değiştirerek, bünyesine İslâmiyet sonrası gelişen edebiyat geleneğini de katarak ilerleme kaydetmiştir.

Âşık edebiyatının kökenine dair araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu konudaki ilk görüşlerden kabul edilen Köprülü âşık edebiyatını şu şekilde tanımlamıştır: “Âşık Edebiyatı dediğimiz zaman, sadece 16. ila 20., hatta 17. ila 20. asırlar esnasında Anadolu’da yetişen ve oldukça mebzul (bol) eserleri ve ananeleri zamanımıza kadar devam edip gelen saz şâirlerine mahsus şiir tarzını kastetmekteyiz. Daha eski saz şâirlerine ait olarak bundan önceki

devirlerden kalan edebi metinler yok denecek kadar az olduğu için o hususta metinlere dayanan müspet tarihi mahiyette edebî izahlara girişmeye imkân yoktur” (Köprülü, 2018:232). Köprülü’nün bu izahından anlaşılan 16. yüzyıldan günümüze değin devam eden âşık edebiyatının teşekkülünün Anadolu’da başladığıdır.

Köprülü’nün görüşüne alternatif bir bakış açısı getiren Çobanoğlu’na göre (2021:149-155) ozan-baksı ve tekke edebiyatı geleneği ekseninde bağımsız bir edebiyat geleneği olarak şekillenen âşık tarzı edebiyat geleneği, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ibadet ve bunun yanı sıra sosyalleşme mekânları olarak bilinen tekkelerin yerini, dindışı bir kimlikle ortaya çıkan kahvehanelerin almasıyla başlar.

Başgöz ise (2014:31-40) *İzahlı Türk Halk Şiiri Antolojisi* adlı çalışmasında âşık edebiyatının kökeni sorununu tartışırken âşık edebiyatını tanımlamak için hangi özelliğini konu edilmesi gerektiği sorularını yöneltmiştir. Âşık edebiyatını tanımlarken âşık sözünün 16. yüzyıldan önce yetişmiş Türk edebiyatı şâirleri Yunus Emre, asıl adı Ali Beşe olan Âşık Paşa tarafından kullanıldığını ifade eder. Bir diğer ölçüt olarak âşık edebiyatını belirleyen önemli kriterlerden biri olan koşma nazım biçimi üzerinde durarak, 16. yüzyıldan önce Batını tekkelerinde ve Alevi-Bektaşî tekkelerinde görüldüğünü öne sürer. Bunların yanında şiirin saz ile söylenmesi sade dil kullanılması gibi unsurların da 16. yüzyıldan önce Anadolu’da mevcut olduğunu ifade ederek âşık şiirinin doğuşunu Batını tekkelerine ve onların çevresinde gelişen kültüre bağlar.

O halde İlhan Başgöz yukarıda ifade edilen tespitiyle âşık edebiyatının doğuşunda, Köprülü ve Çobanoğlu’nun aksine 16. yüzyılda ortaya çıkan kahvehanelerden önce Anadolu’da var olan Batını tekkeleri ve Alevi Bektaşî tekkelerinin etkili olduğu görüşünü savunur.

Artun (2019:8-9), dünya üzerinde birbirine yabancı olan edebiyatların dahi birbirinden etkileneceği düşüncesinden yola çıkarak âşık edebiyatının da kendisinden önceki Türk edebiyatı devrelerinden etkilendiğini öne sürmüştür. Buradan hareketle âşık edebiyatının oluşum süreci kendisinden önce gelişen anonim halk edebiyatı, tekke-tasavvuf edebiyatı ve hatta İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı dönemlerine değin götürmüştür.

Âşıklık geleneği, Türk dünyasının kültürel kodlarının (kimliğinin) temel unsurlarından birini oluşturmanın yanı sıra kökleri Türk tarihinin derinliklerine uzanan müşterek kalıttır (Artun, 2009:1).

Anadolu’da âşık edebiyatı, Türk toplumunun Orta Asya’dan Anadolu’ya gelirken yanında getirdiği ozan-baksı geleneğinin (Sakaoğlu, 2014:35) Anadolu’da inanç değişimiyle birlikte İslâmî motiflerle yoğrulmuş yeni bir hüviyet kazanmasıyla ortaya çıkmıştır (Kaya, 2003:2).

Artun, (2019:57-58) âşık edebiyatının gelişimini, âşıkların yetiştikleri yüzyıllara göre o dönemlerin koşullarını göz önünde bulundurmak suretiyle üç dönemde incelemiştir. Birinci dönem olarak belirlediği 12. yy. ve 15. yy.’ın sonunu kapsayan tarihlerde gelişen âşık edebiyatıdır. Bu dönemde âşıklar şiirlerini Yunus Emre ışığında “dini-mistik edebiyat” tarzında ortaya koymuş ve merkeze insanî ve mistik karakterleri koymuşlardır. İkinci dönem olarak 16.yy. ile 17. yy.’ın sonunu kapsayan tarihleri işaret etmektedir. Bu dönem âşıkları ise Yeniçeri Ocağının etrafında yetişen âşıklar, Osmanlı’nın 16. yüzyılda Akdeniz’de etkinlik gösterdiği sıralarda Cezayir-Tunus Ocaklarında yetişen dünyevî şiirler yazan âşıklar ve herhangi bir zümreye bağlı olmadan maddi aşka, insana, topluma yönelen âşıklardır. Üçüncü dönem ise 18. yüzyılın sonu ve günümüzü kapsamaktadır. Bu dönemde Osmanlı’nın gerilemesine paralel olarak bir önceki dönemde varlık gösteren Yeniçeri ocağı ve asker ocakları eski geleneklerini koruyamamışlardır ve âşıklar bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. 19. yüzyılda toplumsal değişime paralel olarak âşıklar sosyal tarihe kaynaklık etmiş ve edebî-estetik değeri koruyamamışlardır. İlerleyen süreçlerde köyden kente göçün artması gibi durumlar sebebiyle kapalı toplumlar çözülmüş ve âşıklık geleneği eski haliyle sürdürülemez olmuştur.

Bütün tanımlardan anlaşılan, âşık edebiyatı, kuşkusuz sırtını İslâmiyet öncesi ozan-baksı geleneğine yaslayarak İslâmiyet’in kabulüyle birlikte değişen inanç sistemi, dünya görüşü vb. durumların etkisiyle oluşan tekke- tasavvuf edebiyatından ve Osmanlı Devleti’nin bünyesinde gelişen divan edebiyatından da beslenerek 16. yüzyılda Anadolu’da oluşmaya başlamış ve gelişimini 17. yüzyılda tamamlamış halk edebiyatının bir şubesidir.

Türk halk edebiyatında, âşık edebiyatı kapsamında karşımıza çıkan “âşık” tipine 16. yüzyılın başlarında rastlanır (Boratav, 2019:25). İslâmiyet’in kabulünden 16. yüzyıla kadar uzanan dönem, toplum açısından bir geçiş evresi

özelliğini taşımaktadır. Bu devrede eski kültürün varisi olan “ozan” Azerbaycan ve Anadolu’da yerini yavaş yavaş “âşık” tipine bırakmıştır (Çıblak,2008: 22).

Âşık edebiyatıyla ilgili çalışma yapan birçok araştırmacının ortak görüşüne göre, beş yüzyıllık âşık şiirinin elimizdeki en eski örnekleri 16. yüzyıla işaret etmektedir. 16. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin siyasi ve askeri anlamda başarı gösterdiği bir yüzyıldır. Bu başarı pek çok kültürel alana sirayet ettiği gibi edebiyatta da kendisini göstermiştir. Bu konuyla alakalı Prof. Dr. M. Fuat Köprülü’ nün *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserin de bulunan “*Anadolu’da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış (XIII-XVI. yüzyıllar)*” adlı makalesini esas alarak şunları söyleyebiliriz ki 16. yüzyıl Osmanlı Devleti’nin Anadolu ve Rumeli başta olmak üzere Suriye, Mısır, Irak; Akdeniz’de ve Kuzey Afrika’da yetkinlik ve başarı göstermesi halkın huzurlu ve müreffeh yaşam sürmesiyle doğru orantılı olarak Anadolu ve Rumeli’nin muhtelif bölgelerinde şâir, müellif ve mütercimler yetişmiştir (2014: 478-507).

Osmanlı’nın kültürel gelişiminin zirvede olduğu, imparatorluğun kara ve denizlerde etkisinin yüksek oranda hissedildiği 16. yüzyılda yaşanan askeri zaferler; koşmalar, türküler, destanlar vasıtasıyla sonraki nesillerin kültürel belleğine gazi şâirler vasıtasıyla aktarılmıştır (Kabaklı, 2006:49).

Âşıkların sanatlarını icra etmelerinde ve varlıklarını sürdürebilmelerinde hayli önem arz eden kahvehaneler, 16. yüzyılın başlarında açılmış ve İstanbul’a aynı yüzyılın ortalarında gelmiştir. Tarihsel süreç içinde âşıklık geleneğinin önemli yapı taşlarından olan kahvehaneler, başlangıçta entelektüel çevrelerce tercih edilirken zamanla halkın duygu ve düşüncelerini seslendiren âşıklarca da benimsenmiş ve geleneğin önemli unsurlarından biri haline gelmiştir (Artun, 2019:41).

16. yüzyılın şiirlerinde ilk zamanlarda sekizli hece ölçüsü, halk dili, ifade şekli, mecazlar tabirler hatta halk türkülerinde ve Dede Korkut Hikayelerinde görülen bir takım halk edebiyatına has unsurlar gerek şeklen gerek içerikte kendini göstermekteydi. Bu asrın ikinci yarısında ise klasik edebiyat unsurları, tasavvufi halk edebiyatı tesiri âşık şiirinde kendini göstermeye başlamıştır (Köprülü, 1962:58).

16. yüzyılın başlarında âşık şiirinde hece ölçüsü kullanılırken yine aynı yüzyılın ikinci yarısından sonra yüksek zümreye yakın duran âşıklarca daha çok divan edebiyatında kullanılan aruz ölçüsü de kullanılmaya başlanmıştır. Bunun

yanı sıra bu yüzyılda aşk, tabiat kahramanlık vb. konuların yanı sıra yavaş yavaş yerleşik hayata dair konular da tablolar halinde âşık edebiyatına girmeye başlamıştır (Artun, 2019:281).

Köprülü (1962:59-64) *Türk Saz Şâirleri* adlı eserinde Kul Mehmet, Öksüz Dede, Hayali, Köroğlu, Ozan, Bahşi; Mağrip Ocaklarında, Oğuz Ali, Çırpanlı, Armutlu, Kul Çulha, Geda Muslu isimli on bir saz şâirinin yetiştiğini zikretmiştir. Saim Sakaoğlu (2014:27) bu isimlerin arasında Karacaoğlu ve Kul Piri'yi de ekleyerek 16. yüzyıl âşıklarının sayısını on üçe çıkartır. Artun (2019:275), Ahmetoğlu, Bahşioğlu, Hızıroğlu, Köroğlu, Sururi ve Şükrü Mehmet, Dalışman'ı da ekleyerek bu yüzyılda yaşamış âşıkların sayısını yirmiye çıkarmıştır.

17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin genişleyen sınırlarına paralel olarak âşık edebiyatı da geniş alanlara yayılmıştır. Âşık edebiyatı açısından altın çağının yaşandığı 17. yüzyılda artık gelenek iyice yerleşmiş, âşık edebiyatının sınırları belli olmuş ve fasıllar düzenlenmeye başlamıştır. Gelişimini 17. yüzyılda tamamlayan âşık edebiyatının ürünleri nicelik bakımından bir önceki yüzyıla göre daha iyi bir seviyeye ulaşırken nitelik yönünden de zirveye çıkmıştır. Bir yandan halkın anlayabileceği bir dille eser veren Kayıkçı Kul Mustafa ve Ercişli Emrah diğer yandan klasik şiir etkisiyle aruzlu şekillerle örnekler veren Âşık Ömer ve Gevherî'yi yetiştiren gelenekte bütün bunlara ek olarak 17. yüzyılda şehirlere gelen, medreselerde yetişen âşıkların şiirlerinde divan edebiyatından etkilenerek "kalem şuarası" adıyla âşık edebiyatı içerisinde yeni bir oluşum meydana getirdiği görülmüştür (Artun, 2019:307-309).

Âşık şiiri, 17. yüzyılda bir önceki yüzyılda olduğu gibi yalnızca zaferleri değil uzak sınırlarda yaşanan yenilgileri ve bazı memleket kayıplarının hüznünü de konu edinmektedir. Âşıklar şiirlerinde bu yüzyılda, imparatorluk bünyesinde görülen savaşların zorluklarını anlatmalarının yanında yaşanan idaresizlikleri, ve yolsuzlukları da ele almış ve ayrıca yenilgilerden sorumlu devlet adamlarına da sitemde bulunmuşlardır (Kabaklı, 2006:66).

Aynı zamanda geleneğin iyice yerleşmeye başladığı bu asırda ağırlıklı olarak siyasi ve tarihi olayları ele alan saz şâirleri, saray tarafından da korunmaya başlanmıştır. Padişahların himayesinde şiirlerini seslendiren birçok âşık, sevdiği sultanların tahttan indirilmesi veya ölümlerinden dolayı duyduğu üzüntüyü şiirlerinde dile getirmişlerdir. Türk saz şiirinin en güçlü döneminin yaşandığı 17.

yüzyılda, daha sonradan adından söz ettirecek ve kendilerine nazire yazdıracak önemli şâirler yetişmiştir. Bu şâirlerin başında Âşık, Âşık Ömer, Ercişli Emrah, Gevherî ve Karacaoğlan gibi şahsiyetler gelmektedir (Sakaoğlu, 2014:39-40).

İmparatorluğun gerilemeye başladığı 18. yüzyılda âşık edebiyatı da kendisinden önceki yüzyıllara göre gerilemeye başlamıştır. Birçok âşığın yetiştiği bu dönemde, âşık şiirinde adından söz ettirecek güç ve nitelikte bir şâir çıkmamıştır. Bu yüzyılda özellikle destanlarda ülkenin içine düştüğü zor durumlara yer verilerek saray uyarılmaya çalışılmıştır (Sakaoğlu, 2014: 40- 41).

Siyasal tarih açısından çok önemli olayların yaşandığı 18. yüzyılda âşıklık yaygınlaşmış ancak gelenek adına önceki yüzyıla kıyasla durağan bir dönem geçiren âşık edebiyatı, yazılı ve kültürel sanat ortamları içerisinde varlığını devam ettirmiştir. Yine bu yüzyılda medreselerde eğitim gören, medrese çevresiyle içli dışlı olan birçok âşık yetişmiştir. Bunun sonucu olarak âşık şiirinde kusurlu aruz kullanımının yanı sıra gazel, muhammes, divani, semai gibi aruzlu türlerle âşık şiiri varlığını devam ettirmiştir (Artun: 2019: 33-334)

18. yüzyılda yetişen bazı âşıklar; Ravzi, Ali, Hoccoğlu, Hükmî, Kâtibi, Derviş Musa, Kabasakal Mehmed, Ahmed, Levnî, Şermî, Mahtumî, Civan Nuri, Abdi, Şem'i vd. (Köprülü, 1962: 391)

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin siyasi tarihi açısından oldukça hareketli geçen bir dönemdir. 18. yüzyılda ortaya çıkan Fransız İhtilali bütün dünyayı etkisi altına almış, 19. yüzyılda da Osmanlı imparatorluğunda etkilerini göstermeye başlamıştır. Buna paralel olarak Osmanlı'da sosyal hayat ve sanat çevreleri de bu hareketlilikten etkilenmiştir. Bireyi, toplumu ve sosyal müessesleri etkileyen milliyetçilik, özgürlük, eşitlik, hak, adalet gibi yeni kavramlar Osmanlı coğrafyasında yayılmaya başlamıştır. Bu yayılımdan etkilenen Türk edebiyatı, sanat anlayışını değiştirerek toplumu ilgilendiren konulara yönelmiştir (Artun: 2019:340-341).

Bu yüzyılda kimi âşıklar tabiat, aşk, kahramanlık, konularından uzaklaşarak sosyal meseleleri irdelemiş ve yergi üslubuyla ülkenin işleyişindeki adaletsizlikleri, yolsuzlukları konu alan şiirler söylemeye başlamışlardır. Bu yönüyle diğer yüzyıllardan ayrılan âşık şiiri sosyal anlamda bir evrilme geçirmiştir. (Kabaklı, 2006:110-11)

Halkın şâirlere olan rağbetinden kaynaklı bu yüzyılda, âşıklardan devletin propagandasını yapmak suretiyle faydalanılmıştır. Âşıklar bazı zamanlarda yurdun

çeşitli bölgelerini dolaşarak sarayın yaptığı yenilikleri ve siyasi olayları halka güzel bir dille anlatmakla görevlendirilmişti. II. Mahmut, Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz zamanında saraydan ödenek alan âşıkların olduğu bilinmektedir (Kabaklı, 2006:110).

19. yüzyılda önemli simaları yetiştiren âşık edebiyatı, yine bu yüzyılda divan edebiyatı etkisinden sıyrılamamıştır. Âşık Ömer ve Gevherî'nin etkisi altında kalan halk şâirleri aruz ölçüsü kullanarak divan, semai, selis, kalenderî ve satranç şekilleriyle şiirler kaleme almışlar hatta hece ile yazdıkları şiirlerde dahi Arapça- Farsça kelime ve tamlamalar kullanmışlardır. Bu yüzyılda toplumun ve yönetimin iyice ilgisini üzerine toplayan âşıklar, Yeniçeri Ocağını kapatan Sultan II. Mahmut tarafından koruma altına alınmıştır. Bunun yanı sıra kültür taşıyıcılığı görevini üstlenen âşık tarzı edebiyat geleneği; âşıklarca “semai kahvehaneleri adı verilen sosyal mecralarda, bilhassa Cuma ve Ramazan gecelerinde geleneğin icrasını gerçekleştirmek suretiyle yetkinlik göstermiş, geleneğin yayılmasında önemli rol oynamıştır (Kaya, 2003:5-6).

19. yüzyıl, âşıkların kendilerine ait üslup, tavır, icra gibi şiir söyleme tekniklerinin sonraki yüzyıllara ulaşması açısından yenilik getiren bir yüzyıl olmuştur. Zira bu yüzyılda âşıklar tarafından uygulanan çırak yetiştirme geleneği âşık kollarına dönüşmüştür. 19. yüzyılda, geleneğin sonraki yüzyıllara taşınmasında önemli fonksiyonları bünyesinde barındıran âşık kolları, Erzurumlu Emrah, Ruhsatî, Dertli, Sümmânî, Derviş Muhammed, Huzûri ve Şenlik kollarıdır (Kaya, 2000:13-24).

19. yüzyılda toplum dinamiklerinde değişmelerin ve gelişmelerin yaşanmasına paralel olarak sanatın ve edebiyatında dinamiklerinde değişme ve gelişme yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Âşık edebiyatı 17. yüzyıldan itibaren divan edebiyatına öykünmüş ve bu öykünme yüzyıllar geçtikçe artarak devam etmiştir. Bu yüzyılda klasik edebiyatta yaşanan mahallileşme akımı, klasik edebiyat taraftarlarının âşık edebiyatına meyiletmesine sebebiyet vermiştir. Diğer yandan klasik edebiyattan etkilenen âşıkların şiirlerindeki divan edebiyatı etkisi artmıştır. Şehir hayatının da etkisiyle divan edebiyatı ekseninde şiir yazan âşıklardan divanı olan şâirlerden Erzurumlu Emrah, Dertli, Seyrânî, Tokatlı Nuri gibi isimleri zikredebiliriz. Ek olarak, şöhretleri yettiği çevrelerde daha çok yankı bulmuş Sümmânî, Ruhsatî, Gedai, Lütî, Sururi, Zülali, Ceyhunî, Kemalî, Nazî gibi isimler de bu yüzyılda ön plana çıkmış âşıklardandır. Eserlerin ve şahsiyetlerinin

genel yapıları itibariyle birbirine benzeyen bu âşıklardan başka özellikle Güney’de Türkmen aşiretleri arasında yetişmiş Dadaloğlu, Deli Boran, Gündeşlioğlu, Beyoğlu gibi isimler Karacaoğlan geleneğini takip etmesi bakımından hem 19. yüzyıl için hem de âşıklık geleneği açısından önem taşımaktadır (Köprülü, 1940: 451-455)

Bir devletin yıkılıp diğerinin kuruluş dönemine tekabül eden 20. yüzyılda yaşanan siyasi hareketlilik, Anadolu coğrafyasında yaşayan herkesi etkisi altına almıştır. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılma sürecine girmesi; işgaller, savaşlar, millî mücadele gibi süreçlerle geçen bu yüzyıl, toplumun bütün kurumlarını etkilediği gibi âşıklık geleneğinin de olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak bu gerileme geçici bir gerileme olmakla beraber, yüzyılın ikinci yarısında halka doğru bir hareket başlamasıyla âşıklık geleneği de tekrardan ivme kazanmıştır (Oğuz vd., 2008:248).

20. yüzyılda, toplum yapısındaki köklü değişim, sanayileşme, yeni iletişim araçlarının ortaya çıkışı, tekke ve medreselerin kapatılması gibi faktörler âşıklar zümresinin beslendiği kaynakların ortadan kalkması âşık edebiyatının eski önemini yitirmesine sebep olmuştur. Buna mukabil, bu yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Batı’da gelişen folklorun Türkiye’de yankı bulması âşık edebiyatına dair yapılan çalışmalarda mesafe kaydedilmesini sağlamıştır. Millîleşme hareketiyle doğru orantılı olarak, âşıklar millî nazım şekillerine ve millî ölçüye uygun şiirler söylemeye başlamışlardır. Bu yüzyılda düzenlenen “Âşıklar Bayramı” sayesinde âşıklar birbiriyle kaynaşmış seslerini kendi muhitleri dışındaki çevrelere de duyurmuşlardır. Böylelikle bölgesel âşıklık geleneğinden Türkiye âşıklık geleneğine geçilmiştir. (Artun, 2019:391-393)

20. yüzyılda Cumhuriyetin kuruluşuyla yeni toplumun temelini Türk ananesi zeminde inşa edilmesi aydınlar arasında halkın kültür dinamiklerine dair araştırmalar yapma zorunluluğunu doğurmuştur. Bu bağlamda 1927 yılında Türk Halk Bilgisi Derneği’nin yaptığı araştırmalar ve yayınlarla âşık edebiyatı geniş çevrelerce tanınmış ve desteklenmiştir. Bu konuda atılan en önemli adımlardan biri Maarif Vekil’i Ahmet Kutsi Tecer’in Sivas’ta yapılan Halk Şâirleri Bayramı’nda Âşık Veysel’i tanıtip Türk edebiyatına kazandırmasıdır (Artun, 2019:393).

Bu yüzyılda gelişen teknoloji ve kitle iletişim araçlarının yaygın hale gelmesi de bu yüzyıl âşıklarının geniş çevrelere yayılması sonucunu doğurmuştur.

Başlarda radyo programlarıyla, plak ve kasetlerle; sonraları televizyon ve bilgisayar CD' leriyle âşık edebiyatı ürünleri şehir merkezlerinden en sapa köylere varıncaya değin her kesimden okuyucuya ulaşmıştır. Buna mukabil bu yüzyılda, âşık tarzının önceki yüzyıllarda olduğu gibi geniş kesimlerce kabul görmemesinin sebebi, bütünüyle değişen yaşam tarzının; halkın müzik anlayışına bağlamak gerekir (Oğuz vd., 2008:249).

Türkiye sahasında değişen ve gelişen yaşam tarzıyla da alakalı olmak suretiyle bu yüzyılda çok sayıda âşık yetişmiştir. Sakaoğlu (2014: 42-43) bu yüzyılın önde gelen âşıkları olarak şu isimleri zikretmektedir: Âşık Gufrani, Posoflu Zülâli, Âşık Mehmet, Recep Hıfzi, Ardanuçlu Efkâri, Ali İzzet Özkan, Talîbî Coşkun, Bayburtlu Hicranî, Âşık Veysel, Posoflu Müdamî.

İKİNCİ BÖLÜM

2. “FÂNİLİK” TEMASININ KAVRAMSAL ÇÖZÜMLENMESİ

Doğası gereği ölümlü olan insan, “fânilik” olgusuyla hep karşı karşıya gelmiştir. Dünya üzerinde var olan her şeyin gelip geçici olması, insanların yüzyıllardır şahit olduğu bir gerçekliktir. TDK’ye göre “fânilik”, “gelip geçici”, “kalımsız”, “ölümlü”, “insan” anlamındadır (TDK, t.y.). Ölümle kol kola, bâkiliğin karşısında olan fânilik kavramı, “Arapça geçici, ölümlü, sonlu, tükenen” anlamlarına gelmektedir. (Cebecioğlu, 2004: 205)

2.1.İslâmiyet’te “Fânilik” Kavramının Çözümlemesi

İslâmiyet, Kur’an’ın rehberliğinde Hz. Peygamber’in (s.a.s) ve onun davranışlarını gören sahabe ile Müslümanlara, geçici olana ehemmiyet vermemesi noktasında uyarılarda bulunmaktadır. Kur’an- ı Kerim’e göre dünya hayatının zevkleri geçici ve aldatıcı olmaktan ibarettir. Dünya hayatının zevkleri kul için ancak birer imtihan vesilesidir. Kulların aslî görevi, dünya hayatının görkeminden, zevklerinden sıyrılıp da ibadete, kulluğa yönelmesidir. Zira bu durum Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette vurgulanmıştır:

“Ey insanlar! Rabbinize saygısızlıktan sakının; hiçbir babanın evladından fayda görmeyeceği, evladın da babasından hiçbir yarar sağlayamayacağı bir günden korkun. Allah’ın vaadi gerçektir. Sakın Dünya hayatı sizi aldatmasın; o, yoldan çıkarıcı da (şeytan) Allah hakkında sizi aldatmasın.” (Kur’an-ı Kerim 31: 33)

“(Oysa onların tek gerçek kabul ettikleri) bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; ahiret yurduna gelince işte asıl hayat odur; keşke bunu bilselerdi!” (Kur’an-ı Kerim 29:64)

“Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir. Azamet ve kerem sahibi Rabbinin zâtı ise bâki kalır.” (Kur’an-ı Kerim 55:26-27)

“Size verilen şeyler dünya hayatı için faydalı nesneler ve güzelliklerden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha hayırlı ve kalıcıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız? (Kur’an-ı Kerim 28:60)

“Size verilen her şey dünya hayatının geçici zevklerinden ibarettir. Allah katında olanlar ise daha iyi ve daha kalıcıdır. Bunlar, iman eden ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir. (Kur’an- Kerim 42:36)

“Fakat siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz. Oysa ahiret daha hayırlı ve sürekli dir.” (Kur’an-ı Kerim 87:16-17)

Görüldüğü üzere İslâmiyet’in sürdürülmesini istediği yaşam tarzı ayetlerde açıkça vurgulanmıştır. İslâmiyet, Müslüman kimselerden züht hayatını benimseyerek, geçici arzulardan zevklerden uzak kalarak, ahiret yurdu için hayırlı işler yaparak kendisini bâki olana adamasını istemektedir.

Kendisine vahyedilen bu ayetlerin ışığında, Müslümanlar için örnek insan profili oluşturan Hz. Muhammed’in (s.a.s) yaşantısında bu ayetleri doğrudan doğruya görmekteyiz. Ayetlerin verdiği mesajlarla müsemma, mütevazı hayat tarzı olan Hz. Muhammed’in (s.a.s) eşleri bir gün dünya hayatına dair daha müreffeh bir yaşam sürmek istediklerini Peygamber’le paylaşınca, Hz. Muhammed (s.a.s) de eşlerini kendisini yahut dünya hayatını seçme konusunda hür olduklarını söyleyerek bir süre eşlerinden ayrı bir yaşam sürmüştür. Bu süreçte kendisini ziyaret eden Hz. Ömer, Hz. Muhammed’in (s.a.s) uyuduğu hasırın bedeninde iz yaptığını görünce, ağlamış ve kendisinin Allah katında yaratılmışlar içinde en değerli olduğunu söylemiştir. Hz. Muhammed (s.a.s) de ona “İstemez misin ya Ömer dünya onların ahiret bizim olsun” cevabını vermiştir (Kesîr, 1983:98-99).

Bireyin kendisini dünya üzerinde konumlandırmasına imkan vermeyen “fânîlik” bilincine karşı İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s), yol gösterici olmuştur (Göka: 2009:86). Zira İslâm Peygamberi Hz. Muhammed’in (s.a.s) bu konuya dair birçok hadisi bulunmaktadır:

“Ahiretin yanında dünyanın değeri, ancak sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. Parmağı ile denizden alabildiği suya bir baksın. (Müslim, Cennet,55)

“Eğer dünyanın Allah katında sineğin kanadı kadar bir kıymeti olsaydı, kafir bir kimse ondan bir yudum su içmezdi.” (Tirmizi, Zühd,13)

Yukarıdaki hadisi şeriflerde de görüldüğü üzere dünyadaki zaman, ahiret ile kıyaslandığında çabucak sönmüverecek bir mum mahiyetindedir, değersizdir, geçicidir. Dolayısıyla Kur’an’dan mülhem, Hazreti Muhammed (s.a.s) tarafından

söylenen bu sözlerle bir insanın fâni dünyaya karşı alması gereken tavır gözler önündedir.

Yaşantısını Hz. Muhammet'i (s.a.s) rehber alarak düzenleyen ashap da dünyanın fâni ve bir imtihan yeri olduğunun bilincinde olarak bir yaşam sürdürme gayreti içinde olmuştur. Ashab-ı kiramdan Hz. Ebu Bekir, Kureyş'in en büyük tacirlerinden biri olmasına rağmen, hiçbir zaman zenginliğiyle böbürlenip büyüklenmemiş, elindeki bu maddi gücün dünyanın geçici nimetlerinin bilincinde olarak dünyaya ve maddi zevklerine ve gücüne ihtimam göstermemiştir. Hz. Ömer ise dünyayı bir çöplüğe benzeterek *“İşte gönülden kendisine bağlandığımız dünya bu çöplük gibidir”* der ve bunun yanı sıra dünya hayatında ahireti kazandıracak amellerde bulunulmasını tavsiye eder. Ona göre insan kendisini geçici âlem olan dünyaya ne kadar az ait hissederse o kadar kazançtır (Haksever, 2012: 112-114). Hz. Osman ve Hz. Ali de yine dünyayı kıymetsiz ve değersiz görmüştür. Hz. Osman yaşamını ibadete vakfetmiş zenginliğine rağmen dünya hayatının geçiciliğinin her zaman bilincinde olmuş ve dünya hayatına itibar etmemiştir. Hz. Ali ise kendisine dünya sunulmasına rağmen buna aldırış etmemiş ve çevresindekileri de sürekli bâki olan âlem için çalışmaya yöneltmiştir (Tek, 2019:22-23).

2.2. Tasavvufta “Fânîlik” Kavramının Çözümlemesi

Tasavvuf kavramına dair yapılan tanımlamalar genellikle iki grupta toplanmışlardır. Bunlar tasavvuf kelimesinin etimolojik çözümlemesini yapmak suretiyle tanımlama yapanlar ile tasavvufi hayata mensup olup buna göre tanımlama yapanlar şeklindedir.

Tasavvuf kelimesinin farklı köklerden türediği düşünülmektedir. İlk dönem araştırmacıları tasavvuf kelimesinin “ehli suffice” terkipteki suffice kelimesinin kökeni olan sufi'den; Allah katında ve Allah'a ibadette ilk sırada olan “saff-ı evvel” terkipteki “saff” kelimesinden; nefis terbiyesinde saflığı ve temizliği barındırdığından “safa ve safvet” kelimelerinden; Yunanca bilgelik anlamındaki “sofus”tan ve peygamber ve ashabının giydiği alçak gönüllülüğün sembolü olan yün anlamına gelen “sûf” kelimesinden türediğine dair farklı görüşler vardır (Tek, 2019:66-67).

Tasavvuf mahiyeti itibariyle de farklı sofilerce muhtelif biçimlerde tanımlanmıştır. Bunlardan birkaçı şu şekildedir:

“Tarikatta tasavvuf; suretin mahvından ibarettir. Yani beşerî zaatlardan kurtulmaktadır. İlahi sır sarayının misafiri olmaktır.” (Haksever, 2012:14)

“Tasavvuf, bu beden tılsımını isim anahtarı (Allah’ın ismi) ile çözmektir. Yine tasavvuf, bu fânî imâreti tamamen yok etmektir” (Haksever, 2012:14).

“Tasavvuf, toprak ve sudan ibaret fânî elbiselerden/kafeslerden kurtulmaktır. Böylece tertemiz bir varlık olarak Allah Teala’nın nuru haline gelebilmektedir” (Haksever, 2012:15).

Yukarıdaki tanımlardan hareketle tasavvuf felsefesi, insanın geçici olandan yüz çevirmesi, mâsivadan geçmesi ve yaratıcıyla bir hale gelmek esası üzerine kurulmuştur. Bu husus tezimizle doğrudan ilişkilidir. Dünyanın geçici güzelliklerinden el etek çeken mutasavvıf, bedeninin ve dünyanın fâniliğini idrak etmiş, bâki olanın gerçek olduğuna inanarak hakiki güzelliğin kaynağına ulaşmayı amaç edinmiştir.

Fânilik olgusu tasavvufta birçok kavramın temelini oluşturur. Zira yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu olgu tasavvuf felsefesinin mihenk taşı görevindedir. Dünyanın geçici olması, insanın da bu geçici hazzlardan fânî olabilmesi kişinin kendi benliğinden sıyrılması olarak da tanımlanan fenâ boyutuna ulaşmasını mümkün kılar (Haksever, 2012:166). Dolayısıyla çalışmamızın bu başlığında; züht, fenâ-beka, mâsiva, kavramları fânilikle ilişkisi doğrultusunda ele alınacaktır.

Tasavvufun zeminini oluşturan züht kavramı kelime manası olarak bir şeye rağbet etmemek, ilgisiz kalmak anlamlarını taşır. Tasavvufî anlamda ise Allah’tan başka her şeye karşı durmak, dünyevî olana meyletmemek demektir. Bu anlayışa göre züht hayatına mensup olan zahit; makam, şöhret gibi dünyevî (geçici, fânî) arzu ve isteklere ilgisiz kalırken, kulluk bilinciyle bâki olana, ibadete, bedeninin ihtiyaçlarını karşılamak koşuluyla İslâmiyet’in tavsiye ettiği münzevî yaşantıya kendisini adar (Tek, 2019:15).

Kaynağını Kur’an’dan ve H.z. Peygamber’in (s.a.s) yaşantısından alan zahidane yaşam tarzı, “dünyalık olana ihtimam göstermeme” fikri üzerine temellendirilir. Zira Ankebut suresinde *“Bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir; Ahiret yurduna gelince asıl hayat işte odur.”* (Kur’an-ı Kerim 29:64) buyrulmaktadır. Kur’an-ı Kerimde dünya hayatı ile ilgili birçok ayette bu dünyanın geçici olduğu vurgulanmaktadır. İslâm dini, insanın

dünyada geçirdiği yaşam süreci boyunca bunu hatırlamada tutması yaşamını buna göre idame ettirmesi ve bu dünyaya bel bağlamaması noktasında uyarılarda bulunmaktadır.

Tasavvuf ilminde dünyanın fâniliğini açıklarken üzerinde durulması gereken bir diğer kavram da “fenâ-beka” kavramlarıdır. Fenâ kavramı, Arapçada fâni olmak yok olmak anlamını taşır. Eşyanın, sufinin gözünde öneminin olmaması manasına gelir. Bunun mahiyeti, kulun taşıdığı beşerî sıfatları terk etmesi, olgunlaşması ve bu sıfatların yerini Yaratıcı’da bulunan mükemmel ilahî sıfatların almasıdır (Cebecioğlu, 2004:208-209).

İnsanın benliğini nefsanî emirlerden sıyrıp da yaratıcıyla bütünleşmeyi arzulaması ve bu yolda çaba sarfetmesi olarak tanımlanan fenâ kavramı, Kuşeyrî Risalesi’nde (1981:196-198): Sufiler, fenâ kavramını kulun kötü vasıflardan soyutlanması, beka sözü ise güzel sıfatlara bürünerek bununla devam etmesi olarak tanımlar. Bu minvalde fenâ hali üç boyutta irdelenmektedir. Birincisinde, insan Allah’ın yasakladığı fiilleri terk ederek nefsinin arzularından fâni olup, hakkın sıfatlarıyla bâki olmak, ikincisinde Hakk’ın sıfatlarından fâni olup, onun müşahedesine dalmak, üçüncü olarak da Hakk’ın birliğinde kendi varlığını yok ederek O’nu müşahededen de fâni olmak olarak tanımlanır şeklindedir.

Arapça’da “fâni” kelimesiyle aynı kökten gelen “fenâ” kavramı lügatte; “yok olmak, geçici olmak, ölmek” gibi anlamlara gelir. Fenâ kavramı, tasavvufta kendisinin zıttı olan ve “bâki” kelimesiyle aynı kökten gelen “var olmak, sürekli olmak” anlamlarını taşıyan “Beka” kavramıyla birlikte kullanılmıştır (Kara, 1995:333-335). Fenâdan maksat, kulun kötü vasıflardan soyutlanması, bekadan kasıt ise güzel sıfatların insanda bulunmasıdır. Bir kimsede kötü sıfatlar yok (fâni) olursa, onda güzel sıfatlar gün yüzüne çıkar. Bunun için kul, nefsiyle mücadeleye girmelidir. Nefsinin geçici arzu ve isteklerine set çekmeyi bilen insan, dinin emir ve yasaklarına göre yaşamını idame ettirir. Nefsanî arzular o kişide fâni olur; Allah’a olan kulluğu bâki olur ve kul kendisini dünyadaki geçici heva ve hevesin emrine vermekten kurtarmış olur (Eraydın, 1990:225-226).

Bu bağlamda tasavvufta fenâ kavramıyla anlatılmak istenen kulun, dünyanın güzelliklerden yüz çevirerek, nefsinin arzu ve istekleri doğrultusunda kendisinde mevcut olan kötü sıfatları yok ederek, benliğini bâki olan güzel hasletlere odaklamasıdır. Şeytanın nefsini istila etmesine engel olmaya çalışan

kul, bu uğurda mücadele ederek fenâsından geçer; kendisini sürekli, devamlı, bâki olana adar.

Tasavvufta “fânîlik” kavramını açıklarken üzerinde durmamız gereken bir diğer kavram da “mâsiva” kavramıdır. Arapça kökenli olan “mâsiva” kelimesi etimolojik tahliliyle; “şey” anlamına gelen “mâ” ile “başka, gayr” anlamlarına gelen “siva” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Tasavvufi manası ise Allah’tan başka her şey anlamındadır. “Mâsivallah” şeklinde de kullanılır. Bu kavram, tasavvufa yeni giren kişilerin varlık kavramını iki boyutta değerlendirmesiyle alakalıdır. Buna göre tasavvufa yeni giren salıklar, varlığı Hakk’ın varlığı (vücut) ve Hak’tan gayrının varlığı (mevcudat) olarak ikiye ayırır. Birinci boyut Hakk’ın varlığıdır. İkinci boyut ise Hak’tan gayrının varlığıdır. Bu grubun içerisine Hakk’ın dışında kalan her şey; evren, dünya insanın ilgi ve alakasının olduğu her türlü geçici olgu ve dahi ibadetler de girmektedir. İşte bu ikinci boyut Hak’tan gayrısını içermesi hasebiyle mâsivadır (Uludağ, 2003:76). Tasavvuf yoluna yeni giren salık bu yolda Allah’la bir olabilmek için geçici arzu ve isteklerle ve fânî dünyayla arasına bir sınır koyarak varlığını Allah’ın varlığında yok etmek için nefsiyle mücadele eder.

2.3.İnsan Psikolojisinde “Fânîlik” Kavramının Çözümlemesi

Psikoloji en açık tanımıyla “insan davranışı altında yatan temel nedenleri bulmaya çalışan bilimsel çabanın adıdır” (Cüceloğlu,1997:22). Çalışmamızın bu başlığında fânîlik olgusunun, ölümlü olma düşüncesinin, insan psikolojisinde yol açtığı çatışmalar ve bu çatışmalarla bireyin mücadele edebilmek için geliştirdiği bazı tutum ve davranışlar irdelenecektir.

“Fânîlik”, ölüm fenomeninin ortaya çıkardığı bir kavramdır. Zira sözlük anlamı olarak da yukarıda belirtildiği üzere “fânîlik”; “ölümlü, kalımsız, geçici” olmak gibi anlamlara gelmektedir. Ölüm, kişinin bireysel olarak deneyimlediği ancak bu deneyimini diğer insanlara aktaramadığı gaybî bir olgudur. Ölümün bilinmez, aktarılamaz, paylaşılamaz yapısı insanlığın, ölümü, var oluşundan bu yana anlamlandıramamasına sebep olmaktadır.

Doğası gereği anlam arayışında olan insan, maddi olan her şeyin geçici, ölümlü olduğu “fânî dünya” algısını zihninde bir yere konumlandıramamaktadır. Bu yerleşim zorluğu bireyin zihninde karmaşaya yol açmaktadır. Bu karmaşa ise insan zihninde dengesizliğe neden olmaktadır. Kişi kendisini tekrardan denge durumuna getirmek için ölüm mefhumunu kendisine göre anlamlandırmak

zorundadır. Ölüm karşısında geliştirilen davranış ve tutumlar denge ve uyumunu yitirdikçe bireyin kaygı düzeyi artar ve çevreye adapte olması güçleşmektedir (Karakuş, Öztürk, Tamam, 2012:45).

Dünyadaki varlığının ölümle mümkün olduğunun bilincinde olan insanda, hiçlik düşüncesi ve yaşam düşüncesi birlikte var olduğunda birey karmaşa yaşamaktadır. Yaşanan bu karmaşa bireyde gerginlik ve çatışma yaratmaktadır. Birey bu duyguyla seçimlerine ve hayata etkin bir biçimde katılma isteğine set koyulmuş hissedebilir ve engellenmişlik hissi doğar (Aydın, 2003:112). Öte yandan ölüm olgusu insanın hem kabullendiği hem de kurtulmak istediği ikircikli bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin hem kabullendiği hem de kurtulmak istediği bu duygu, insan bilincinde çelişki yaratmaktadır (Hökelekli, 1991:153).

Ölümün yaşamının bir parçası olduğunu kavrayan birey, fâniliğiyle birlikte varlığının imkansızlığıyla yüzleştiği zaman ölüm kaygısı, kendisini hissettirmeye başlar. Bu bağlamda ölüm gerçeğinden bağımsız düşünülemez kaygı, fânilik algısının yaşattığı hiçlik duygusunun tezahürüdür (Tanhan, 2007:16).

Varoluşçu psikoterapist Irvin Yalom, insanın varoluşundan kaynaklanan kaygıyı yaratan dört temel unsur belirlemiştir: Ölüm, özgürlük, yalıtım ve anlamsızlık. Bu dört unsur içerisinde bireyde yoğun korku ve endişe durumuna neden olan öge, varlığının bir gün son bulacağı bilgisini veren ölümlülük düşüncesidir. Yalom'a göre bu düşünce bilinçli ya da bilinçdışı korku ve endişelerle ilişkili bulunmaktadır. Yalom, psikanalizin öncüsü Freud'un bilinçdışına itilen dürtülerin, bilinç yüzeyine çıkmasıyla bireyin bu dürtülere karşı savunma mekanizmaları geliştirmesi teorisini yeniden formalize etmiştir. Buna göre birey, bilinç dışında bulunan temel kaygılarının farkına varır. Bu kaygıların bilinç yüzeyine çıkmasıyla bireyde endişe hali gözlemlenir ve bu endişeye karşı savunma mekanizmaları geliştirilir (Yalom, 1999:20-22).

Freud'a göre kaygıyla mücadele etmek insan var oluşunun başlıca unsurudur. Freud, insanların kaygıyı azaltmak üzere başvurduğu bazı tipik davranışları belirlemiştir ve bunlara da savuma mekanizmaları adını vermiştir (Morgan, 1981:324). Savunma mekanizmaları kaygı ile başa çıkabilmek adına geliştirilmiş duygu, düşünce ve davranışlardır (Cüceloğlu, 1997: 411).

Ölüm düşüncesinin doğurduğu kaygıyla baş edebilmek için her birey, yukarıda izahı yapılan savunma mekanizmalarına başvurmaktadır. Mevzubahis savunma mekanizmalarıyla belirli davranış ve tutumlar geliştiren birey, ölüm kaygısını, fânîlik düşüncesini, “bastırma”, “yadsıma” “yüceltme” adı verilen savunma mekanizmalarıyla ya da toplumun da onayından geçmiş dinsel inançların anlamlandırdığı, ölümden sonra yaşam olduğunu söyleyen kabullerle bertaraf etme tutumu içerisinde (Yalom, 1999:184).

Freud’un *Bastırma* adını verdiği savunma mekanizması, bir çeşit unutma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanın zihninde yaşanan çatışmalardan doğan kaygıyı azaltmak için kullanılan birincil mekanizmadır. Kaygıyı meydana getiren, çatışmaya sebep olan düşüncelerin bilinç altına gönderildiği bir süreçtir (Morgan, 1981:325). Savunma mekanizmaları içinde en çok kullanılan bu başa çıkma tekniği, insanın, hayatının ilk evrelerinden başlayarak yaşamının sonuna kadar kullandığı bir mekanizmadır (Ersevim, 1997:139).

İnsan zihni, ölüm ve ölümlülük düşünceleri ile baş edebilmek amacıyla unutma yöntemini kullanmaktadır. Ölümlü olma düşüncesinin vermiş olduğu korku ve kaygı her çağ insanın kurtulmak istediği bir gerçektir. Öyle ki yaşadığımız bütün korkuların temelinde ölüm korkusu olduğunu savunanlar vardır. Birey bu kaygının ve korkunun üzerini çeşitli davranış ve ritüellerle örtmek ister. Bu doğrultuda insanların, ölüm üzerine düşünmeye vakit kalmayacak biçimde bir dizi âdet-gelenek geliştirmesi bu duyguyu bastırma unutma yöntemidir (Hökelekli, 1991:152). Birey bastırma mekanizmasını kullandığında aynı zamanda hayatını hiç ölmeyecekmiş gibi de yaşayabilir, bir başkasının ölümüyle karşı karşıya kaldığında ise ölümlük fikrine karşı farklı bir savunma mekanizması olan yadsıma mekanizmasını geliştirebilir.

Yadsıma Mekanizması ise bir nevi inkar etmedir. Bu mekanizma insanın kullandığı sıradan bir mekanizmadır. Bilincin kabul etmediği fikir, düşünce ya da anılar yokmuş gibi kabul edilerek inkar edilirler (Ersevim, 1997:117). Bu dünyada yaşama güdüsüyle var olan ve aynı zamanda fâniliğini kabul eden birey bu iki fikrin çatışması sonucunda, ölüm düşüncesini yok sayarak fâniliği reddeder.

Göka’ya göre (2009:80-94) ölümün yadsınması bilinçli bir şekilde yapılmaz. Her insanın bilincinde “fânîlik” olgusu mevcuttur. Yaşam dürtüsüyle karşılaşan “fânîlik” bilgisinin doğurduğu çatışmalardan kaçmak isteyen birey, açık bir şekilde “ben ölmeyeceğim” biçiminde ölümü inkar etmez. Burada inkar

mekanizması “ruhsal sıkıntılar” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Birçok nedenin bir araya gelerek tetiklediği ruhsal sıkıntıların, tetikleyicilerinden birisi de ölüm-yaşam tezatlığıdır. Fıtraten ölümlülük bilinciyle dünyaya gelen birey, bu düşünceyle savaşıp yok saydığı müddetçe; kucak açıp rıza göstermedikçe ruhsal bunalımlar bireyin peşini bırakmayacaktır. Zamanın insan müdahalesinden bağımsız akışı, her şeyin zaman çerçevesinde geçip gidiyor olması, insan için endişe vericidir. Bu endişeden uzaklaşıp sağlıklı bir yaşam tarzına ulaşabilmek için insan, “ölüm” düşüncesini zihninde dondurmaktan, kabul ederek yaşama adapte olmalıdır. Ancak varlığın yokluğa doğru yol aldığı gerçeği insan bilinci tarafından hemen kabul edilebilecek nitelikte bir fikir değildir. Bu fikrin sağlıklı işlemesi için bilinç kendisine çeşitli çıkış kapıları aralamaktadır. Bu bağlamda insan davranışlarında iki farklı tutumla karşılaşmaktadır. Bunlar “narsistik korunma veya kurtarıcıya sığınma” ve “tamamlanma arzusu” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki “kurtarıcıya sığınma/narsistik korunma” tutumunda, bireyin göstermiş olduğu cesur bir tavırla “bana / kurtarıcıma ölüm dahil kimse bir şey yapamaz” tavrıdır. Burada ölüm düşüncesini tiye alan bireyin idealleri yahut rol-model aldığı fanatizm duyduğu bir kişiyi, kurtarıcı olarak belirlemesi söz konusudur. Ölümü inkar etme davranışlarından olan bir diğer tutum da “tamamlanma arzusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada bireyin ölümü kabul etmesi söz konusudur. Birey “mademki fâniyiz, ölüm bizim için kaçınılmaz bir gerçek, o halde hayatın tadını çıkarmalıyız” düşüncesi etrafında davranışlar sergilemektedir. Bunun yanı sıra ölümün inkarı mekanizması bireyde yaşamını hiçe saymak suretiyle de sergilediği davranışlarda görülebilir. Örneğin bireyin süpermenvari bir tavırla her tehlikenin üzerine atlaması ya da ölüm tehlikesi olan spor vb. etkinliklere yönelmesi de bu durumun bir göstergesi olarak nitelendirilmektedir.

Yüceltme adı verilen savunma mekanizması ise insanın en olumlu kabul edilen savunma mekanizmalarından birisidir. İstenmeyen, acı veren bir olumsuz düşüncenin olumlu bir davranışa dönüşmesi olarak tanımlanır (Ersevîm, 1997:141).

İnsanın ölüm fikriyle baş etmekte güçlük çektiği zamanlarda devreye giren, olumlu bir mekanizma olarak nitelendirilen *yüceltme mekanizmasıyla* birey, ölüm fikrini fâni dünyadan kurtularak ebedî hayata göç olarak algılayabilir. Ölüm

korkusu, Otto Rank’a göre, bireyde yaratma isteğini harekete geçirerek ebedileşme ihtiyacını karşılamaktadır. (Ersevîm, 1997:144)

Arkasında bıraktığı eserlerle kalıcılığı yakalamaya çalışan sanatçı, yaşarken ölümlü olma düşüncesiyle bu yolla başa çıkmaktadır. Hiçlik fikrini kabul etmekte zorlanan birey, ebedilik fikrine belirtildiği şekilde ulaşmaya çalışır ve bunu da fikir ve sanat eseri bırakmak gibi yöntemler aracılığı ile sağlar. Bu bağlamda literatürde birçok örnek yer almaktadır. Örneğin Âşık Veysel, “Sazıma” adlı şiirinde “*ben gidersem sazım sen kal dünyada*” diyerek fânîlik gerçeğinin farkındadır ve arkasında fikir ve düşüncelerini içeren sanatını bırakarak kalıcılığı yakalama isteğindedir.

Ölümlük kavramının anlamlandırılışı insanların mensup olduğu kültür dairelerine, din, gelenek, görenek olgularına göre farklılıklar oluşturmaktadır. Kültür dairelerinin mihenk taşı görevinde olan din ve inanış olguları bu konudaki önemli belirleyicilerdir (Göka, 2009:25-28).

İnsanın hayata, ölüme ve ölümden sonrasına dair geliştirdiği tutumlarda din mefhumunun etkisi yadsınamaz. Bu bağlamda İslâmiyet, ölümün bir son olmadığını, insanın ölümden sonra yepyeni bir varoluşla birlikte tekrar var olabileceğini söyler. Kur’an- ı Kerim’de “*Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz ona döneceğiz*” (Kur’an- Kerim 2:156) şeklinde geçen ayete iman eden birey, bu dünyadaki yaşamının fânî olduğunun idrakindedir. Ebedî hayatta da bu dünyada yaptığı iyi ve kötü işlerden sorumlu olduğunu bilen insan, dünyadaki yaşamını bu düşünce doğrultusunda belirler. İyi bir insan olmanın sonucunda ebedî hayatta ödüllendirileceğini, kötü bir insan olmanın sonucunda da cezalandırılacağını bilen birey, davranışlarında geçici olan bu dünyaya bel bağlamayarak, ebedî hayat için yaşar. Yaşamının son bulacağı zamanda, bu dünyada yaptığı iyi olarak nitelendirilen eylemlerin karşılığını ebedî yaşamda alacağını düşünür. Bu yolla davranışlarını düzeltip, ölüm kaygısını yücelterek hayatını idame ettirir (Göka, 2009: 73-75)

2.4.Türk Edebiyatında “Fânîlik” Kavramının Çözümlemesi

Edebiyat, Arapçadan dilimize geçmiş “edeb” sözcüğünden gelmektedir. İstilahî olarak tanımlamak gerekirse edebiyat, bireyin duygularını, düşüncelerini, heyecanlarını, dil süzgecinden geçirerek kişiye has bir edayla, insanî meseleleri bünyesinde barındıran muhtevalar eşliğinde ortaya çıkardığı eserlerin bütününe verilen addır. Dünya üzerinde var olan nesnelerin, olguların, fikirlerin ve dahi tüm

varlıkların sanatçının benliğinde uyandırdığı duyguların, izlenimlerin kişiye özel bir üslupla yansımasıdır (Çetişli, 2017:86-92).

İnsanın duygu ve düşünceleriyle alakalı olması itibariyle edebiyat, sanatçı tarafından aslında insanın sevinç ve mutluluklarını; korkularını, kaygılarını, çıkmazlarını, çıkışlarını, inançlarını da ele almaktadır. Bu bağlamda ele aldığı konulardan birisi de yaşamımızın ve zamanımızın, arzularımızın, isteklerimizin ve heveslerimizin bu dünyaya ait olan her şeyin geçici olduğudur. İnsanın başkalarının hayatlarına şahitlik ederek öğrendiği “ölüm” ve “ölümlülük” gerçeği, her bireyde farklı duygular oluşturmuştur. Bu duygular da şairler ve yazarlar tarafından kaleme gelerek birçok edebî eserin temi haline gelmiştir.

“Fânilik” ve “ölüm” kavramları insanın var olduğu her dönemin bir gerçeğidir. Bu kavramlar, bireylerin hayatlarında mensup oldukları kültür dairelerine göre mahiyet kazanmıştır. İslâmiyet öncesinde Türkler, ölümden sonra ahiret yaşamını benimsediklerini bazı ölü gömme biçimleriyle kanıtlamıştır. Bahaeddin Ögel, Türklerin ölen kişilerini; atları ve silahlarıyla birlikte gömdüğünü belirtmiştir (1971:17). Ayrıca J. P. Roux’un aktarımıyla Orhun Yazıtları’nda da ölümün son olmadığını, ölümden sonra bir yaşam olduğunu ve bu yaşamın da yeryüzündekinin bir benzeri olduğunu anlatan “*Gökte sanki canlılar arasındaymışsınız gibi olacaksınız*” (1999:170) şeklindeki cümle dikkat çekicidir. Orta Asya menşeli bir Türk Kavmi olan İskitler/Sakalar da ölümlerini bir takım özel eşyaları; aşçı, seyis gibi yardımcılarıyla birlikte gömerdi ve buna bağlı olarak İskitler, ölümden sonra hayatın tekrardan belireceğine inanırdı (Kalafat, 1998:26). Gagauzlar ise yine benzer olarak ölüye giydirilen elbisenin cebine para koyarak ruhun ölümsüzlüğüne olan inançlarını ortaya koymuşlardır (Kalafat,1998:143).

Ölen kişinin yaşamını başka bir şekilde idame ettirdiğini düşünen Türklerin ölüm düşüncesinde, ahiret kavramı doğal bir unsurdur. Ölümün bir son olmadığına inanan Türkler, ruhun ölümsüzlüğüne inanarak ölümlü hiçlik olarak algılamaktan uzaktırlar. Dolayısıyla içinde bulundukları yaşamın geçiciliğini anlamlandırarak ölüm sonrasında bir yaşam olduğunu bilerek, bunu destekler nitelikte davranışlarda bulunmuşlardır. Ölümün bir son olmadığını ancak bu dünyadan bedenen göç ediş olduğunun bilincinde olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Göka, 2009:294-295).

Maniheist Uygurlarda ölümün ve ölümden sonraki yaşamda kötülerin cezalandırılacağı cehennem tasviri aşağıdaki şiirde karşımıza çıkmaktadır:

*“Sonunda yine şu ölmesi var
Karanlık tamuya düşmesi var*

*Binlerce şeytanlar gelir derler
Dumanlı şeytan hükmeder derler” (Tekin, t.y.: 17)*

Aynı şiirin bir başka dördlüğünde ise insanın dünyadaki varlığının, geçici olduğu; ölüm vuku bulduğunda bütün malın mülkün, ardıc ağacının gövdesi kadar sağlam bedeninin ruhundan ayrılarak bu dünya üzerinde kalacağı hatırlatılır. Son iki dizede ise yine inkarcı kişilerin kötü görünümlü şeytanlar tarafından cezalandırılacağı anlatılmaktadır.

*Ardıc (?) gibi bedenini bırakır derler,
Malı mülkü cümle kalır derler,*

*Aksi, kıllı, kart şeytan gelir derler
İnkarcı ruhlar çıkar derler. (Tekin, t.y.: 18)*

İslâmiyet öncesinde Türkler, ölümün tabi bir durum olduğunu kabul etmiştir. Buna ilişkin Yenisey Yazıtları’nda şu ifade yer almaktadır: *“Bu dünyaya insan olarak geldiğime ve buradan ayrıldığımı göre her şey yolunda demektir”* (Roux, 1999: 64). Kül Tigin mezar taşında ise ölümün kaçınılmaz bir durum olduğu şu ifadelerle anlatılmaktadır *“Kararı zaman tanrısı verir, tüm insanoğlu ölümlü olarak doğar”* (Roux, 1999:65).

Budist Uygurlar ise dünyanın geçici olduğunu, ölüm gerçeğine beyler ve hanlar gibi güçlü kişilerin dahi karşı koyamayacağının bilincinde olduklarını şu dörtlükle ifade etmişlerdir.

*“Ruhlar alemini bilenler
Hanlar sultanlar (ve) beyler
Yüce (ve) nurlu Tanrılar
Karşı koyamaz ölüme” (Tekin, t.y.: 31)*

Türklerin İslâmiyet'i kabulü, yaşam tarzlarının yanı sıra dünyaya bakışlarında da farklılıklar getirmiştir. Zamanla davranışlara da yansıyan bu görüş değişikliği, insanın çıkmazlarından biri olan “fânîlik, ölümlülük” kavramlarının algılanışında da farklılıklara sebep olmaktadır. İslâmiyet'in ölüme bakışı, dünya nimetlerinin fânî, ölümden sonraki yaşamın ise bâkî yaşam olduğu gerçeğidir. İslâmiyet'in, dünyaya “ahiretin tarlası” niteliğindeki bakışı Türklerin ölümden sonraki yaşam düşüncesini destekleyici ve güçlendirici nitelikte olmuştur. (Koçin, 2003:143).

11. yüzyılda Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra kaleme alınan, kelime anlamı olarak “mutlu olma bilgisi” ıstılahi olarak ise “siyaset bilgisi” anlamlarına gelen Türk-İslâm edebiyatının ilk büyük eseri olan Kutadgu Bilig (Ercilasun, 2015:293), isminden de anlaşıldığı üzere her iki dünyada insanın saadeti nasıl elde edeceğine dair kişiye kılavuzluk etmektedir. (Güzel ve Torun, 2014: 54)

Eserin üzerinde durduğu temel problem, her bireyin hayatında en az bir kez deneyimlediği bazen “mutluluk” bazen talih” olarak tanımlanan “kut” u devamlı hale getirmenin yollarını aramaktır. Hikayeler aracılığıyla özgün bir biçimde felsefi konuları ele alan Kutadgu Bilig'de insanı her iki dünyada da mutlu edecek bilgiler, insanın varoluşunu anlamlandırmasına yarayan “değer, hayat, ölüm, iman” olguları ile ele alınır. Eser ölümün ne olduğu konusunu tartışmaktan ziyade, ölümün olduğu fânî dünyayı anlamlı hale getirmeye dair insanların yolunu aydınlatmayı amaçlamaktadır (Taşdelen, 2019:7-11).

Kutadgu Bilig'de mesajlar ideal insan modeliyle, durağan bir anlatımla verilmek yerine diyaloglar halinde verilmiştir. Karşılıklı konuşmalardaki mesajlar sembolize edilen dört ana karakter üzerinden verilmektedir (Ercilasun, 2015:304). Kün Togdı, hükümdarı temsil eder; düzen ve adaletin sembolüdür. Ay Toldı, vezirdir, “kut” u temsil eder; mutluluk ve bahtın sembolüdür. Ögdülmiş, hükümdarın oğludur; aklın sembolüdür. Odgurmuş ise Ay Toldı'nın akrabasını temsil eder; dünyadan elini eteğini çekmiş zahidi temsil eder; akıbetin sembolüdür (Silahdaroğlu, 1996:IX). Kutadgu Bilig'de ölüme, ölümlülüğe, dünyanın geçiciliğine ilişkin mesajlar bilhassa Odgurmuş karakteri diğer karakterlerle sohbeti üzerinden verilmektedir (Durmaz, 2006:194).

Odgurmuş'ın Ögdülmiş'e dünyanın ayıplarını söylediği (Silahdaroğlu, 1996: 288) bölümde, dünyanın geçiciliğini, dünyanın ancak bir konak olduğunu, insanın da bu konakta konuk olduğunu; bu konağı sahiplenmemesi gerektiğini,

geçici güzelliklerle avunmamasını; han, bey ya da kul ayırt etmeksizin herkesin elbet ölüme teslim olacağını ve dünyanın fâni olduğunu vurgular.

(3529) “Neye aldanırsın ölümlü dünya

Kendin iki günlük konuksun burada”

(3532) “Kendin iki günlük avuntu için

Göre öre yakma ısrarla kendini”

(3354) “Ayırmaz kimseyi, kul ya da beyi

Seçip ayırt etmez, kötü ve iyi” (Silahdaroğlu, 1996:288)

Dünyanın fâniliğinin geçiciliğinin işlendiği bir başka bölümde ise Odgurmuş karakteri Hakan’a nasihat etmektedir. Odgurmuş, Hakan’a kendisinden önce dünyaya kıymet verenlerin bu dünyada kalmadığını; büyüklüğün, beyliğin; makamın, mevkinin, gücün ölümün gelişiyle hiçbir anlamının kalmadığını Hakan’a hatırlatır.

(5137) “Senden öncekiler dünya tutanlar

Hani nereye gitti, neredede o güçler” (Silahdaroğlu, 1996:413)

(5169) “Ululuk, büyüklük, bu beylik bütün,

Kalır bunlar kaçsa ölüm” (Silahdaroğlu, 1996:418)

(5176) “Ey Hakan, bu saray, bu ordu, bu mevki,

Senin olan, düşün, gör bunlar ne ki? (Silahdaroğlu, 1996:418)

(5177) “Senden öncekiler, inip geçtiler,

İnen yerleşmedi gelip göçtüler.” (Silahdaroğlu, 1996:418)

İnsanın yalnızca kendisine kalanın bu dünyada yaptığı iyi ameller olduğunu, dünyada yapılan iyiliklerin ahirette karşısına çıkacağını öğütleyerek dünyanın fâni, ölümden sonra göçülecek olan yerin bâki olduğu mesajını vermektedir.

(5248) “Ey Hakan, tarladır bu dünya işte

“Ne eksen, orada gelir eline” (Silahdaroğlu, 1996:422)

(5254) “Gidici bu dünya, değil kalacak

Kendin iyilik yap, kaybolmayacak” (Silahdaroğlu, 1996:422)

Ölüme dair geliştirilen davranışlar zamanla düşüncenin eseri olan edebi eserlerin de konusu olmuştur. Her çağın gerçeği olan “ölümlülük” düşüncesi kültür hazinesi olarak nitelendirilen Dede Korkut’ta da yer almaktadır. Fuat Köprülü’nün “*Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koysak yine Dede Korkut ağır basar.*” dediği Türk edebiyatının baş yapıtı olan Dede Korkut, Türk milleti için hayli önem taşıyan bir eserdir. Dede Korkut, İslâmiyet’in izlerini ve İslâmiyet öncesi Türklerin yaşamından izleri bünyesinde barındıran, Türklerin millî destanı olma misyonu, millet hayatını, kültürel değerlerini, insanî duygularını, erdemlerini, üstün niteliklerini, tabiat unsurlarını, tarihi meselelerin millet hafızasında bıraktığı izleri konu alan, mühim bir kültür varlığı olma özelliğini taşımaktadır (Ergin, 2017:7-12).

Yukarıda sayılan özelliklerin yanı sıra Dede Korkut’ta geçen hikayelerin eğitici özellikleri de mevcuttur. Ancak bu eğitici özellikler Dede Korkut kitabının bilgi aktaran bir kitap olmasından kaynaklı değildir. Dede Korkut hikayelerinin ders verici bir mahiyette olmasından kaynaklanmaktadır. Türklerin yaşam biçimiyle müsemma kurgulanan hikayelerde, göç ve savaş kültürü çerçevesinde gelişen dostluk, merhamet, yiğitlik, fedakarlık, vefakarlık gibi insanın sahip olması gereken faziletler işlenmiştir. Dost-düşman, iyilik-kötülük tezatlıklarının üzerine kurulu hikayelerde iyiliğin kıymetli, temel erdem olduğu; kötülüğün ne kadar güçlü olursa olsun mutlak olmadığı sıklıkla vurgulanmıştır. Klişe olaylar üzerine kurgulanmayan hikayelerde halka rol model olabilecek kahramanlar anlatılır. Bu kahramanlar üzerinden halkı uyarma ve terbiye etme temel amaçlardandır. Hikayelerin sonunda kötülük, zâlimlik ve bencillik karşısında iyilik, merhamet, dostluk, fedakarlık kazanır. Bu bağlamda Dede Korkut kitabının millî destan olma vasfının yanı sıra halka nasihat edici, rehber oluşu misyonu da söz konusudur. Dede Korkut hikayeleri; iyilik, vefakarlık, cömertlik gibi kavramları ihtiva etmesinin yanı sıra insanın var oluşunda anlamlandıramadığı bir çıkmaz olan fânîlik olgusuna da temas ederek bu dünyanın geçici olduğunu, her ne olursa ölümün hatırd tutulması gerektiğini söylemesi bakımından da değerlidir. Hikayelerin sonu düşmana karşı kazanılan galibiyetle bitecekken, düşmanı alt etmiş olmanın sevincine fânîlik duygusu eklenmektedir. Hikayelerde dünya üzerinde var olan bütün duygularımızın aslında kalımsız olduğu gerçeği, iyinin kötüye karşı kazandığı her zafer sonrasında kendisini hatırlatır. İnsanın fânîlik duygusunu içselleştirmesini ve kendisini bu yolla terbiye etmesini

amaçlayan Dede Korkut Hikayeleri dünyanın geçiciliğine dair önemli mesajlar içermektedir. “Ölümün olduğu bu dünyada her şeyin akışına bırakılması” anlayışı Dede Korkut’un önerdiği bir yaşama şekli değildir. Aksine Dede Korkut “ölüm varsa bu dünyayı güzelleştirmeli, iyilik yapmalı” gibi erdemli davranışları yücelterek insan yaşamını anlamlı kılma çabasındadır (Taşdelen, 2012: 1-2).

Dede Korkut hikayelerinin ilk boyu olan *Dirse Han oğlu Boğaç Han Destanı* hikayesinde Dede Korkut, hikayesini anlattığı Boğaç Han’ın, Bayındır Han tarafından beylik ve taht verilerek ödüllendirildiğini anlatarak hikayenin galibiyetle sonuçlandığını söyler ve sonunda her ne kadar zafer kazanılırsa kazanılsın zafer kazanın bu dünyada geçici olduğunu ifade eden nasihat niteliğindeki şu deyişini ekler:

*Onlar da bu dünyadan geldi geçti
Kervan gibi kondu göçtü
Onları da ecel aldı yer gizledi
Fâni dünya yine kaldı
Gelimli gidimli dünya
Son ucu ölümlü dünya... (Ergin, 2017:36)*

Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Destanı hikayesinde ise kafirle mücadele eden Salur Kazan ve Oğuz Beylerinin kahramanlıkları sonucunda zafer kazanması üzerine kazandıkları zaferin mutluluğuyla sarhoş olmamaları için beylerin, erenlerin dahi bu dünyada bâki olmadığını uyarı niteliğindeki şu deyişle dile getirir:

*Hani dediğim bey erenler
Dünya benim diyenler
Ecel aldı yer gizledi
Gelimli gidimli dünya
Ahir son ucu ölümlü dünya (Ergin, 2017:58)*

Tabiatı itibariyle menşesindeki saf haliyle kalmayan edebiyat, Türklerin farklı medeniyetlerle temas kurmasıyla değişen dünya görüşlerine paralel olarak bünyesindeki özellikleri kaybetmeden gelişimini sürdürmüştür (Güzel ve Torun,

2014: 279). İslâmiyet'in kabulünden önce, "Gök Tanrı" dini etrafında zaman zaman çeşitli inanışlara da kapı aralayan Türkler, İslâmiyet'in kabulüyle birlikte sosyo-kültürel hayatını İslâmiyet ve Türk gelenekleri çerçevesinde tekrardan düzenlemeye gitmiştir. Bu yeniden kültürel inşa döneminde İslâm dininin çatısı altında gelişen tasavvuf anlayışı, Türklerin kendi edebiyatlarına kattıkları önemli değerlerden birisi olmuştur. Tasavvuf hareketi kapsamında İslâm bilgisinin ve tasavvuf ilmine dair tecrübenin aktarılması için ortaya tekkeler çıkmıştır. Tekkeler, eğitici olma misyonu ve geniş kitlelere seslenebilme gibi özellikleri yanı sıra dini-tasavvufî halk edebiyatının oluşumunda da önemli görevler üstlenmiştir (Oğuz vd., 2008: 293-295). Türkler arasında Yusuf Has Hacı, Ahmet Yesevi gibi isimler aracılığıyla bilinirlik kazanan tasavvuf hareketinin (Güzel ve Torun, 2014: 380) Türk edebiyatına dair ilk örneklerine 10.-11. yüzyıllarda Türkistan'da rastlanır (Oğuz vd., 2008:293). Muhtelif siyasi sebepler sonucunda, Orta Asya'dan Anadolu'ya akın eden Türk boyları, İslâmiyet çatısı altında gelişen Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatının örneklerini Anadolu'ya taşımıştır. Böylelikle Anadolu Müslüman Türk kültürünün gelişim sahalarından biri haline gelmiştir. Bu yeni gelişim sahası Orta Asya-Türkistan bölgelerinden taşınan eski Türk ve İslâm kültürü sentezinden oluşan yeni bir ekol ortaya çıkarmıştır (Oğuz vd., 2008:297).

Tasavvufî kurumlar, 13. yüzyıl Anadolu'sunda ise Moğol istilaları, Anadolu Selçuklu Devletinde yaşanan taht kavgaları, Selçuklu-Bizans savaşları, Türkmen Uç Beylerinin anlaşmazlığı gibi olayların sebep olduğu kaotik halde bulunan bu coğrafyada, halka sığınılacak bir alan oluşturmuştur. Bu dönemde en verimli ve olgun dönemini yaşayan dini- tasavvufî Türk edebiyatı, 13. yüzyıldan günümüze ışık tutacak edebi güce sahip, Şeyyad Hamza, Ahmet Fakih, Yunus Emre, Mevlâna Celaleddin Rumi, Hacı Bektaşî Veli gibi önemli isimler yetiştirmiştir (Oğuz vd., 2008:298).

Dini-tasavvufî Türk halk şiirinde konular vahdet-i vücud anlayışı etrafında dönmektedir. Yaratılış, Allah'ın varlığı ve birliği, varlığın özü, Peygamber sevgisi, tarikatların usul ve düzeni, ideal, olgun insanın tasviri, dünyanın fâniliği, nefis terbiyesi, fâni-bâki âlem mukayesesi gibi konular tasavvuf şiirinin mahiyetini oluşturmaktadır (Bilgin, 2014:4).

Kendine has üslubuyla maddi dünyanın imkanlarını kullanarak manevi âlemi anlamlandırmaya ve anlatmaya çalışan tasavvuf, gaybı keşfetme gayretinde

olmuştur. Dayanağı İslâm olan tasavvuf felsefesi, insanın varoluşuna dair problemlere, ölüme, fâniliğe İslâmiyet penceresinden, daha derin bir sezgiyle bakmaya çalışır. İslâmiyet'in ölümü “yaratıcıya kavuşma” olarak tanımlamasının yanında tasavvuf düşüncesi “ölmeden önce ölmeyi” düstur edinerek, kişinin nefsini yenip yaratıcıyla arasında olan gaflet perdesini kaldırıp eşyanın üzerindeki “fânilik” gerçeğini görmesi üzerine kurulmuştur (Vural, 2010:976).

Mevlâna “fânilik” olgusuna mutlak varlık çerçevesinden bakmıştır. Bu bağlamda Mesnevi’de kurguladığı hikayelerde farklı benzetmelerle bu konudaki düşüncelerini ortaya koyar. Hikayelerde verilen mesajlarda Tanrı’nın dışındaki bütün yaratılmışları kabul eder ancak bu varlıkların geçiciliğini de farklı benzetmelerle vurgulamaktadır. Örneğin dünya yaşamını rüyaya benzettiği hikayesinde “*Alem bir rüyadır, zanna kapılma sen. Rüyada bir el kesilse bile zararı yok*” diyerek dünya hayatını ve bu hayatta sahip olunan beden dahi bütün varlıkların geçici olduğunu rüya metaforuyla ortaya koymaktadır. (Çiçek, 2003:299)

Tasavvuf edebiyatının ana temini “dünyayı umursamamak ve dünyayı terk etmek”, “fâni olandan el etek çekmek bâki olana yönelmek” fikirleri oluşturmaktadır. İslâmiyet'in önerdiği şekilde, insanın dünyadayken arzu ve heveslerine set çekmesi mutasavvıf şâirler tarafından oldukça rağbet edilen bir konu olmaktadır (Temizel, 2016:28).

13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Anadolu sahasında tasavvuf edebiyatının temsilcisi, içinde bulunduğu dönem itibariyle çalkantılı bir süreçte yaşamını idare ettiren Yunus Emre’dir (Bilgin, 2022: 3).

Yunus Emre de dünyanın geçiciliğine, fâniliğe dair şiirler kaleme almıştır. Bu şiirleri, yaşamın debdebesinde, mal, servet, şöhret peşine düşüp ölümü ve ölümün beraberinde getirdiği dünya üzerindeki nesnelerin fâni oluşu gerçeğini insanlara hatırlatmıştır.

Şunlar ki çokdur malları gör nice oldı halleri

Sonucu bir gömlek giymiş onun da yoktur yenleri (Gölpınarlı, 1971:50)

(Şu malları çok olanları gör, nasıl oldu halleri? Sonunda bir gölek giymiş onun da yakası yoktur)

Hani mülke benim diyen köşk ü saray beğenmeyen

Şimdi bir evde yatarlar taşlar olmuş üstünleri (Gölpınarlı, 1971:50)

(Hani mülke benim diyenler, Köşk ve saray beğenmeyenler? Şimdi (onlar) üstleri taşla dolu bir evde yatarlar.)

Yunus Emre bedenin geçiciliğini, ruhun ebedîliğini şu dizelerle ortaya koymuştur:

Ten fanîdir cân ölmez gidenler gene gelmez

Ölür ise ten ölür canlâr ölesi değil (Gölpınarlı, 1971:69)

Yunus Emre, fânî dünyanın kimseye vefa göstermediğini, nice güçlü sultanların dahi vadesi dolduğunda güçlerini artlarında bırakarak dünyadan geçip gittiklerini şu dizeleriyle anlatır:

İsteme ömr-i fânîyi dünya kime kaldı bâki

Yüz bin melik yüzbin sultan râyegan kodu mülk ü mal (Gölpınarlı, 1971:375)

Yunus dünyayı elemle kahırla dolu bir eve benzetir. Bu kahır dolu ev kalıcı değil geçicidir. Bu fânî, kahır dolu evde bâki âlemi unutmadan, fâniliğini devamlı hatırlayarak kulluk görevlerini yerine getirerek faydalanılması gerektiğini öğütler:

Bu dünya kahır evidir hem bâki değil fânidir

Aldanıban kalma buna tez tövbeye gelmek gerek

Gel imdi dur bu fâniden mahrum kalmadan bâkiden

Tâat kılıp bu dünyadan kul nasib (in) almak gerek (Gölpınarlı, 1971:86)

Türk edebiyatının her döneminde popülaritesini arttıran “ölümlülük düşüncesi” her yaratılmışın ortak kaderi olduğu kadar edebi türlerin de ortak konusudur. Bilhassa divan şiirinde ve halk şiirinde, “ölüm, ölümlülük” konularının işlendiği sagu, ağıt ve mersiye nazım türleri mevcuttur.

Divan edebiyatında mersiye nazım türünde ölen kişinin ardından duyulan üzüntü dile getirilir. Ölüm, ölümlülük olgusu, mersiyelerin girişinde genellikle, dünyanın fâniliği, gaddarlığı, zâlimliği, feleğe sitem, dünyanın geçici zevklerine inanmama mahiyetinde işlenmektedir (İsen, 1993: XXXII).

Bâki, dünyanın meşguliyeti içinde ölümlü olduğunu, dünyanın geçici olduğunu unutan insana aşağıdaki dizeleriyle hatırlatır:

An ol günü ki âhir olup nev-bahar-ı ömr

Berg-i hazâna dönse gerek rûy- lale-reng (Küçük, 1994: 75)

(Ömrün ilkbaharının son gününü hatırla. O gün lale renkli yanağı güz yaprağına döner.)

Âhir mekânun olsa gerek cür'a gibi hak

Devrân elinden irse gerek câm-ı ayşâ seng (Küçük, 1994: 75)

(En son mekanın bir yudum gibi topaktır. Yaşam kadehine feleğin elinden bir taş gelir.)

Türk edebiyatının genel gelişimi çerçevesinde nazari ve estetik esaslarını İslâmi kültürden alan (Akün, 1994:389-427) Divan şiirinde fânîlik temi, tasavvufi düşüncenin etkisinden ayrı düşmeyecek şekilde dünyaya, ölüme, dünyanın, beden, malın-mülkün, servetin, şöhretin geçici olduğuna dair uyarılar niteliğinde kullanılmıştır.

Tasavvufi neşveyle ölümü isteyen ve bu fânî dünyadan zevk alınmaması gerektiğini söyleyen Nef'i bu durumu şöyle izah etmiştir:

“Ehl-i aşk olan çeker bu bezm-i fâniden ayağ

Nef'i yâ ger rind isen ol kûşe-i vahdet nişest” Nef'i (Akkuş, 2018:?)

(Ey Nefi! Eğer dünyaya kıymet vermeyen bir arif isen yalnızlık köşesinde otur. Aşk ehli olanlar bu (fânî) dünyayı umursamaz.)

İrüşdünse visal-i yara bildür zehr-i hicranı

Çekil bezm- fenâdan cana irsün lezzet-i ukba Gelibolulu Mustafa Ali (Aksoyak, 2018:519)

(Eğer sevgiliye kavuştuysan (ona) ayrılığın ne acı olduğunu anlat. Dünyayla irtibatını kes ki bâki âlemin (ahiretin) lezzeti canına ulaşsın.)

Fânîlik meselesi, kimi zaman haksızlığa uğrayan şâirlerin kendisini teselli ettiği, padişaha da bu dünyada güçlü olsa da kalıcı olmadığını hatırlatan bir olgu haline de gelmiştir. Şâir Bâki'nin teklifsiz açık sözlülüğüyle karşı karşıya kalan Kanuni'nin, Bâki'yi sürgüne göndermesi üzerine, Bâki şu dizeleri kaleme almıştır (Şimşirgil, 2013:341-342).

N'ola kim nefy-i ebed azm-i bülend oldunsa ey Bakî

Bilesin ki cihan mülkü değil Süleyman'a bâki (Şimşirgil, 2013:342)

(Ey Bâki! Yüce hükümle sürgün edilsen de ne olacak ki? Bilmelisin ki bu dünya mülkü Süleyman'a bile bâki değildir)

Şahâ! Azminde isbat-ı tevehhür eyledin ammâ

Buna çarh-ı felek derler ne sen bâki ne ben bâki (Şimşirgil, 2013:342)

(Ey Padişahım! Hükümünüzü kesin ve sert bir biçimde gösterdiniz ancak bilmelisiniz ki buna çarkıfelek derler; sen de ben de kalıcı değiliz.)

Fânîlik anlam itibariyle ölüm kavramından ayrı tutulmamaktadır. Divan şiirinde ölüm teminin işleniş boyutlarından birisi de fânî, geçici dünyadan göçen ruhların yaratıldığı sırada söz verdikleri elest meclisine dönüşünde bir basamak olduğu şeklindedir (Koçin, 2003:151).

Evren güzergahında yol alan her insan için dünya hayatı yol üzerinde bulunan bir misafirhane niteliğindedir. İnsanın amacı bu misafirhanede soluklanarak asıl olan mekana geri dönmektir. Bu bağlamda kendilerinin geçici bir mekanda bulunduğunu bilen şâir, ölümle birlikte fânî hayattan, ebedî yaşamın olduğu başka bir âleme irtihal edeceğini şu dörtlülle aktarmaktadır:

Çün hitab-ı irci'î irişdi gûş-ı hûşına

Menzil-i aslına azm itti hemân bî ihtiyar Hayreti (Musluoğlu, 2022:97)

(Ölümün sesi, insanın bilincine ulaştı. İnsan hemen istemsiz bir şekilde asıl vatanına döndü.)

Cân atup mülk-i bekâ'ya rihlet itdi gördi kim

Kimseye dar'ul-fenâ olmazmış âhir pâydâr Hayretî (Musluoğlu, 2022:97)

(Dünya kimseye sonuna kadar kalmaz ki niceleri can atarak bâki âleme göçtü.)

Divan şiirinde anlatılmak istenen bazı düşünceler, mazmun adı verilen kalıplarla verilir. Divan edebiyatında şâirler, dünya ile ilgili meseleleri anlatırken “bezm-i fenâ” kalıbını kullanmaktadırlar. Dünyanın fâniliğinin, maddi-manevi dünyaya ait her şeyin kalımsız olduğu gerçeğini konu alan bazı divan şâirlerine ait beyitler “bezm-i fenâ” kalıbıyla verilmiştir. “Bezm-i fenâ” kalıbının “dünya” ya işaret etmesi; fenâ kelimesinin sözlükte “yokluk, geçicilik” anlamları, yine sözlük anlamı “içkili eğlence meclisi” olan “bezm” kelimesi ile bağlantılı olarak verilmesi; insanın dünya meclisinde geçici zevklerin sarhoşu olarak yaşadığını ifade etmek içindir. Şâirlerin bir kısmı İslâm düşüncesi paralelinde “bezm-i fenâ” ibaresiyle dünya zevklerinin geçici olduğunu, aldanmamak gerektiğini beyitlerde işlerken bir kısmı da konuya geçici olan bu dünyada vakit varken gönüllerince yaşama, nefsin isteklerini yerine getirme şeklinde yaklaşmışlardır (Yağcıoğlu,2018:26).

Saki mey- i Bâkiyi getir bezme safa vir

Çün kâr-ı cihan 'akıbetül -emr fenâdır. Bâki (Küçük, 1994:167)

(Ey Saki, meclise (dünyaya) neşe mutluluk vermek için Bâki'nin şarabını getir. Çünkü dünya işlerinin sonu yokluktur.)

Hayali'nin beytinde ise dünyada mey ile yani geçici heva ve heveslerle insanın kendi varlığını kirletmemesini Allah sevgisinin olduğu, konuşulduğu yerde kendisini temizlemesi gerektiğini söyler:

Gel olma bezm-i fenâda mey ile alude

Ki suna saki-i vahdet eline ma-i tahur Hayali (Tarlan, 1992:27)

(Dünyada şarap (zevk, eğlence) ile kirlenme. Gel, birlik sakisi sana temiz su sunsun)

Cay-i Asayîşi olur sanma cihan- fânî

Eyleme kasd-ı imaret bu harab eyvânı Bâki (Küçük, 1994:82)

(Bu yıkık köşkü yeniden onarmayı amaçlama. Bu fânî dünyayı güvenli bir yer olur sanma)

Ölüme, fâniliğe, dünyanın geçiciliğine ilişkin fikirleri İslâmiyet'ten alan tekke ve divan şiiri; insanın ölümlü olması, dünyanın geçici olması gibi hususları yukarıda da ifade edildiği üzere ürkütücü bir surette ele almamıştır. Ancak tanzimat dönemiyle ivme kazanan modern Türk şiirinde mevzubahis tema, iki farklı şekilde kaşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birisi ölümün, ölümlü olmanın sonsuz boşluk ve hiçlik olarak şiirlere yansması bir diğeri de yine tekke ve divan şiirinin bu tema karşısında takındığı tavır şeklindedir (Koçin, 2003:153-154).

Modern dönemde, dünyanın genel olarak gelenekten kopup yeni bir yaşam tarzı, bakış açısı inşa etme sürecinde bilim, sanat, edebiyat gibi birçok sosyo-kültürel olguda dünyevîleşme devri başlamıştır. Yalnızca aklın kutsal kabul edilmesi, bireyi akıl dışı her şeyi bilhassa din eksenli cevaplanan birçok metafiziksel olguya verilen cevapları reddetmeye götürmüştür (Uğurlu, 2017:170-175).

Hayat felsefesini gelenek ve din ekseninde manevi bir düzleme oturtmuş olan Türk kültürü bu yeniden inşa sürecinden nasibini almıştır. Dinin ve geleneğin dışlandığı modern zamanlarda, insanın var oluşundan bu yana ancak din olgusuyla anlamlandırabildiği ölümlük gerçeği, geriye insanın elinde soru işaretleri bırakmıştır. Çalışmamızın “*İnsan Psikolojisinde Fânîlik*” başlığında ifade edildiği üzere insan zihninde kaygı ve çatışma yaratan ölümlük bilinci insanın ancak din olgusuyla cevaplandırabileceği bir gerçekken modern dünyanın hayata bakış açısı gereği artık karanlık bir boşluktan ibarettir. Modern dünyanın felsefesince akıl

dışı olan her şeyin reddedilmesi akılla anlamlandırılmayan ölüme, fâniliğe, ölüm sonrası yaşama bakış açısında köklü bir değişiklik yapmıştır. Ölüm artık geleneksel kültürde İslâmiyet'in anlamlandığı şekilde yaratıcıya kavuşma hali değildir. Dünya ise geçici olması noktasında ahiretin tarlası niteliğinde değil de tadına varılamamış, doyulamamış bir yerdir.

Bu bağlamda Türk edebiyatında eşinin vefatından dolayı derin ızdırap duyan ve ölüme isyan ile itaatkarlık arasında bir yerden bakan Abdülhak Hamit Tarhan'ın *Makber* şiiri örnek verilebilir. *Makber* şiirinin bütününde ölümlü olmayı anlamlandırılmayan ve dolayısıyla kabullenemeyen bireyin içsel huzursuzluğu vardır (Yuva, 2009:1675). Farklı dinlerde ölümün yerini öğrenmeye çalışan Hamit, İslâmiyet'in ölümün bir son olmadığı, dünyanın ve bedeninin fâni olduğu, ruhun bâki âleme göçtüğü açıklamasıyla tatmin olmaz ve şiirlerinde bu metafiziksel olguyu sorgular (Erol, 2005:19- 20)

Makber, sonudur dehaykın bu,

Bir sır-ı garibi Halık'ın bu,

Bir nûr ki meyledince hâba,

İnmekte şu bir yığın türaba

En yükseğidir şevâhıkın bu,

En müthişidir hakayıkın bu

Bed-baht, o hakikat anlaşılmaz

Şânın bu cihanda layıkın bu Abdülhak Hâmit Tarhan (Bakırcıoğlu, 1995:

25)

(Bu kabir dakikaların sonudur. Bu Yaratıcı'nın garip bir sırrıdır. Bir nur (eşi) uykuya yönelince (ölüme), şu bir yığın toprağa inmekte, bu tepelerin en yükseğidir. Bu hakikatlerin en dehşetlisidir. Bahtsız, o hakikat anlaşılmaz. Bu cihanda senin şanına, sana uygun görülen budur.)

Makber şiirinden alınan bu bentte ölüm, dakikaların, zamanın sonu, bitişi ve yok olmak olarak nitelendirilmiştir. Son olmanın yanı sıra ölüm ve sonrası ancak Tanrı'nın bilebileceği bir sırdır. Dehşet verici olan bu olay şâir tarafından anlaşılmaz bir olay olarak algılanmakla birlikte, bütün bu kaotik yapısıyla anlamlandıramadığı ve kendisine uygun görülenin bu olayı sitemkar bir dille ifade eder.

Durukoğlu'na göre günümüz dünyasının anlamlandıramadığı ölüm gerçeği, fânîlik olgusu, bu dünyaya bir kez gelinmesi ve bu dünyanın sefasından bir kez faydalanılacak olunması bazı yakın dönem şâirlerinin zihninde boşluk duygusuna sebebiyet vermiştir. Bu boşluk duygusuyla bazı şâirler, yapılması toplumca ve dinen yasaklanmış olan şeylerin yapılmasını kendilerince meşru kılmışlardır (Durukoğlu, 2015:186-187).

Bilmem nedir enfüs-i nedir afakî

Kimdir fâni cihanda kimdir bâki

Dünyayı saran boşluğu hissetmeliyim

Peymaneyi boş bırakma doldur Saki (Yahya Kemal, 1963:18)

Bu düşünceye örnek olarak verilebilecek bir diğer şiir de Yahya Kemal'in *Rindlerin Akşamı* adlı şiirdir. Yukarıda ifade edildiği üzere fânîlik duygusunun açığa çıkardığı boşluk düşüncesiyle şâir, bir boş vermişlik halindedir. Şiirinde ölümden sonra bâki âlemde tekrar var olacağının bilincinde olan şâir bu bilince rağmen bu durumu bir teselli olarak görmüş ve bu teselliği reddetmiştir. Bu yüzden ömrünün son faslını akışına bırakarak, kontrol etmeden yaşamak ister. Onun için iyinin kötünün, yasağın bir önemi yoktur:

Dönülmez akşamın ufkundayız. Vakit çok geç

Bu son fasıldır ey ömrüm, nasıl geçersen geç

Cihana bir daha gelmek hayal edilse bile

Avunmak istemeyiz böyle bir teselliyle

..

Ya şevk içinde harab ol, ya aşk içinde gönül

Ya lale açmalıdır göğsümüzde yahut gül” Yahya Kemal (Soysal, 2018:45)

Yukarıda ifade edildiği üzere ölüm, fânîlik temalarında Modern Türk şiirinde iki farklı eğilim görülmektedir. Bunlardan ilki, metafiziksel olaylar dahil her şeyi akılla anlamlandırmaya çalışan bireyin ölüm olgusu karşısında bilinmezlikle karşı karşıya kaldığında, Tarhan'da olduğu gibi anlamlandıramayan,

derin ızdıraplar duyan eğilim. Bir diğer eğilim ise “ölüm, dünyanın fâniliği” karşısında tıpkı tasavvuf şiiri ve tasavvuftan etkilen divan şiirinin aldığı tavidir.

Ölümü, din ekseninde anlamlandırabilen bir diğer şâir de Faruk Nafiz Çamlıbel’dir. Faruk Nafiz de insanların geçici bir sahnede, rüyada var olduğunun bilincindedir. Bu sahnenin devamının ölüm başlığında yeni bir hayata doğmak olarak anlamlandırmıştır:

Ezelî varlığa candan vurulan âşıklar

Ses alır tâ ötesinden ebedî dünyanın

Yerin altının devam etmesidir bence ölüm

Yerin üstünde görüp geçirdiğimiz rüyanın (Çamlıbel, 1969: 191)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.ÂŞIK TARZI TÜRK ŞİİRİNDE DÜNYANIN FÂNİLİĞİ

3.1.Tasavvufi Boyutta Dünyanın Fâniliği

Türklerin İslâmiyet'i kabulünden sonra, 13. yüzyılda Anadolu'da da şekillenmeye başlayan dini-tasavvufi Türk edebiyatı zamanla geliştirdiği dünya görüşüyle divan edebiyatının ve halk edebiyatının da genel izleğini etkilemiştir (Özdemir, 2020:210). Günay'a göre (2021:242) bilhassa şâirler; aşk, ölüm, hayat gibi insanın kontrolünden bağımsız gelişen durumları dile getirirken İslâmiyet'in anlattığı ve tasavvufî oluşumun da sistematize ettiği biçimde ifade etmişlerdir. Aşk, tasavvufta mutlak ve bâki güzelliğe sahip olan Tanrı'nın kendisidir. Aşk, dünyalık mevcut güzelden İlahî olana doğru seyreden bir safha geçirir. Dolayısıyla şâirin gözünde mutlak olan sevgilinin karşısında geçici olan sevgilinin bir değeri yoktur. Esas olan yaratılıştan yaratana ulaşmaktır.

Bu noktada tasavvufî edebiyatın tesirinde kalan âşık edebiyatının bakış açısında, dünyevî olan her nesnenin geçiciliğinin bilincine varılıp dünyevî olanın yalnızca bâki olana ulaşmada bir araç olarak görülmesi esası vardır. Bu noktada âşıklarca ölüm olgusuna ve hayatın geçici olduğu düşüncesine karşı teslimiyetle yaklaşılır. Âşıklar kendilerini gurbette görür, dolayısıyla dünyanın ve dünya malının gözlerinde değeri yoktur (Artun, 2019: 216).

3.1.1.Sevgiliye Kavuşma Olarak Dünyanın Fâniliği

Ölümü ve ölümün getirisi olan fâniliği kimi zaman tasavvufî neşveyle işleyen âşıklar, dünyanın geçiciliğinin bilincindedirler. Âşıklar şiirlerinde, sûfiyane bir edayla fânî âlemde, bâki âlem için çabalamak gerektiğini, asıl sevgiliye ulaşma, vuslata erme isteklerini dile getirirler (Bilgin, 2014:3).

Hak âşığı için bu dünya sureti karanlıktan ibarettir. Bu dünyanın ve kendisinin var oluş sebebi yalnızca Yaradan'a gidecek yolları keşfetmektir. Bu keşif sürecinde kul dünyevî, beşerî, bedeni zevk ve zaafılardan kendisini çekmeli, vuslat anını beklemelidir. Aşağıda verilen 17. yüzyıl âşıklarından Âşık Ömer'e ait şiir de bu hissiyat göze çarpmaktadır:

*Doğrusuna gidegörün yolların
Çekegörün darbın yüce yılların
Dünya zindanıdır mümin kulların
Zindanda olan hod insan eğlenmez*

*Var ibadet eyle Mevlâ yoluna
Bunda ne eylersen anda buluna
Birgün sefer düşer Berzah iline
Otağı kalkacak sultan eğlenmez Âşık Ömer (Köprülü,1962: 304)*

19. yüzyıl âşıklarından Sümmânî, ecelin er geç kendisini bulacağını ve bu durumun kendi iradesi dışında gelişeceğini bilincindedir. Bu hususta aşağıdaki şiirde Sümmânî, Hakk'ı sevmeyi bu dünyada yalnızca Allah için çalışmayı, asıl olanın bâki mülk için ibadet olduğunu ifade etmektedir:

*Alışır bu cân bedenim sinem üzre tüter bir gün
Alemd e Hakk'ını seven matlubuna yeter bir gün
Felek kurmuş yayın okun bizi demden atar bir gün
Bırakmaz bu ecel peşin gelir yakan tutar bir gün*

*Sümmânî neye müştaksın elinde sermayen sazdır
Deli gönül tayyar olmuş bilmem ne yana pervazdır
Biliriz ki bâki mülk olan ibadet Hakk'a niyazdır
Bütün dünya senin olsa malın üç beş arşın bezdir Sümmânî (Erkal, 2015: 613)*

Âşık Şem'î de aşağıdaki şiirinde fâni dünyada İlâhi aşkın sırrına erişenlerin ne dünyalık ne de ahirette kazanacakları nimetlerde gözlerinin olmayacağını dile getirir. Âşık yalnızca kendisini sevgiliye kavuşmaya odaklanmıştır. Yeryüzünün bütün nimetlerinden geçerek Hakk'a vasıl olmayı gaye edinmiş Hak aşığı Mecnun gibi Leyla'dan (dünya nimetleri) vazgeçer.

*Terk-i dünya terk-i ukba olanlar
Pîre-zen surathı dünyayı neyler
Bâb-ı aşkun miftahını bulanlar*

Ben âşıkım deyü da 'vayı neyler

Eğer oldu ise dü çeşmin pür-hûn

'Alemdе söylenir ol tab'-ı mevzun

Yazıldıysa 'arş-ı a'lâya Mecnun

Maksûd- Mievlaâdır Leylâ 'yı neyler Âşık Şem'i (Sarı, 2013: 117)

Bununla birlikte 20. yüzyıl âşıklarından Mehmet Batur da Hakk'a âşık kimsenin ölümle birlikte vuslata ereceğini düşünür ve fâni dünyaya Hakk'a âşık birçok kimsenin geldiğini yaşamlarının sonunda da emellerine kavuştuklarını şu şekilde ifade eder:

Bu dünya kalmadı şaha

Âşıklar ölünce kavuşur sana

Nice âşık gelmiş fâni cihana

Ferhat gibi dağı delen olmamış Mehmet Batur (Halıcı, 1992: 75)

Davut Sularî ise içindeki Allah aşkının ezelden geldiğini ve Hakk'a kavuşmak için sabırsızlandığı anlattığı şiirinde fâni dünyanın meşgalesinden, mülkünden, insanından bıktığını aşağıdaki şiirinde dile getirmiştir:

İşte oturdukta kalkıp göçerler

Kim ayağında atsa kapıyı açarlar

Kimler bana kefenimi biçerler

Menzilinden tarih bilse bu gece

Davut Sularî der edom yoruldum

Şu mülkten şu toplumlardan kırıldım

Ölmeyen varlığa tez vuruldım

Bilici görücü erse bu gece Davut Sularî (Yılmaz,2006:236)

3.1.2. Malayani İşlerle Uğraşmama Olarak Dünyanın Fâniliği

Lügatteki anlamı “kişi için anlam ifade etmeyen ve değer taşımayan” manasındaki “malayani” tabiri Kur'an- ı Kerim'de geçmemekle beraber boş ve

manasız anlamlarına gelen başka kelimelerle de ifade edilmiştir. Hadisi şeriflerde ise “malayani” tabiri insanın boş işlerle uğraşmaması İslâm’ın önerdiği ahlak çerçevesinde ele alınmıştır: Hz. Peygamber (s.a.s) “Kişinin malayaniyi terk etmesi Müslümanlığının güzelliğindendir” buyurmuştur (Çağırıcı, 2003: 480-481).

Bu hususta aşağıdaki şiirde bu dünya için güzel olan ama asıl âlem için boş ve manasız olan hevesleri terk etmeli, geçici bu dünyada bâki âlem için çalışılmalı, nefsin arzu ettiklerinin bırakılıp, hakiki güzelliğin sırrına ulaşılması yönünde mesajlar işlenmiştir. Şâire göre bu dünyanın geçici güzellikleriyle gözü boyanmış kişi gaflet uykusundadır. Uyanmalı ve yaratıcının huzuruna gideceği zaman için çalışmalıdır:

*Beni taştan taş çaldın
Gel uyma nefsine, gönül!
Fâni dünya geçicidir
Boş ver hevesine gönül*

*Ertuğrul’u gel aldatma
Uyan gönül, daha yatma!
Divan’a eli boş gitme*

Söylüyorum sana gönül! Ertuğrul Aykaç (Halıcı, 1992:49)

Âşık Mehmet Çakırtaş ise dünyaya bakış açısını dile getirdiği şiirinde, dünyada bir amaç uğruna var olduğunu, bu amacın cevher olarak nitelendirdiği Allah aşkını bulmak olduğunu dile getirir. Ayrıca bu yolda dünyevî his ve imkanları vasıta olarak gördüğünü de anlatır. Onun için dünyalık her şey hiçtir. Yaratılışının maksadı, varlığın özünü bulmak için çıktığı yolculukta İlahî olana ulaşmaktır:

*Çöktü ruhumuzun köşkü
Bitti gönlümüzün meşki
Yalnız senden Tanrı aşkı
Alıp geçtik yalan dünya*

Yüreğimde bir ateş var

*Başka kula vermez zarar
Yana yana aşkta karar
Kılıp geçtik yalan dünya*

*Yaktık aşkın çirasını
Sile sile kalb pasını
Sende cevherin hasını*

Bulup geçtik yalan dünya Mehmet Çakırtaş (Halıcı, 1992: 109)

Âşık Ruhsatî de aynı bilinçle ölümün dünyanın gerçeği olduğunu ve bu dünyadaki malın bu dünyada kalacağını, insanın bu dünyadan göçüp giderken eli boş gideceğini ve bu yüzden boş işlerden el çekilmesi gerektiğini ifade eder:

*Bugün doğar yine batar
Ölüm gelir bir gün çatar
Bana kıldan bir çul yeter
Halım olmazsa olmasın*

*Nasihate kulak ver gel
Bunu belleme bir mesel
Malayaniden el çektim el
Dilim olmazsa olmasın Ruhsatî (Kaya,1999:289- 290)*

Pir Sultan ise Şah'a bağlılığını dile getirdiği şiirinde ölümün olduğunu dünya malının gözünde olmadığını dile getirir:

*Hû deyü çağırdım gerçek erlere
Pirim var n'eyleyeyim dünya malını
Çün ki varacağım kara yerlere
Ölüm var neyleyim dünya malını (Boratav, Gölpınarlı, 1943: 92)*

3.1.3. Mâsivadan Geçme Olarak Dünyanın Fâniliği

Çalışmamızın ikinci bölümünde “Tasavvufta Fânilik” başlığında anlatıldığı üzere mâsiva tasavvufa yeni giren salıklerce Hak'tan gayri olan her şey

olarak adlandırılır. Âşık şiirinde de tasavvufi anlamıyla paralel olarak evrende yaratılmış tüm duyguların, nesnelerin yani Allah'tan başka her şeyin değersiz görüldüğü inancıyla doğru orantılı olarak dünyanın fâniliği ile birlikte kullanılmıştır. Âşıklar Hz. Peygamber (s.a.s)'in “Ölmeden önce ölünüz” hadis-i şerifinden aldıkları motivasyonla şiirlerinde dünya hayatından, heba ve hevesten geçerek züht hayatını yaşam biçimi olarak benimsemeyi öğütlemişlerdir.

Bu bağlamda Bolulu Âşık Dertli, nefsinden, kendisinden şikayet ettiği bir tavırla, nefsinin isteklerinden ve mâsivadan geçememesinden, ömrünün bu yolda akıp gitmesinden, heba olmasından dolayı yakınışını aşağıdaki şiirinde dile getirir:

Bu alametle bakanlar kabrin üzre taşına

Künbed-i çarh-ı felek geçmiş sairler başına

Ömrün ahir oldu gitti, mâsivadan geçmedin

Yine geçmen Nuh gibi girsen dokuz yüz yaşına Dertli (Birgören, 2011: 238)

Âşık Müdamî ise dünyalığa meyleden nefsine, gönlüne seslenerek bu dünyadaki varlığının elbette biteceğini bu yüzden gönlünde Hak'tan gayrı var olan her şeyi silmesi gerektiğini söyler:

Ey dilâra gelmiyor hiç ölüme yadın senin

Bir gün olur levh üstünden silinir adın senin Sabit Müdamî (Özsoy, 1993: 403)

Ey Müdamî yine bir nazm u hakikat söyledin

Bari sil bu mâsivadan meyl-i fuadın senin Sabit Müdamî (Özsoy, 1993: 403)

Âşık Şem'î ise kendisine nefsin küçümseyerek, nefsinin istediği, Allah dışında kalan her şeyden cennetten dahi geçerek yalnızca Allah'ın rızasını kazanma isteğini dile getirir:

Melamet hil'atın giy ey dilara-yı fenâdan geç

Rızau'llaha meylit cennete-i bağ-ı bekadan geç Âşık Şem'î (Sarı, 2013:99)

Âşık Şem’î bir başka şiirinde de Hz. Peygamberin (s.a.s) “ölmeden önce ölünüz” hadisi şerifine iktibas ile dünyanın geçiciliğinin bilincine vararak, geçici olarak geldiği bu dünyada yalnızca tek amacın Hakk’a yakın olmayı istemek bunun için de mâsivadan geçerek, zahidane bir yaşam biçimini benimsemek ve dünyadan elini eteğini çekmek gerekmektedir demektir.

Mâsiva-yı terk idüp Hakk’a yakın olmak dile

Ölmeden önce fenâ mülkünde ol ehl-i kubur Âşık Şem’î (Sarı,2013: 130)

Erzurumlu Emrah ise dünyalık nimetlerin içinde mâsivaya yüz çevirerek Allah aşkını aradığını, bu arayışta kendini Hak ile bir gören Hallac-ı Mansur gibi olma yolunda olduğunu anlattığı aşağıdaki şiirinde, tasavvuf ehli gibi görünen zühd ve takva çevrelerine seslenerek kendisini kınamamalarının gerektiğini içinde bulunduğu halin anlaşılması gerektiğini dile getirir:

Hazer kıl bizlere dahletme zahid

Mâdemki nâmus u ârı bilmezsin

Âşık-ı sadıklar merd-i Hudâdır

Anların sevdiği yâri bilmezsin

Hârabat ehlinden gel olma menfur

Surette virândır sirette ma’mur

Ne yüzden söyledi Ene’l Hak Mansur

İşitmişsin amma dârı bilmezsin

Emrah câna ettin cevri-fenâdan

Muhabbet riştesin kes mâsivadan

Var sofi vasf eyle kendi riyadan

Sen bu yokluktaki varı bilmezsin Erzurumlu Emrah (Erkal, 2015: 399)

3.1.4. Nefis ile Mücadelede Dünyanın Fâniliği

Lügatte, “ruh, can, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, heva ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süfli arzular” olarak bilinen nefis

kavramı tasavvufta, insanın günah işlemesinin sebebi olarak “kötü huy ve süfli arzuların tamamı” manasında kullanılır (Uludağ: 2006: 526-529).

Nefis, âşık şiirinde ise tasavvufî tavrıyla, daima insanın mücadele etmesi gereken bir maraz olarak işlenmiştir. Dünyalık zevklere meyyal olan nefse karşı âşık, kendi nefsinden hareketle hitap ettiği kitleye karşı uyarılarda bulunur.

Pir Sultan Abdal ise Mecnun’un Leyla’ya aşkı üzerinden nefsin, dünya nimetlerine olan arzusunu anlatmıştır. Mecnun insan nefsi, Leyla ise vazgeçilmesi zor dünya nimetleridir. Dünyalık hiçbir şeyin hiç kimseye bâki kalmadığı gibi Leyla da Mecnun’a bâki kalmayacaktır. Dolayısıyla Mecnun, Leyla’dan geçerek ilahi matlubuna kavuşmayı arzulamalıdır:

*Hasretinle vâsıl olam mı böyle
Mecnun’a bâki kalır mı Leyla
Ölümlü dünyadır gel helal eyle
Yüklendi barhanem kiralandı gel.*

*Pir Sultan Abdal’ım haftada ayda
Günler gelir geçer bulunmaz fayda
Gönül Hak arzular canım hay hayda
Toprağım üstüme kürelendi gel (Boratav, Gölpınarlı, 1943:94)*

Âşık Gevherî, aşağıdaki şiirinde ömrünün en verimli çağlarını nefsinin hizmetine verişinden yakınmaktadır. Gençlik yıllarında yalnızca dünyalık işlerine ihtimam gösterdiği ve ahiret yaşamı için çaba sarf etmeyi ikinci plana attığı için pişmandır:

*Nefsi emmareye uyup gezdiğim
Gençliğin belası, sefahatimdir
Ahiret koyup dünyam düzdüğüm
Bende bildiğim kendi kabahatimdir*

*Hiç rahat olmadım uyup sünnete
Yarın ne yüz ile varam ahrete
Meğer fazlı ile girem cennete*

Hakka yarar hangi ibadetimdir Gevherî (Bayrı, 1958: 106)

Sümmânî ise “*Nefis ile Ruh Destanı*” adlı şiirinde ruh ile nefsi bir çatışma halinde vermiştir. Ruh, nefse geçici dünya zevklerinden el çekmesini, tıpkı Karun’un malının talan olduğu gibi dünya varının da talan olacağını söyler. Dolayısıyla, bu dünyada yalnızca ahiret için çalışılması gerektiğini öğütler. Ancak nefis ise karşılık olarak bu fânî dünyaya bir kere geldiğini, bu dünyanın güzelliklerini, zenginliğini sevdiğini söyleyerek vazgeçmeyeceğini ifade eder:

Ruh der ki cehdeyle gel bu kemali

Kemal sahibinden hisseyle hali

Nic’oldu dünyada Karun’un malı

Dağıldı her biri gitti bir yana

Nefis der ağlamam ben zârı zârı

Gayrette severim devleti varı

Mevlâm bana versin mahbup yârı

Sarılam kocuşam düşem bir yana

Ruh der ki dünya fânidir fânî

Yeni mi tanıdın yolu erkânı

Bu kadar yaşadın sevabı hani

Tuttuğun defterin çıkar ayana Sümmânî (Erkal, 2015: 684)

Sümmânî bir başka şiirinde de nefsanî isteklere sırt çevirerek, beşerî aşkı, Allah’ı bulmak için tarikat yoluna çevirmeyi, küslük, dargınlık gibi duygulara set çekerek tevekkülle ömür geçirmeyi gönlüne öğütler:

Gönül vezir ol âlemde şu nefsin serine darıl

Düşüben aşk-ı sevdâya Cemalullâh için yorul

Terk eyle dâr-ı fenâ-yı tarikat bâbına çevril

Gönül bir kimseden bilme tevekkül bâbına sarıl

Ne sen bir kimseden darıl ne kimse senden darılsın Sümmânî (Erkal, 612: 2015)

Âşık Ömer’de de durum aynı şekildedir. Nefsin, Şeytan’a kolayca uyup kötülüklerin peşinden gidebileceğini ve bunu yaparken de bu dünyanın fâni olduğunu, ahiret için çalışılması gerektiğini hatırlama getirmeyeceğini aşağıdaki şiirinde ifade etmektedir:

*Uyup cürm ile Şeytan’a isyanda
Nefis nefise bir acaip seyranda
Kurdular meclis-i dem-i devranda
Dünya nedir ahiret nedir bilmezler Âşık Ömer (Köprülü, 1962: 280)*

Âşık Ertuğrul Aykaç da nefsin heva, heves ve arzularına kapılınmaması gerektiğini zira bütün bu zevklerin membaı olan dünyanın fâni ve geçici olduğunu hatırlatan şu dörtlülüğü kaleme almıştır:

*Beni taştan taşa çaldın
Gel uyma nefsine, gönül
Fâni dünya geçicidir.
Boş ver hevesine gönül Ertuğrul Aykaç (Halıcı,1992: 49)*

Âşık Müdamî de akıl ve gönül üzerinden nefsin istek ve arzularına gem vurulması gerektiğini ifade eden bir şiir kaleme almıştır. Akıl gönlü, dünyanın fâni olması, zevklerin de geçici olması konusunda uyarır ancak gönül dünyada dilediğinde yaşama isteğinde ısrarcıdır:

*Gönül der ki madem dünya beş gündür
Bunda zevkin almayanlar şaşkındır
Bizim at hem yorga hem eşkundur
Gez dünyayı uçtan uca yahşıdır*

*Akıl der boş gez feragat eyle
Tevekkül babında kanaat eyle
Vakitten vakide ibadet eyle
Beyyel neyf ve hem rica hem yahşıdır. Müdamî (Özsoy, 1993: 305)*

Âşık Veysel ise bütününde insanların birbiri üzerinde kurduğu üstünlüğün gereksiz olduğunu anlattığı şiirinin aşağıdaki dörtlüğünde kişinin benliğini nefsinin emrine vermemesini, büyüklük taslamaması gerektiğini öğütler:

Topraktandır cümle beden

Nefsini öldür ölmeden

Böyle yaratmış yaradan

Sen kalemsin ben uc muyum (Özdemir, 2010: 250)

Âşık Mevlüt Mertoğlu da nefsin geçici dünyanın güzelliklerine meyyal olduğunun farkındadır. Bu bilinçle nefse hoş gelen şeylerden geçilmesini aksi takdirde kişinin kendine kötülük edeceğini söyler. Dünyevî zevklerin verdiği hissiyat dahi fânidir. Aşağıdaki şiirinde bunlardan kurtulmak için dosdoğru olmak gerektiğini, heva- heves peşinden koşmayan insan profiline sahip olunması gerektiği öğütler:

Gel aldanma şu dünyanın fendine

Bu dünyanın hallerinde yalan var

Nefse uyan kemlik eder kendine

Bin bir çeşit fellerinde yalan var

Fânidir zevkinin verdiği sancı

Doğruluktur bu sancının ilacı

Türlü renge girer nefsin ağacı

Kanma sakın dallarında yalan var Âşık Mevlüt Mertoğlu (Taşbaşı,2018: 383)

Âşık Mevlüt İhsanî de aşağıdaki şiirinde fâni dünyada nefse uymanın cahillikten kaynaklandığını ifade etmektedir. Nefsine uyan kişi niçin dünyada olduğunun farkında olmadan heva, heves çukurunda debelenip durmaktadır. Kişi, fâni dünyada kendisini rehavete sürükleyecek isteklerine karşı mücadele etmeli ve bu dünyadaki yaşamını başı boş, sonu yok gibi geçirmeden anlamlı kılmaya çalışmalıdır:

Nefis yaylasından esen rüzgarlar

*Hiç aman vermeden tutan cahili
Dövünür çırpınır yorulur terler
Nefis bir çukura atar cahili*

*Dünyanın işi bu öteden beri
Aldanıp fâniye olma serseri
Ağzından gözünden nefis rüzgarı
Toz toprak içine katar cahili Âşık Mevlüt İhsanî (Gürsu, 2008: 287)*

3.1.5. Devir İnancıyla Birlikte Dünyanın Fâniliği

Tasavvuftaki “devir” inancına göre ezeli âlemde mutlak varlıktan ayrılan ruh çeşitli safhalardan geçerek varlığın en aşağı mertebesi olan maddeye ulaşır. Varlığın yeryüzüne inişi tasavvufta yukarıdan aşağı inen, kavs-i nüzul (iniş yayı) adı verilen yayla tarif edilir. Kavs-i nüzulda seyrini tamamlayan varlık yeryüzünde de çeşitli merhalelerden geçerek insan-ı kamil mertebesine ulaşmaya çalışır ve en sonunda geldiği noktaya geri dönerek Hakk’a vasıl olmuş olur (Uludağ, 1994: 231-232).

Devriye, dini tasavvufi Türk edebiyatında yaratılışın başlangıcını ve son buluşunu, varlığın nereden gelip nereye gittiği ve hayat üzerinde seyrettiği yolu safhalarla anlatan bir türdür. Mutasavvıf şâirler “Allahtan geldik Allah’a döneceğiz” (Kur’an-ı Kerim 2:156) ayetine dayanarak yaradılışı anlatan pek çok şiir kaleme almışlardır (Güzel, Torun, 2014: 411).

Tasavvuf edebiyatında yaradılışın safhalarını anlatırken kullanılan devir nazariyesine, âşık edebiyatında tasavvuftaki derin anlamıyla değinilmese de insanın yaradılışını ve dünya üzerinden geçip gidişini anlatırken temas edilmiştir.

Seyrânî aşağıdaki şiirinde yaratıcının varlığına olan inancını ortaya koyduktan sonra, tıpkı devir nazariyesinde olduğu gibi yeryüzündeki her mahlukun felek ekseninde dönüp tekrardan başladığı yere vasıl olacağını, bu dünyaya gelenin yine göçtüğünü yeryüzünün fâni olduğunu anlatmaktadır:

*Elbette bu çarhı bir dönderen var
Teh, döner çarh-ı felek değildir
Gelmiş olanları bir gönderen var
Gitmiş olan gelmek dilek değildir*

*Şem-i vuslatına seza sönmemek
Ne mümkün mahluka fâni dememek
Bu çarhın elinde dönmemek
Galiba binası dökük değildir*

*Bu dünyaya gelen yine göçmekte
Biderine uygun mahsul biçmekte
Herkes kendi rızkını yiyip içmekte
Kul kula sebeptir şelek değildir Seyrânî (Yüksel,1987: 120)*

Âşık Veysel de yaratılışı anlamlandırmaya çalıştığı aşağıdaki şiirinde, ölümü “aslına kavuşmak” olarak nitelendirir. Aslının toprak olduğunu düşünen şâir, ölümüyle birlikte yok olduğunu düşünmez, tenasühte olduğu gibi ruhunun mezarının üstündeki çiçekte ya da yaratılmış diğer varlıklarda hayat bulacağını düşünerek dünyanın, bedenin geçiciliği, ruhun ölümsüzlüğüne olan inancını ortaya koymaktadır:

*Aslıma karışıp toprak olunca
Çiçek olur mezarımı süslerim
Dağlar yeşil giyer bulutlar ağlar
Gökyüzünde dalgalanır seslerim*

*Evvel topraktır sonra da adım
Geldim gittim bu sahnede oynadım
Türlü türlü tebdilata uğradım
Gahi viran şen olurdu pos(t)larım*

*Âlimler âlemi ölçer biçerler
Hamını hasını ele seçerler
Bu dünya fânidir konar göçerler
Veysel der ki gel barışak küslerim Âşık Veysel (Özdemir, 2010:239)*

Âşık Sabit Müdamî, aşağıdaki şiirinde yaratılışın ilk aşamalarından bahsederek varlığın özünün ezeli ve ebedi âlemde mevcut olduğunu, bu yüzden bu dünyanın vadettiği süslü, gösterişli hayata meyledilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır:

*Arşta bir gevher yarattı ulu Sübhân
Nazar kıldı ol gevhere viran iptida
Çar anasırdan yarattı çünkü Mevlâ Âdem'i
Nefh olundu öz ruhundan Âdem'e can ibtida*

*Sabit Müdam meyil vermez bu dünyada ziynete
Çünkü bir ismi fânidir bel bağlamaz devlete
İdris nebi düzen ile gitti girdi cennete
Kalem alıp tedrisatta odur yazan ibtida Sabit Müdamî (Özsoy, 1993: 340)*

Âşık Sefil Kadimi ise aşağıdaki şiirinde devriye anlayışını, yaratılmış her varlıkta Allah'ın tecellisini ararken bütün yaratılmışların fâni olduğunu ve fâni her varlığın aslına rücu edeceğini, bâki tek varlığın Allah olduğunu ifade etmiştir:

*Yıldıza bak kamere bak güne bak
Her şey fâni bâki olan bir Allah
Aslına dönecektir her şey muhakkak
Her şey fâni bâki olan bir Allah Âşık Sefil Kadimi (Ertürk,2018: 76)*

Karacaoğlan da bütününde hayatındaki gençlik yaşlılık merhalelerini de anlattığı şiirinde, ezeli âlemdeki halini anlatmakla başlar. Ezeli âlemde dünyaya geliş yolculuğundaki merhaleleri ve fâni dünyadan ebedi âleme dönmek için sürdürdüğü yaşam ile ömür arasındaki dairede geçirdiği süreci anlatır. En sonunda bu dünyadaki yaşamının bittiğini tekrardan sondan münezzeh hiç doğmamışlar ülkesine gideceğini anlatır:

*Hakk'ın kandilinde gizli sır idim
Anamın beline indirdin beni
Ak mürekkep idim, kızıl kan ettin*

Türlü irenklere yandırdın beni

Anamın karnında ben neler gördüm

Yedi derya geçtim, ummana daldım

Dokuz aylık yoldan sefere geldim

Bir kapısız hana indirdin beni

Karac' oğlan der ki, yaktın yandırdın

Ecel şarabın verdin kadırdın

Emreyledin Azrail gönderdin

Hiç doğmamışa döndürdün beni Karacaoğlan (Öztelli, 2008: 382)

Âşık Sümmânî de aşağıdaki şiirinde bu dünyaya gelen her yaratılmışın, var oluşunu anlamlı kıldığını düşündüğü sıfatına bakılmaksızın tekrardan başladığı noktaya geri döneceğini anlatmıştır. Varlığın özünde toprağı gören şâir, topraktan gelen insanın kişiliğine yüklediği arazları bırakarak tekrardan toprakla bir olacağını ifade etmiştir:

Aslımız turabdan turablara katar bir gün

Ecel cism-i hâtır gönül rica minnet figan bilmez

İster ağla ister sızlar ister ah et şivan bilmez

İster gedâ ister sultan nevcivan bilmez

Bu bâbda Eflatun gelse ecel peşin gelir yakan tutar bir gün

Aslımız turabdan olmuş turablara katar bir gün (Erkal, 2015: 613)

Âşık Hasretî aşağıdaki şiirinde insan ömrünü açıp solan gül metaforuyla anlatmıştır. Bir kan pıhtısından zamanla vücuda gelen insan, hayat yolunda bir takım süreçlerden geçmektedir. Bu süreçte dünya hayatındaki varoluşunu tamamladıktan başladığı noktaya, dünya hayatında elde ettikleriyle dönecektir. Şâir bu sebepten dolayı kişinin geldiği yere geri dönüş yolculuğunda geçen vakti heba etmemesi gerektiğini öğütlemektedir:

İnsanoğlu güle benzer açılıp solan da ben

Hancı da ben, yolcu da ben, misafir kalan da ben

*Aşına bir tercümanın himayesi altında
Damla iken vücuda talime gelen de ben*

*Cevlan senin yürü dedi dünyayı kıldı caba
Sen mahlukatın azizi ömrü boş etme heba
Aslına rücu etmek de var döneceksin turaba
Hasta da ben, cerrah da ben,
Ağlayan da ben gülen de ben* Hasretî (Durbilmez, 2020:278)

3.1.6. Gaflet Uykusunda Kalma Olarak Dünyanın Fâniliği

Sözlük anlamı olarak “terk etmek, önemsememek” anlamlarına gelen gaflet kelimesi, mana olarak, mühim bir konunun insan tarafından istemeden ya da kasten anlaşılmaması manalarına gelmektedir. Gaflet, insanın nisyana düşmesi ya da yanlış yola sapması gibi manalarda kullanılmaktadır (Uludağ: 1996: 283-284)

Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette işlenen “gaflette olma” durumu farklı boyutlarda insanlara çeşitli mesajlar vermektedir. Mevzubahis boyutlar, insanın noksanlığı olan gaflet olgusundan Allah'ın münezzeh olması, Hz. Peygamber (s.a.s)'in gafletten menedilmesi ve Peygamber vasıtasıyla gaflete düşmemeleri için insanların uyarılması şeklindedir (Yılmaz, 2003:147-154). Kur'an-ı Kerim'e göre insanın gaflete düştüğü noktalardan birisi de kişinin nefsinin isteklerine set çekememesi ya da dünya üzerinde ebedî hüküm süreceği sanrısıdır. Bu sanrının getirisi olarak kişi, dünyaya gelişindeki sırrın mahiyetini kavrayamadan dünyadaki eylemleri neticesinde hesaba çekileceğinin bilincinden uzak bir yaşantı sürdürmektedir (Akdemir, 2011:139-140).

Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Onlardan bazıları şu şekildedir:

“Onlar dünya hayatının sadece görünen yüzünü kısmen bilirler; âhiret hakkında ise tamamen gaflet içindedirler” (Kur'an- Kerim 30:7)

“İnsanların hesaba çekilecekleri gün iyice yaklaştı; halbuki onlar gaflet içinde haktan yüz çevirmektedirler” (Kur'an-ı Kerim 21:1)

“Şaşmaz sözün gerçekleşmesi yaklaşmıştır; bir de bakarsın ki inkârcıların gözleri yerinden fırlamış! “Gerçekten biz bu konuda gaflet içindeymişiz; daha da ötesi büsbütün zulme batmışız” diye yakınmaktadırlar” (Kur'an-ı Kerim 21:97)

Âşıklar da İslâmiyet temelli tasavvufî hassasiyetle gaflet içinde bulunma hususunu dünyanın fâniliği izleğiyle şiirlerinde kullanmıştır. Şâirler, fânî dünya üzerinde var olan hikmetlerin sırrına erme, var oluşunu anlamlandırma ekseninde bu konuya eğilmişlerdir. Dünya hayatının bitmez galesi içinde insanın durup düşünmesi yaratılışındaki mana derinliğini sezmesinin gerekliliğini bilen âşıkların önemle üzerinde durduğu bir konu olmuştur.

Âşık Şenlik, fânî dünyada vefa görmediğine ancak bununda bir sırrı olduğuna inanır. Bu sırrın hikmetine varabilmek için gaflet uykusundan uyanmak, yaşanan zorluklardan ders çıkararak hayata ibret gözüyle bakmak gerekmektedir:

Ey gönül uyan gafletten bu dem bu devrana bak

Düşmüşem cevri cefaya efkara bak gama bak

Vefasız fânî dünyanın ermek olmaz sırrına

Dolanır çarkı zamane dönen serenceme bak Âşık Şenlik (Aslan, 1992: 82)

Âşık Ömer ise aşağıdaki şiirinde akıp giden zaman içerisinde dünyada her gün gerçekleşmekte olan rutin olayların arkasındaki mananın kavranmasını gaflette olunmaması gerektiğini öğütler. Her doğan güneşin kaybolması ve tekrardan doğması, doğadaki her canlının bir emre tabi olması, insanın Yaratıcı karşısında ne kadar aciz olduğunu hatırlatmaktadır. Bu acziyetin karşısında en güçlü fâninin bile duramayacağını bilincinde olan şâir, maddi-manevi güç ile donatılmış Hazret-i Süleyman’a dahi kalmadığına telmihte bulunur:

Uyan gafletten hey gönül dönen çarkı devrana bak

Her seherde asumana çekilen kervana bak

Suda balık, gökteki kuş emrine hep ramken

Kalmadı dünya ana da Hazreti Süleyman’a bak Âşık Ömer (Ak, 2021:41)

Karacaoğlan ise yalan dünyanın kendisine bâki olacağını sanma gafletinden yeni kurtulduğunu, bu dünyaya bir gelişin olduğu gibi bir de gidişin olduğunun bilincine vardığını ifade etmektedir:

Gaflette idim (de) yeni uyandım

Şu yalan dünyayı mülk olur sandım

Arkamı (bir) çınara verdim dayandım

Çınar çürüğüymüş kökten üzüldü

Bir sanırdım iki imiş kapısı

Yalan imiş şu dünyanın hepsi

Mermer sandım kireç imiş yapısı

Yağdı yağmur günden yanı süzüldü Karacaoğlan (Esen, 2016: 550)

Kağızmanlı Recep Hıfzî de aşağıdaki şiirinde dünyanın fâni olduğunu ve bu durumu günlük yaşantısına bakarak dahi anlayabileceğini ifade etmektedir. Ancak bunun için ibret gözünü açmalı bilinmezlik perdesini aramalı ve sırrın hikmetine vakıf olmalıdır:

Uyan ey gözlerim hab-ı gafletten

Alem rüşan vakit şafaktır

Günde yüz bin katar gelip de geçer

Fâniden bâkiye geçmesi haktır Kağızmanlı Recep Hıfzî (Baranseli, 1965:42)

Âşık Sabit Müdamî de aşağıdaki şiirinde yaratılan her canlının iradesinin sınırlı olduğunun bilincine varılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bilinçle yaşayan kimselerin ancak henüz dünyadayken dünyevî zevkleri nefsinde öldürmüş, büyüklenme davasına girmeyen, büyüklüğün ancak Yaratıcı'da olduğunun farkına varan kimseler olduğunu ifade etmektedir. Kişi, gaflet perdesini aralamalı ve ömrün hızla geçip gittiğini, bu dünyanın ancak geçici bir mekan olduğunu fark etmelidir:

Hiç nesnede ber-hayat yok külli şeyin fâni gör

Ölmeden önce ölmüşler bunca arifanı gör

Kün buyruğuyla var eden bu kevn- mekanı gör

Bu sütunu bir kusursuz halkeden Mevlâ'ya bak

Ey Müdamî seni nasıl hab-ı gaflet tutuyor

Günde bak çark- felek ömrün hebaya satıyor

Bastığın yerleri düşün altında kim yatıyor

Devri Âdem'den beri hâkde yatan mevtaya bak Sabit Müdamî (Özsoy, 1993:372-373)

Âşık Mevlüt İhsanî ise aşağıdaki şiirinde dünyayı kişileştirmiştir. Görünürde ihtişamlı olan ve güzelliklerle donanmış dünyada bilinçsiz bir şekilde nefsin arzu ettiği dünyevî isteklere teslim olunmamalıdır. Çünkü fâniler için imtihanlarla dolu olan dünyada her yükselişin bir de inişi vardır, dünya kendisi fâni olduğu kadar zevk ve güzellikleri de fânidir:

Dünya cilvecidir bizi kandırır

Gaflet gömleğidir hep dolandırır

Hayat merdivenidir geri indirir

Nice hükümdarlar yaya dolanır Âşık Mevlüt İhsanî(Gürsu, 2008:19)

3.2.Nasihat Unsuru Olarak Dünyanın Fâniliği

Öğüt kelimesiyle eş anlamlı olan nasihat “bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz” anlamına da gelir (TDK, t.y.). Âşıklar, şiirlerinde halka, geçici zevklerin membaı olan yalan dünyaya güvenmeme konusunda uyarı niteliğinde öğütlerde bulunmuşlardır.

19. yüzyıl âşıklarından Âşık Şenlik aşağıdaki şiirinde, fâni dünyaya güvenilmemesi gerektiğini zira bu dünyanın, servet, kudret ve ihtişam sahibi olan Hz. Süleyman’a dahi kalmadığını hatırlatarak kişinin bu dünyadaki gücüne, servetine güvenmemesi yönünde uyarıda bulunmaktadır:

Hanı Kenan üzü münevver

Hani İskender ol Şah-ı münevver

Süleyman’a nasip olmadı kevser

Bâki mi kalacak cihanın senin

Güvenme dünyanın saltanatına

Ne mür adına ne mal devletine

Bir gün bindirirler şecer atına

Çekerler dünyadan kervanın senin. Şenlik (Aslan, 1992: 32)

Âşık Ömer ise aşağıdaki şiirinde dünyayı girişi çıkışı olan bir virane hana benzetir. Bu handa insana sunulan, nefse hoş gelen zevkler geçici olması sebebiyle yalandır. Buradaki misafirler bu zevklerle eğlenmeyerek, oyalanmayarak hakikatin farkına varılmasını ifade etmiştir:

Yalancı dünyaya aldanma ya hu

Bu dernek dağılır, bu ân eğlenmez

İki kapılı bir viranedir bu

Bunda konan göçer mihman eğlenmez Âşık Ömer (Köprülü,1962: 304)

Âşık Ömer bir başka şiirinde ise kendisinden önce muhtelif sebeplerle birbiriyle çatışmaya düşen, kahramanlık gösteren birçok insanın hatta gücüyle sık sık şiirlerde telmih unsuru olarak kullanılan Hz. Süleyman'ın, İskender'in en sonunda bu dünyadan göçüp gittiklerini ifade ederek bundan ibret alınması gerektiğini ve bu dünyadaki yaşamlarını ahiret yaşamına göre düzenlemesi gerektiğini öğütlemektedir:

Kani noldu bu fenâya geldi bunca kahraman

Birbirin katleyleyüp tâ anlar oldu imtihan

Yel getiren tahtını noldu Süleyman ı zaman

Devlet-i İskender ü Dârâ'ya bak ta ibret al (Ergun, t.y.: 198)

Âşık Sümmânî ise aşağıdaki şiirinde, güçlü tarihi şahsiyetlere telmihte bulunarak bu dünyanın onlar için bile yalan olduğunu ifade etmiştir. Zira İran millî destanı Şehnamenin fiziksel olarak çok güçlü ve kurtarıcı rolündeki efsanevî karakter Zal Rüstem (Yıldırım, 2008: 294-295) ya da Kur'an-ı Kerim'de Kasas suresinde anlatılan, Hz. Musa'nın kavminden olup ona asi olan ihtişamlı yaşamı ve dönemindeki herkesi imrendiren servetiyle şiirde geçen Karun'a (Harman, 2001: 519-520) da serveti fayda etmemiş ve ölüm gelip onun da kapısını çalmıştır.

Kalaydı pazuya kuvvet kalırdı Rüstem' e kuvvet

Ne sülbden olmuştur kahraman katil velet

Devletine güveneydi Karun'a kalırdı devlet

Zâlim Şeddat benim diye yeryüzüne yaptırdı cennet Sümmânî (Erkal, 2015: 611)

Mağrurluk, kibir gibi huyların bu dünyanın ahiri olduğunu düşünmeden yaşayan insanlara uyarı niteliğindeki aşağıdaki dörtlükte Şeref Taşlıova, gençliğe güvenilmemesi gerektiğini elbet gençliğin de soluvarecek bir gül gibi kişinin bedeninden geçip gideceğini anlatır:

Mağrurluk insana zarardır zarar

Bu fâni dünyada kim kılmış karar

Gençliğe güvenme ihtiyarlık var

Sarı bir beyaz beze gözlerin Şeref Taşlıova (Karadeniz, 2006: 86)

Âşık Ruhsatî ise aşağıdaki şiirinde ümidini yalan dünyaya bağlamayı, her ne kadar çalışılırsa çalışılsın bu dünyada dünya evinin mezaristan, malının da sadece kefen olduğunu hatırlatarak, insanoğluna bu dünyanın zevklerine doyulmasa da doymasını öğütler. Zira, ölüm geldiğinde insanın bu dünyadan yanına alabileceği hiçbir nesne yoktur. Dolayısıyla bu dünya geçicidir ve bu dünyaya güvenilmemelidir:

Şu yalan dünyadan ümidini üz

İnanmazsan bak kitaba yüz be yüz

Hanen mezaristan malın bir top bez

Daha doymadıysan doy deli gönül Ruhsatî (Kaya, 1999:231)

Sümmânî, bir başka şiirinde de dünya malı ve zenginliğinin insanı içine çeken bir tuzak olduğunu dile getirir. Bu tuzak kendisine kapılan insanı doğru yoldan ayırabilir. Yaratılış amacının aksine davranmasına sebebiyet verebilir. Dolayısıyla Sümmânî, bu konuda dikkatli olunması, şeytana uyulmaması, daima faydalı işler yapılması gerektiği konusunda nasihatte bulunur:

Aman meyleleme dünya malına

Tuzağa düşersin bakma eline

Oku okut gir doğruluk yoluna

İlm ile amel et uyma şeytana Sümmânî (Erkal,2015:671)

Âşık Hasretî, fânî dünyanın fânî duyguları olan hırs, güç, kin gibi duyguların boşluğunu anlatmak ve bu duyguların kölesi olunmamasını öğütlemek için dünyada kendisinden önce gelen, gücün esiri olmuş zâlim Nemrut'un helak oluşunu; Rüstem gibi güçlü bir kahramanın dahi elinin boş dönüşüne telmihte bulunmaktadır:

Nemrut şiddetinin bozuldu bendi

Bir sineğe kafi gelmedi fendi

Nice Rüstem Zallar eli boş döndü

Gidene kalmadı, gelene kalmaz

Hasretî bu dünya bizlere fânî

Bizden evvel insanlar hani

Kandırır biraz da oyalar seni

Satana kalmadı alana kalmaz Hasretî (Durbilmez,2020: 317)

Âşık Mevlüt İhsanî ise aşağıdaki şiirinde ölüm gerçeğini hatırlatmaktadır. Ölümle birlikte dünyanın bâki olamayacağının bilincinde olan şâir, fânî dünyada kibir, gönül yıkma gibi huyların terkedilmesine dair nasihatte bulunur. Zira kişi ne kadar büyüklenirse büyüklensin en nihayetinde varacağı nokta o güne kadar yaşamış nice güçlü-kudretli kimselerin ulaştığı yerdir:

Bakma yukarıya alçaktan yürü

Ölüm var kardeşim ölüm

Göçtü bu dünyadan nice bin biri

Ölüm var kardeşim ölüm var ölüm

Sakın mağrurlanıp yukarı bakma

Düz yürü kardeşim yolundan çıkma

Lisanın temiz et gönüller yıkma

Ölüm var kardeşim ölüm var ölüm Âşık Mevlüt İhsanî (Gürsu: 2008: 382)

3.3.İmtihanlar Diyarı Olarak Dünyanın Fâniliği

Türkçede sözlük anlamı “sınav” olan imtihan, “mecazi anlamda güç, direnme gerektiren, sonucunda deneyim kazandıran zor bir durum” anlamına gelmektedir (TDK, t.y). İslâm inancında “Allah’ın insanları denemek için verdiği maddi ve manevi sıkıntı, dert, külfet anlamlarına gelmektedir (Uludağ,1992: 380). Kur’an-ı Kerim’de dünyanın imtihan yeri olduğuna dair pek çok ayet bulunmaktadır:

“Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sinayacağız. Sabredenleri müjdele” (Kur’an-ı Kerim 2: 155).

“Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah’a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardandır” (Kur’an-ı Kerim 3:186).

“Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarla imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz” (Kur’an-ı Kerim 21: 35).

“Sizi deneyeceğiz ki içinizden cihat edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve size ait haberleri de (söz ve iddiaları) deneyerek açıklığa kavuşturalım” (Kur’an-ı Kerim 47:31).

Ayetlerinde görüldüğü üzere dünya, insanın çeşitli durumlarla sınava tabi tutulduğu bir imtihan yeridir. Müslüman bireyin dünyaya bakış açısını şekillendiren imtihan olgusu, insanın başına gelen menfi durumlara karşı nisyan ve isyan içinde olmadan hayattan ders çıkarmasını mümkün kılar.

Âşıklar da şiirlerinde bu konuya eğilmişlerdir. Fâni dünyada kişiye nimet olarak verilen güzelliklerin ya da mihnet olarak verilen kötü diye nitelendirilebilecek durumların hepsine bir imtihan unsuru gözüyle bakılır. Bu hususta Âşık Mehmet Çakırtaş da aşağıdaki şiirinde fani dünyada çektiği sıkıntıların birer imtihan unsuru olduğunu belirtmiştir:

*Mevsim mevsim üzerinden
Gelip geçtik yalan dünya
Dertle zaman bağlarında
Solup geçtik yalan dünya*

Attın kahrın ortasına

Ne haldeyiz bizi sına

Bu kainat deryasına

Dalıp geçtik yalan dünya Mehmet Çakırtaş (Halıcı, 1992: 109)

Sümmânî, aşağıdaki şiirinde dünyanın imtihan diyarı olmasını, geçici olmasıyla bağdaştırır. Zira bu dünyada nice güzelliklerin bahtın geçici olduğunu bunların ancak imtihan vesilesi olduğunun bilincindedir:

İsmine fâni diyilmiş imtihan alâmet dünyadadır

Her ne devlet diler isen sohbet dünyadadır

Geldiğin menzili tanı gittiğin diyara bak

Uğratma fikrin ziyana ticaret dünyadadır Sümmânî (Erkal,2015: 661)

Âşık Devaî ise dünyanın geçici imtihan mekanı olmasına, Hz. Muhammed (s.a.s)’in “Dünya ahiretin tarlasıdır” hadisi penceresinden bakmaktadır. Bu dünyada kendisiyle verdiği mücadeleden dolayı insanın imtihana dair alacağı karşılık ancak ahirettedir:

İnsan bu âlemde imtihan olur,

Yaptığı işlerin hakkını alır

Ne kadar ömrün var, yaradan bilir

Kim garanti verir, şu candan başka? Devaî (Halıcı, 1992: 124)

3.4.Yolculuk Mekanı Olarak Dünyanın Fâniliği

Âşıklar dünyanın, insanın varoluşu yolunda ebedî yurt olmadığını anlatmak için han-hancı, misafirhane metaforlarını kullanmışlardır. Dünyadaki mevcudiyetinin kısıtlı bir süreyle mümkün olduğunu bilen şâirler, dünyayı insanın var oluş yolunda uğradığı bir mekan olarak anlatırlar. Ancak bu mekan durulacak, zevke, sefahata ve rehavete kapılacak bir yer değildir. Bilakis kişinin var oluşunu anlamlandırabilmesi için daima ahiret için ve Allah’ın rızasını kazanmak için iyi amellerde bulunması gereken bir yerdir. Bu metafora göre insan dünyaya gelen misafirdir. Dolayısıyla kendisini, bu dünya mülkünün sahibi gibi hissetmemelidir.

Kendisine verilen bütün nimetlerin, bedeninin dahi emanet olduğunun bilincinde olmalıdır.

Âşık Ömer, aşağıdaki şiirinde nice güçlü canların dahi ebedî olarak kalamadığı dünyayı virane bir misafirhaneye benzemiştir:

*Ne canlardan geri kalmış
Misafirhanedir dünya
Harap ender harap olmuş
Yatur viranedir dünya* Âşık Ömer (Köprülü, 1962:297)

Âşık Zileli Talibî aşağıdaki şiirinde dünyanın geçici olduğu gibi dünyalık nimetlerin de geçici olduğunu ifade eder. İnsanın dünya nimetleri için hırslanarak ömrünü geçici şeylere adamaması gerektiğini hatırlatır:

*Deli gönül gel varlığa güvenme
Uçar imaretler şan elden gider
Hırsına dülmeye değmez bu dünya
Peşinden yeterken yen elden gider*

*Çark aksine döner hayran bakarsın
Ele uyup kendini oda yakarsın
Çabuk üstten gidip alttan çıkarsın
Bu iki kapılı han elden gider* Âşık Zileli Talibî (Yakıcı, 1989:26)

Âşık Veysel, aşağıdaki şiirinde doğumla başlanan ve ölümle tekrar aynı noktaya erişilen hayat çizgisini, uzun ince bir yol metaforuyla anlatmaktadır. İradesi dışında yürüdüğü bu yolda nasıl yürüyeceğini kendisi belirleyen insanın yaratılışının gizini anlamlandırmaya çalışmıştır. Şâir, bu dünyada kendisini gurbette hissetmektedir. Onun için dünya ancak bir handır ve insan da bu handa bulunan bir yabancısıdır:

*Uzun ince bir yoldayım
Gidiyorum gündüz gece
Bilmiyorum ne haldeyim*

Gidiyorum gündüz gece

Dünyaya geldiğim anda

Yürüdüm aynı zamanda

İki kapılı bir handa

Gidi yorum gündüz gece

Kırk dokuz yıl bu yollarda

Ovada dağda çöllerde

Düşmüşüm gurbet ellerde

Gidiyorum gündüz gece Âşık Veysel (Özdemir, 2010:405)

Davut Sularî de aşağıdaki şiirinde dünyanın bir han olduğunu insanlığın ise bu hana uğrayan bir kervan olduğunu anlatarak insanın, dünya mülkünü yalnızca kısa bir süreliğine seyretmeye geldiğini ve bilincine varılması gerektiğini ifade eder:

Dünya bir han âdemoğludur kervan

Konan göçer durmaz böyle bir devran

Şu mülkü dünyada üç beş gün seyran

Acep fark edip de bilse bu gece Davut Sularî (Yılmaz, 2006:236)

Âşık Hasretî de dünya ile olan ilişkisini aşağıdaki şiirinde yolcu-hancı metaforuyla anlatır ve bu dünyaya asli yurdundan iltica ettiğini, buradaki vadesinin son bulmasıyla birlikte tekrar asli vatanına döneceğini ifade etmektedir:

Çekdirirsin bunca acı

Yoktur ecelin ilacı

Ben bir yolcu sen de hancı

İlişkimiz budur dünya

Hasretî' nin ihtimali

Düşün taşın dolu dolu

Yurtsuz göçmenler misali

Bir emanet çadır dünya Hasretî (Durbilmez, 2020:232)

Âşık Mevlüt İhsanî de aşağıdaki şiirinde varlığını ve kendisini var eden yaratıcıyı anlatırken içinde bulunduğu dünyanın bir han, Yaradan'ın ise Hancı olduğunu ifade etmiştir. Bu handa çeşitli sınavlarla sınanan insanın makamı mevkisi fark etmeksizin asıl amacı yaratılan eşyadan Allah'ın varlığına ve birliğine ulaşmak, buna göre bir ömür sürmektir:

Han yeri burada hancı nerede

Bir yere bağlamış yolları

Haklı haksız yaşar hep bir arada

İmtihan eylemiş kulları hancı

Dünya han yeridir hep baştan başa

Allah'ı ispat et insanca yaşa

İstersen ağa ol istersen paşa

Verir boş künyeyi ellere hancı Âşık Mevlüt İhsanî (Gürsu, 2008:253)

3.5.Sıla Özlemi Olarak Dünyanın Fâniliği

Doğdukları yerden zorunlu göç, askerlik gibi çeşitli sebeplerden dolayı ayrılmak zorunda kalan âşıklar memleketlerine olan hasretlerini dile getirmişlerdir. Fâni dünyadaki kısıtlı zamanında sevdiklerinden ve doğup büyüdüğü yerlerden ayrı yaşamak zorunda olunması şâirleri, kimi zaman sitemkâr bir dille kimi zaman da özlem yüklü ifadelerle deyiş söylemeye itmiştir. Şiirlerinde bu duyguları dile getirmelerine sebep olmuştur.

Karacaoğlan fâni dünyada gurbette vakit geçirmek zorunda oluşunu şu dizelerle ifade etmiştir:

Gurbette ömrüm geçecek

Bir daracık yerim de yok

Oturum derdim dökecek

Bir münasip yârim de yok

Dünya Karac'oğlan fâni

Toprak emer tatlı canı

Hastalandım ilaç hani

Bir acısız ölüm de yok Karacaoğlu (Başgöz, 2014:202)

Âşıklar kimi zaman tasavvufi tavırla bu dünyanın kendileri için gurbet; ezeli âlemin ise ana vatanları olduğunu anlatan şiirler kaleme almışlardır. Kendisini bu dünyanın nimetlerine, zevklerine yabancı hisseden âşık mutlu değildir. Bu dünyada başına gelen her şey bir imtihandır. Asıl zevk ve mutluluk bâki âlemedir.

Pir Sultan Abdal da aşağıdaki şiirinde fâni dünyada başına gelen musibetlerden yorulmuştur. Ayrıca kendisini gurbette de hissetmektedir. Bu dünyanın ezeli olmadığını bilen şâir yaşadığı vaktin kendisi için yeterli olduğunu düşünmektedir. Allah'tan ölümü dileyerek gurbet hayatından vuslata ererek sıla özleminin bitmesini dilemektedir:

Ekili yaylalar nasıl basayım

Üzerine kaç kurban keseyim

Bu iş Haktan geldi kime küseyim

Sal Allah'ım sal sılama varayım

Pir Sultan Abdal'ım bâki değildir

Tuz ekmek her âşık hakkı değildir

Bu dünya kimseye fâni değildir

Sal Allah'ım sal sılama varayım Pir Sultan Abdal (Boratav, Gölpınarlı, 1943:102-103)

Bu dünyada gurbette olduğunu düşünen bir başka âşık da Âşık Ömer'dir. Aşağıdaki şiirinde görüldüğü üzere Âşık Ömer, ölümün kutsi mahiyetine inanır. Âşık Ömer'e göre kutsal bir geçiş olan ölümle yalan dünyadan gerçek âleme geçiş, yüce bir kervanın göçüşü gibi görülmektedir. Bu dünyada kimsenin bâki kalmayacağı herkesin en nihayetinde asli vatanına göçeceği vakidir. Gurbette var olan sefa, zevk, eğlence, elem ve keder de gurbete aittir:

Ben bu aşkın badesinden içerim bir gün olur

*Mest olup kendi özümnden geçerim bir gün olur
Bir ulu kervan misali göçerim bir gün olur
Bâki kalmazsam gerektir şu yalan dünyaya ben*

*Dir Mer ki şu cihanda var mı bir ehli nazar
Gurbet ilde mesken etmiş kılıyor ahile zar
Kimisi zevki safada, kimisi giryan ü zar
Can göz ile bir nazar kaldım gülü hamraya ben Âşık Ömer (Ak, 2021:64)*

3.6.Yalan Dünyada Gün Yüzü Görmeme Olarak Dünyanın Fâniliği

Dünyanın fâniliği meselesiyle birlikte işlenen bir başka konu da bu dünyadan tat alamadığından dolayı yakınan âşıkların sitemidir. Âşıklar çeşitli sebeplerden dolayı bu dünyada yüzlerinin gülemediğini anlatmışlardır.

Âşık Gevherî, aşağıdaki şiirinde fâni dünyada yüzünün gülmemesini yârinden vefa görmemesine bağlamaktadır:

*Neyleyim fâni dünyayı
Ne şadiment oldum ne gülebildim
Ellerim koynumda yâr diyi diyi
Ne bir haber alabildim ne bulabildim*

*Yiğit sevdiğinden geri kalmaz
Gülmek yoktur ama ağlasam bari
Gözyaşları dökmediğim gün olmaz
Ne dertten kurtuldum ne ölebildim (Köprülü 1962:223)*

Coşkun Şamiloğlu ise dünyaya geldiğinden beri yaşam derdine düşmüş, bu yaşam derdi ile sürekli çalışmak zorunda kalmıştır. Şâirin sitemi, geçip gidecek olan bu dünyadan kendisi adına güzel olan hiçbir şeyi yaşayamadan ölüp gidecek olmasıdır:

*Çalış çalış boştur sonu
Bilmem ki yaşamak bu mı
Her taraf çile dolu*

Yere batsın böyle dünya dost dost Coşkun Şamiloğlu (Altınkaynak, 2015:10)

Karacaoğlu, fânî dünyada ölümlü olduğu gerçeğinin bilinciyle yaşar. Bu bilinç Karacaoğlu'nda fânî dünyada zevk ve sefa yaşamadan, sevgilisine kavuşmadan, istediği gibi bir yaşam süremediği düşüncesini açığa çıkartır. Bu hususta şâir aşağıdaki şiirinde, arzu ettiği gibi bir yaşam süremeden bu dünyadan göçüp gideceğini şiirinde sitem içinde dile getirir:

*Şu yalan dünyaya geldim geleli
Bir bağ dikip meyve yetiremedim
Alnı perçemli de kulağı küpeli
Yarin gölgesinde oturamadım* Karacaoğlu (Esen,2016:226)

Âşık Hasretî de kısa ömründe dünyadan lezzet alamadığından ve bu yüzden ömrünün boşa geçmesinden yakınmaktadır:

*Dünya fânî ömür kısa
Bilemedim eyvah bana
Lezzetini, bir tadını
Alamadım eyvah bana*

*Boşa devr oldu çağlarım
Gazele döndü bağlarım
Eller güler ben ağlarım
Gülemedim eyvah bana* Hasretî (Durbilmez, 2020:230)

3.7.Başkasının Ölümünden Hareketle Dünyanın Fâniliği

Sevilen bir kişinin ölümünden duyulan üzüntüyü dile getirmede İslâmiyet öncesi şiirde “sagu”, İslâmiyet sonrası Divan şiirinde “mersiye” ve halk şiirinde ise “ağıt” türü kullanılır (Görkem, 2001:16). Âşıklar ölen kişinin ardından duydukları acıyı dile getirirken dünyanın geçiciliğini, adaletsizliği, zâlimliğini kimi zaman isyanla kimi zaman da ölüme karşı çaresizlikten doğan teslimiyetle işlemişlerdir.

Âşık Mevlüt Mertoğlu annesinin vefatından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. Aşağıdaki şiirinin bütününde annesinin hayatta çektiği zorlukları dile getirir ve annesi adına dünyaya küskün bir tavırla dünyanın fânî oluşuna değinir:

Ümit bağlamıştı yıllara aylara

Çok uzun yolları yürümüş yaya

Bir daha bakmasın fânî dünyaya

Ötmeyin bülbüller anam uyanır Âşık Mevlüt Mertoğlu (Taşbaşı, 2018: 219)

Davut Sularî de İsmail Ağa isimli tanıdığı kişinin vefatı üzerine yazdığı şiirinde İsmail Ağa'yı iyi yönleriyle anarak acısını dile getirirken dünyadan Hak yolunda iyi bir insanın geçtiğini anlatır ve ölümün Allah'ın karşı konulamaz hükmü olduğunu hatırlatır:

Herkesin dünyadan ömrü dolanlar

Bu mülkten göçtün mü İsmail Ağa

Kanunu ilahtır kim karşı çıkar

Dünyadan geçti mi İsmail Ağa

İşi hak ileydi burada dururdu

Aç geçenlere ekmek verirdi

Biraz da fazlaca rüya görürdü

Elemden uçtu mu İsmail Ağa. Davut Sularî (Yılmaz, 2006:230)

Kimi yakın dönem halk şâirleri de tanınan bir kişinin vefatından dolayı duyulan üzüntülerini, iş kazası gibi toplu ölümlere sebep olan ve halk arasında infial yaratan olayları (Parmaksız, 2006:174) dünyanın fâniliği teması eşliğinde dile getirmişlerdir.

Erbaalı Âşık Ziya Kadioğlu'nun "Amasya Yeni Çeltek İşletmesinde 69 Yuvaı Söndüren Grizu Afetinin Destanı" adlı ağıt destanında yaşanan felaketi ve bundan duyulan acıyı dile getirir (Parmaksız, 2006:174).

Yeni çeltek maden kömür ocağı

Çoğunun söndü yine ocağı

*Çocuklar istiyor baba kucağı
Üç kişi perişan kalmış ağlıyor*

*Bu fâni dünyanın cilvesi çoktur
Her şeyi emreden Yaradan Haktır
Gelmişler oraya Valiyle Doktor*

Çekilmiş kenara durmuş ağlıyor Âşık Ziya Kadioğlu (Parmaksız, 2006:175)

1960 yılında iktidara karşı gerçekleşen Beyazıt Meydanı'ndaki öğrenci eyleminde vefat eden ve hürriyet şehidi olarak anılan Turan Emeksiz'in (Gülpınar, 2023:208) ölümünden duyulan acı da fâni dünya temasıyla dile getirilmiştir:

*Turan emeksizim 18 yaşıım
Kadir Mevlâ'm vermiş karadır kaşıım
Bir kurşun değdi de ezildi başım
Ben öliyorum arkadaşlar sağ olsun*

*Hürriyet gününü göremez olduk
Şu fâni dünyada duramaz olduk
Suçumuz ne idi hep de masumduk*

Masumların hakkı kalmaz kardeşler Hacı Turan Cidal (Parmaksız, 2006:448-449)

3.8. Ölüm Kaygısına Karşı Dünyanın Fâniliği

3.8.1. Yüceltme Mekanizmasıyla Birlikte Dünyanın Fâniliği

Ölüm olgusunun bir yansıması olarak karşımıza çıkan fânilik gerçeğinin insan psikolojisinde derin çatlaklar oluşturmamasından ve bu çatlaklara karşı geliştirilen savunma mekanizmalarından yukarıdaki bölümlerde bahsetmiştik. Onulmaz çatlaklara sözle deva olmaya çalışan şâirler, mevzubahis savunma mekanizmalarını kullanarak yaşam-ölüm tezatlığının zihinlerinde yarattığı kaosa çare bulmaya çalışmışlardır.

Dünyada adıyla var olan insan, ölüm gerçeğiyle yüzleştiği vakit bu dünyadan geçip gideceğini ve adının da zamanla silineceğini bilmektedir. Bu bağlamda “yok olma” düşüncesi insanlarda kimi zaman kaygı ve çatışmalara yol açmaktadır. Bu kaygı ve çatışmalardan kurtulmak isteyen âşıklar, insanlara yeryüzünde adının yaşaması, silinip gitmemesi için kalıcı bir eser bırakmayı öğütlemişlerdir.

Ölümlü olmayı yücelten Pir Sultan Abdal için fânîlik bir yok olma durumu değildir. Onun idealleri uğruna fikir mücadelesine girmesi ve bu yolda ölecek olması onun yaşamı için bir motivasyon unsurudur. Çünkü Pir Sultan’ın davası kalımsız olan bedeninden daha önemlidir. Pir Sultan için ancak beden fânîdir, davası ise hep yaşayacaktır. Pir Sultan Abdal, davayı yücelterek bu yolda ölmeyi kahramanlık olarak görmektedir (Yavuz, 2020:54).

Pir Sultan Abdal’ım dünya durulmaz

Gitti giden ömür geri dönülmez

Gözlerim de şah yolundan ayrılmaz

Ben de bu yayladan şaha giderim Pir Sultan Abdal (Eyüboğlu, 1977:113)

Şeref Taşlıova ise aşağıdaki şiirinde bu dünya üzerinde kazanılan servetin yarın ölüm gelip çattığında ne burada ne de bâki âlemde hiçbir işe yaramayacağını, dolayısıyla vakit varken faydalı işler yapılmasını öğütlemiştir:

Güvenme kazanç kârına

Aldanma dünya varına

Bir eser bırak yarına

Eli boş gitmek olur mu? Şeref Taşlıova (Karadeniz, 2006:68)

Âşık Veysel ise aynı duyarlılıkla, bir gün bu dünyadan göçeceğini bilmektedir. Göçüp gitmeden evvel yoldaşı bağlamasına vasiyette bulunarak, aslında sanatıyla, fikirleriyle kalıcılığı yakalama gayretindedir:

Ben gidersem sazım sel kal dünyada

Gizli sırlarımı âşık etme

Lal olsun dillerin söyleme yâda

Garip bülbül gibi ah u zar etme Âşık Veysel (zdemir, 2010:248)

Âşık Veysel, sanatıyla kalıcılığı yakalamanın yanında özelinde usta-çırak ile ğretmen-ğrenci ilişkisine de değinerek iyi bir insan yetiştirmenin de bu dünyada hatırlanmayı sağlayacağını söylemektedir:

*Sen petek misali Veysel de arı
İnleşir beraber yapardık balı
Ben bir insanoğlu sen bir dut dalı
Ben babamı sen ustanı unutma* (zdemir, 2010:248)

Ruhun elbet bedeni terk edeceğini bilen ve bu terk edişle fâni dünyada yok olmaktan, unutulup gitmekten çok fazla endişe duyan Âşık Veysel, bu endişesini bir başka dörtlükte řu şekilde dile getirmiştir:

*Ben giderim adım kalır
Dostlar beni hatırlasın
Düėün olur bayram gelir
Dostlar beni hatırlasın*

*Can kafeste durmaz uçar
Dünya bir han konar göçer
Ay dolanır yıllar geçer
Dostlar beni hatırlasın* Âşık Veysel (zdemir, 2010:246-247)

Âşık Reyhani ise aşağıdaki şiirinde ölümün, yokluğun her yaratılanın ortak kaderi olduğunu ifade eder. Âşık Reyhani'ye göre bu ortak kaderden sıyrılacak olanlar ancak bu dünyada bir eser bırakanlar olacaktır. Dünyada eser bırakanlar herkes gibi bedeni ölümü tadacaktır ancak fikri, ruhani kalıcılığı ilelebet sağlanacaktır:

*Birgün solacakmıř bu yeşil bağlar
Onunn gözlerim dumandan ağlar
Ovayla bir olacakmıř řu dağlar*

Eser bırakanlar ölmeyecekmiş. Âşık Reyhani (Düzgün, 1997:236)

3.8.2.Yadsıma Mekanizmasıyla Dünyanın Fâniliği

Karacaoğlan'da dünyanın fâniliğinin yadsınması, ikinci bölümde geçtiği üzere tamamlanma arzusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşadığı kısa ömürde fânî dünyadan lezzet almamak şâirde kaygı halini almıştır. Bu kaygıyla baş temek isteyen Karacaoğlan aşağıdaki şiirinde, ölümün içinde bulunduğu zamanda gelmemesini istemektedir. Ölüm gelecekse şâir dünyadan lezzet aldıktan sonra gelmelidir. Ölümüne karşı teslimiyetle birlikte bir reddediş içinde olan şâir, kaçınılmaz olan bu gerçeğin bile gelişinin gecikmesini dilemektedir:

*Ölüm ardıma düşüp de yorulam
Var git ölüm bir zaman da gene gel
Akıbet alırsın komazsın beni
Var git ölüm bir zamanda gene gel*

*Şöyle bir vakit yiyip içerken
Yaylalarda gezerken
Gene mi geldin ben senden kaçarken
Var git ölüm bir zaman gene gel*

*Çıkıp boz kurtulayın
Yalan dünya sana çıkışmadım
Eşimle dostumla buluşamadım
Var git ölüm bir zamanda gene gel* Karacaoğlan (Öztelli, 2008:356)

Âşık Hasretî de aşağıdaki şiirinde ölümün varlığının bilincinde olarak dünyadaki fânî yaşamı kabul etmek istememektedir. Dünyadaki yaşamı son bulan sevdiklerinin geri dönmesini isteyerek ölümüne ilişkin bilgilerini inkar etmektedir:

*İnsanoğlu sabah gününe benzer
Akşam olmuş güneş batıyor gibi
Vardım mezarlığı bol bol zeyrettim
Sanki koyun kuzu yatıyor gibi*

*Hasretî der bu da böyle neyimiş
Mutlaka son menzil musallayımış
N'ola giden geri bir gelseyimiş
İnsanın burnunda tütüyor gibi Hasretî (Durbilmez, 2020:246)*

3.9.Felsefî bir Arayış Olarak Dünyanın Fâniliği

Beşerî ilimlerinin birçoğunun ilgi alanına giren ölüm, ölümlülük düşüncesi varlığın var oluşunu ve yok oluşunu anlamlandırma noktasında felsefenin konusu haline gelmiştir. Edebiyat ve felsefe insanın var oluşunu ortaya koyduğu birbirinden farklı iki alandır. Felsefenin varlığa ilişkin sistemli, tutarlı sorgulamalarını edebiyat estetik zevkle birleştirerek ortaya koymaktadır. Var oluşundan bu yana dünyayı anlamlandırmaya çalışan insan, konuyla alakalı düşündüklerini sanatlı söz söylemek suretiyle edebiyatla ifade etmeye çalışmıştır. Zihninin derinliklerinde barınan ve söze gelerek hayat bulan şiirlerde varlığı ve yokluğu anlamlandırma çabası felsefeden beslenmektedir (Koç, 2015:105-117).

Âşık Veysel'in derin bir sezgiyle var oluşunu anlamlandırmaya çalıştığı, dünyanın düzenindeki ahengi idrak etmeyi gaye edindiği aşağıdaki şiirinde, mahlukatın dünyaya gelen giden yolcu oluşunu ifade ederek dünyanın bâki olmadığını anlatır:

*Dalgın dalgın seyreyledim âlemi
İrenkler ne çiçekler ne koku
Bir arama yaptım kafamı
Görünen ne gösteren ne görgü ne*

*Kimse bilmez dünya nasıl kurulmuş
Her cisme bir zerre verilmiş
Cümle varlık bir kuvvetten var olmuş
Gelen ne giden ne yolcu ne Âşık Veysel (Özdemir, 2010:276)*

Dünyadaki mevcudiyetinden önceki varlığına dair merak duygusu olan Âşık Ali Rahmani, insanın hayatına yön veren iradesini nerden aldığını, insanın

bu geçici dünyaya ne için geldiğini, bu dünyadaki amacını aşağıdaki şekilde sorgular:

*Acaba ne idin, şimdi ne oldun?
Cüz-î iradeni nerden aldın?
Fâni ise hayat, sen neye geldin?
Gidip bir bilenden sor da sonra göç! Âşık Ali Rahmani (Halıcı, 1992:126)*

Âşık Şenlik ise aşağıdaki dizelerinde ilk insan Hz. Âdem'den de öncesini sorgulamaktadır:

*Âdem'den evvela fâni dünyada
Şeriat babında nazı kimiydi
Müşkülde kalanın dadına yeten
Ol vade Hazreti kimiydi? Âşık Şenlik (Aslan, 1992:79)*

Sümmânî, fâni dünyanın yaratılışını anlatmaktadır. Başlangıçta bir nur zerresinin vücuda gelerek yeryüzünü oluşturtmasındaki hikmete dikkat çekmektedir:

*İbtida halk oldu bir nûr nerde mesken eyledi
İlm-i ledün hicabından ne seyran eyledi
Anın hikmet sehabında damladı bir katre ter
Ol terde la'a-i güher bahr-i umman eyledi*

*Hışmından nâr-ı nirandır lütfundan ki bağ-ı cinan
Cinan içre neden Mevlâ huri gülman eyledi
Der Sümmânî aslı nerde bend-i bağda şeceri
Bâkide haram oldu hak için fânide kân eyledi Sümmânî (Erkal, 2015: 624)*

Âşık Ömer ise, bütün insanların birbiriyle uyumlu yaratıldığını buna karşın düzen içinde var olurken dünyanın sonunun geleceğinin sorgulanmadığından yakınmaktadır:

*Kamu insan bir ahenge maildir
Kaygı nedir mihnet nedir bilmezler
Düşünmezler şu dünyanın sonunu
Hayat nedir memat nedir bilmezler Âşık Ömer (Köprülü, 1962:280)*

Âşık Hasretî, evrende yaratılan her varlığa ibretle bakarak Allah'ın tecellisini görür. Bu hususta aşağıdaki şiirinde eşyanın gizini, gizinde yaratılışın felsefesini sorgular ve dünyanın bu hikmeti anlamak için yeterli bir yansıma olduğunu ifade etmektedir. Varlığın yoklukla bir olduğunu anlatmak isteyen şâir, dünyanın fâni oluşunu içinde bulunduğu zamandan önce yaşayan mahlukatın şimdi bu dünya üzerinde kalmayışını örnek göstererek desteklemektedir:

*Kâinatı öz varından var etti
Cemalın su gördü suya yar etti
Tüm eşyada kendisini sır etti
Bütün hikmetin aynası dünya*

*Der Hasretî sen bâkisin biz fâni
Bizden evvel gelen mahlukat hani
Hiçbir kelam tarif edemez seni
Levh-i mahfuzdadır künyesi dünya Hasretî (Durbilmez, 2020:232)*

Âşık Mevlüt İhsanî, fâni dünyaya geldiği andan bu yana yaşadığı ruhsal değişimi anlatır. Başta dünyaya ruhani olarak tertemiz olarak geldiğini bilen Âşık, zaman içinde yaşanan hayatta maruz kaldığı, yaşadığı çeşitli olaylar neticesinde masum, saf halini yitirdiğini artık katışıksız olmadığını düşünmektedir. Hayat çizgisini kervan olarak tanımladığı şiirinde Âşık, saf hislerine katılan kötücül huylardan şikayet ederken yaratılışının ilk zamanlarına ve bu dünyada gece gündüz çalışmak zorunda oluşunun bu durumda etkili olup olmadığını sorgulamaktadır:

*Anadan dünyaya geldiğim anda
Geceli gündüzlü çalışmaktayım
En büyük varlık bu fâni cihanda*

Bir ağaç dalına sarışmaktayım

*Anadan doğarken billur su idim
Alem menzil aldı ben de uyudum
Evvel içilirdim yudum yudum
Şimdi kirli suya karıştım*

*Yola düştüm her kervana karıştım
Eller ile şöhret için yarıştım
Sazı kalkan ettim vurdum vuruştum
Nefsime aldanıp vuruşmaktayım Âşık Mevlüt İhsani (Gürsu, 2008:352)*

Âşık Halil, insanın dünyadaki vasfını ve konumunu belirlemek için fikirlerini, okuyucusunu düşünmeye itecek bir tavırla vermiştir. İnsan fâni dünyadan geçip gidecek bir canlı olduğuna göre dünya üzerindeki mülkün tek bir sahibi olduğunu hitap ettiği insanlara sorgulama yoluyla fark ettirmeye çalışmaktadır:

*İnsanlar geçici bu dünya fâni
Senden evvel gelen nerde hani
Sana mülk olacak yerini tanı
On metre bez ile bezer efendim*

*Düşün ki mülkün sahibi hani
Kim yaratmıştır ki bütün cihanı
Göndermiş götürmüş bunca insanı
Düşünen bu sırrı çözer efendim (Karadeniz, Bahçıvan, 2010:589)*

3.10.Şikayet Unsuru Olarak Dünyanın Fâniliği

3.10.1. Zamandan Şikayet Olarak Dünyanın Fâniliği

Kendilerini yaşadıkları zamandan sorumlu hisseden âşıklar, mensup oldukları toplumun sıkıntılarını şiirlerinde dile getirmiştir.

19. yüzyılın elim olaylarından 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu halkı ortamın karışıklığı, Rus çetelerinin

tutumu gibi sebeplerden zulme maruz kalmıştır. Savaşın şiddetinin artması ve toplumun sivil kesiminin de zarar görmesiyle yöre halkı bulunduğu bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır (Afyoncu, 2010:531-535). Zulmün yanında açlık, yoksulluk hastalık gibi faktörler de bölge halkının yaşanan bütün bu durumlardan olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Bütün bu yaşananlardan dolayı hayata dair ümidini yitiren kimi âşıkların şiirine bu durum dünyanın fâniliğiyle birlikte yansımıştır.

Âşık Şenlik, 93 Harbi'ni konu edindiği aşağıdaki şiirinde Rusya'nın zorla her yeri zapt ettiğini, kendilerinin doğup büyüdükları vatanlarında göçebe olduklarını üzüntülü bir dil ile aktarmaktadır. İslâm ülkesi olan Osmanlı yurdunu kafirin istila etmesini dünyanın sonu olarak değerlendirmektedir:

*Dohsan üç yılında Urusya geldi
Cebrinen her yanı zaftına aldı
Otuz altı kaza muhacir oldu
Dağıldı her biri bir yana düştü*

*Ağlaşır analar ne gelir elden
Ah çeker muhacir derun dilden
Hak bizi gurtarsın bu galmagaldan
Min yıllık mülkümüz düşmana düştü*

*Kafir Urus gekdi her yanı aldı
İslâmın yerine Kazahlar doldu
Yalancı dünyanın ahırı geldi
Ümmet-i Muhammet yamana düştü* Âşık Şenlik (Aslan, 1992:35)

93 Harbi'ni dünyanın fâniliğiyle birlikte işleyen Doğu Anadolu coğrafyasına mensup, savaşın etkilerini yaşamış bir diğer âşık da Çıldırlı Kul Ahmet'tir. Kul Ahmet de aşağıdaki şiirinde dönemin acı portresini ortaya koymaktadır:

*Hey ağalar dinlen kavga işini
Gör ki Şadevan' da kalmakal oldu*

*Dağlar seda verdi toplar atıldı
Nas ağlaştı didem yaşı sel oldu*

*Yandı fâni dünya kül oldu bütün
Hak yardım eylesin bu işler çetin
Kimsede kalmadı ağız lezzetin*

Çok kimsenin yerışmışi kil oldu Kul Ahmet (Karadeniz, Bahçıvan, 2010:58-59)

19. yüzyıl şâirlerinden olan Dadaloğlu, yaşadığı dönemden şikayet ederken dünyanın fâniliği, geçiciliği meselesine değinmiştir. Şiirin bütününde içinde bulunulan zamanda insanların maddi geçiminin iyice bozulduğunu, hakketmeyen insanların kolay yoldan para kazanmasını eleştirmiştir. Bir yandan da düzenin adaletsizliğine dünyanın yalan oluşuna sitem etmiştir:

*İrili ufaklı insan piç oldu
Onlar doğdu geçinmesi güç oldu
Altı Arap atı şahbaz nic'oldu
Ma'mur sandım yalan dünya çürümüş*

*Okuttuğum tutmaz oldu âlimler
Kalktı da kitaptan arttı zulümler
Terlemeden mal kazanan âlimler
Can verirken soluması zor imiş* Dadaloğlu (Öztelli, 1974:266)

Fikrî gelişmelerle birlikte yaşanan teknolojik ilerlemelerin devletlere güç kazandığı 20. yüzyılda, Âşık Zülfikar Akgün, yaşadığı dönemde insanların yaşamlarını tehdit eden güçlülerle ezilenler arasında global anlamda yaşanan kavgaya dair eleştirilerini dile getirmiştir. Bu kavgayı başlatan, sahip olduğu gücü silaha dönüştüren küresel güçlerin, kendilerinden önceki zâlim hükümdarlar gibi infilak edeceğini anlatır:

*Nükleerle ölüm saçan
Milletlerde sorun, derim*

*Hidrojenle savaş açan
Devletlere durun derim*

*Irkı dini ayırmadan
Soyu sopu kayırmadan
Boş mideyi doyurmadan
Ölenleri görün derim*

*Şahlanmış atlardan inin
Uçurumdur sonu kinin
Divanî' nin sözlerinin*

Manaları derin derim Zülfikar Akgün (Halıcı, 1992:37)

Zamanının siyasi gelişmelerin neticesinde sosyal-toplumsal sıkıntılarla birlikte aktığı bir dönemde yetişen Âşık Sefil Selimi sağcı-solcu olayları içerinse birbirine düşen vatan evlatlarının doğru yolda gitmediğini, zamanın hızlı akışında herkesin bu dünyadan gitmek üzere yola çıkan bir yolcu olduğunu hatırlatarak, galeyana gelmeden birlik içinde yaşamayı sitemkâr bir dille öğütler:

*Zaman bir vesait herkes yolcu
Nereden nereye gider bilmem ki
Yurdu yurt etmeyen sağcı ve solcu
Neden yanlış gaye güder Âşık Sefil Selimi (Özdemir, 2003:256)*

Âşık İğzarî, yaşadığı dönemde şahit olduğu rüşvet, adam kayırma, ikiyüzlülük gibi haksızlıklara karşı halkın düşüncesini seslendirir. Zulme uğrayan insanlara teselli mahiyetinde olan ve gücünü haksız yere kullananın da bu dünyada ebedî kalmayacağını şu sözlerle ifade etmektedir:

*Zaman ahir cihan mülk ü kadim olmaz fenâdır bil
Kimseye itibar olmaz işi gören rüşvet riyadır bil
Aranmaz namus ile ar geri kalan hep ehl- i hayadır bil
Bozuldu insan ahlak yapılan hep riyadır bil
Sakın yar olma ağyara bu bir dar-ı beladır bil*

Vücudun payidar olmaz kadim olan rızadır bil Âşık İğzarî (Karadeniz, Bahçıvan, 2010:642)

3.10.2. Bozuk Ekonomiden Şikayet Olarak Dünyanın Fâniliği

19. yüzyılda ekonomide, kültürde, sanatta ve politikada yükselişe geçen Batı karşısında bir türlü devinim yakalayamayan Osmanlı Devleti'nde yaşanan maddi-toplumsal sıkıntılar iyiden iyiye hissedilmeye başlamıştır. Kapitalist Avrupa ekonomisinin Osmanlı Devleti'ni bir pazar haline getirmesi, yerli üretimi bitirme noktasına getirmiştir. Ekonomik krizle karşı karşıya kalan Osmanlı, (Başgöz, 2014:226) gelir açığını kapatmak için halkın vergi yükünü arttırmıştır. Ağır vergilerin altından kalkamayan yoksul halk gücünü günden güne yitirmiştir (Çıblak, 2008: 89-90). Bu durum, halkın sesi olan şâirlerin şiirlerinde kendisine yer bulmuştur.

19. yüzyıl âşıklarından Nigârî, fânî dünyada maddi zorluklardan beli doğrulmayan halkın sesini, sitemini “Aşar Destanı” nda dile getirmiştir. Nigârî, köylüyü bu zor yükün altına sokan yöneticileri, haksız kazanç elde etmelerini ve haram yemelerini eleştirirken, umudunu yaratıcıya bağlamaktadır. Zira bu dünyada hüküm sürenlerin gücü sonludur ancak bâki olan Allah'ın gücü sonsuzdur:

*Bütün malım aldın ey kanlı zâlim
Şikayet ederim Hüda'ya seni
Garip Mecnun gibi perişan-halim
Şu fânî dünyada ağılattın beni*

*Helal haram demez aldığın yudar
Bu kadar eşyayı bilmem ki n'ider
Hemen marifeti vurgunluk eder
Aldı ben fakirin elindeki varı* Silleli Nigârî (Köprülü, 2004:539)

Bozuk ekonominin yansımaları dünyanın fâniliğiyle birlikte şiirlerinde gördüğümüz bir diğer âşık da yoksulluktan şikayet eden Âşık Serdarî'dir. Serdarî'nin 1886-1887 yıllarında kıtlık zamanında yazdığı “Bizim” adlı destanın bütününde çiftçinin, hayvancının, yaşadığı zorluklar, açlık, borçlar gibi

durumlardan yakınılırken yalan dünyada gün yüzü görmemesinden, zengine bir zarar gelmezken fakirin yüzünün gülmemesinden yakınır ve devrin acı portresini şu şekilde dile getirir:

*Çok dilek diledim kabul olmadı
Şu yalan dünyada yüzüm gülmedi
Hiç kimseye emniyetim kalmadı
Açılmadan soldu gülümüz bizim*

*Şu yalan dünyada hoş olamadım
Borçlardan bir kere baş almadım
Şu küçük öküze eş bulamadım
Söylemeden aciz dilimiz bizim Şarkışlalı Âşık Serdarî (Özdemir, 1997:63)*

3.10.3. Felekten Şikayet Olarak Dünyanın Fâniliği

Yaşadıkları dönemlerde zor zamanlara denk gelen şâirler, hem dünyanın geçici olmasından dolayı yaşamlarının er ya da geç son bulacağı düşüncesinin vermiş olduğu huzursuzlukla hem de dünyada geçirecekleri kısa zamanda dahi yüzlerinin gülmemesinde dolayı feleğe sitem etmişlerdir.

19. yüzyıl şâirlerinden Seyrânî şiirde, felek özelinde yöneticilere seslenerek, ne kadar güçlü olursa olsun bu dünyanın bir sonu olduğunu ve kimsenin dünya üzerinde kalıcı olmadığını hatırlatmıştır:

*Kırılsın kanunun telleri felek
Aks, murad üzre çaldığı yeter
Hakka hakikate oldun büvelek
Zulmü adalete saldıgın yeter*

*İsrafil sûrun alacak mısın
Kanuna koyub çalacak mısın
Sen cihanda bâki kalacak mısın
Bu zamana kadar kaldığın yeter Seyrânî (Yüksel, 1987:115)*

17. yüzyıl âşıklarından Âşık Ömer ise aşağıdaki şiirinde insan bu hayatta ne kadar çabalarsa çabalasın en sonunda feleğin galip geleceğini ve insanın yeryüzündeki varlığının silineceğini, dolayısıyla ne kadar cazip olursa olsun bu dünyanın sunduğu sefadan el etek çekilmesi gerektiğini sitemkâr bir tavırla ifade etmiştir:

*Ne semte kullanursan at
Felek eyler sen(i)ahir mat
Mücerred zehr ile kat kat
Dolu peymanedir dünya*

*Ömer el çek sefasından
Vefa umma vefasından
Hazer eyle cezasından
Fenâdır ya nedir dünya Âşık Ömer (Köprülü, 1962:297)*

16. yüzyıl âşıklarından Karacaoğlan da aşağıdaki şiirinde dünyada mutlu olmamasını, sevecek bir yârinin bile olmamasını feleğe bağlamış ve bu gibi durumlardan feleğe sitem etmiştir:

*Şu yalan dünyaya geldim geleli
Şakayıp gülmedim hey zâlim felek
Her ne tuttum ise aldın elimden
Nice bir dolanam divane felek (Esen, 2016:226)*

Kağızmanlı Recep Hıfzî ise, feleğe diğer şâirlere göre daha iyimser yaklaşmış, felek mefhumunu, bu dünyanın geçici olduğunu, sonunun eninde sonunda kabir olduğunu hatırlatarak kendisine nasihat etmek suretiyle kullanmıştır:

*Hıfzî çok salınma kaddin eğersin
Felek koymaz dal budağın göğersin
Gönül yucalanma kabre değersin
Bir avuç topraktır yerin alçaktır Kağızmanlı Recep Hıfzî (Baranseli, 1965:43)*

3.11. Protesto İşleviyle Birlikte Dünyanın Fâniliği

Halk şiirinde şâirler bozuk düzeni eleştirmek için şiirlerini bir araç olarak kullanmışlardır. Şâirler kimi zaman yaşanan dönemdeki devlet erkanını, yöneticileri eleştirmek, var olan düzene karşı çıkmak kimi zaman da topluma ya da bizzat kişiye yönelik taşlamada bulunmak için protesto dilini şiirlerinde kullanmışlardır (Başgöz, 1986:182-183). Şâirler, dünyanın fâniliğine dair olan mesajlarını çağının panoramasını gözler önüne sermek suretiyle şiirlerinde kullanmışlardır.

Kimi şâirler mevcut düzene ya da kişilere karşı isyanlarını şiirlerinde dile getirirken diğer yandan gücü zulüm aracı olarak kullanan bazı devlet yöneticilerine ithafen dünyanın geçici olduğunu, nice güçlü kimselerin dahi bu dünyada kalmadığını ifade ederek uyarı niteliğinde mesajlar da vermişlerdir.

Pir Sultan Abdal, başlarda kendisinin müridi olan sonrasında ise Pir Sultan'ın himmetiyle İstanbul'a gidip Sivas'a vali olarak dönen Hızır Paşa'nın Sivas halkı ile ilişkisinden ve aralarındaki husumet sebebiyle idam kararı alınmasından dolayı (Çıblak, 2008: 75) ona ve padişaha sitemde bulunmuştur. Pir Sultan, aşağıdaki şiirinde kendisini bu dünyada yenilmez olarak gören Nemrut'un bile bir gün yenileceği gibi Hızır Paşa'nın ve onu destekleyen Padişah'ın da elbette ölümün tadına bakacağını ve bu dünyanın hiç kimse için bâki olmadığını dile getirmiştir.

Yürü bre Hızır Paşa

Senin de çarkın kırılır

Güvendiğin Padişah'ın

O da bir gün devrilir

Nemrut gibi A'nka n'oldu

Bir sinek havale oldu

Davamız mahşere kaldı

Yarın bu senden sorulur Pir Sultan Abdal (Boratav, Gölpınarlı, 1943:59)

20. yüzyıl âşıklarından Ali İzzet Özkan ise aşağıdaki şiirinde 1950-60 yılları arasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a ve Başbakan Adnan Menderes'e

yönelik taşlamalarda bulunmuştur. 1960 askeri darbesi sonrası Yassıada Mahkemesinde yargılanan Celal Bayar'ı ile Menderes'i dava konusu iddialarla alakalı olarak eleştirirken (Çıblak, 2008:110) bir yandan da dünyanın yalan oluşuyla birlikte, bu geçici dünyada görülecek davaların, şikayetlerin sorunların bitmeyeceğinden yakınlıkla hayata karşı sitemde bulunmuştur:

*Köpek davası var cihan içinde
Bebek davası var vatan içinde
Şu fâni dünyada zaman içinde
Asla bitmez şekva dava cazıltı Âşık Ali İzzet Özkan (Başgöz, 1979: 192)*

19. yüzyıl taşlama şâirlerinden Seyrânî döneminde yaşanan haksızlıklara, yolsuzluklara, zâlimliğe taşlamada bulunurken, zâlim yöneticiler yüzünden yoksulluk ve sefalet içinde olan halkın sesi olmuştur. Nice güçlü hükümdarlara dahi kalmayan bu dünyada yöneticileri, mal-mülk sevdasıyla halkı ihmal etmemeleri noktasında uyarmıştır:

*Bunca cefa fazla fâni insana
Düşersin sen de bak dile lisana
Gelenler göç etmiş hani tantana
Dünyaya hükmeden zâlim kalmadı*

*İlm-i hikmetinden mana aradım
Bir fâni gelmişim neye yaradım
Bize zulmetmekse eğer muradın
Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı*

*Fukarada kaldı sadece sabır
Kefensiz ölmeye aralar kabir
Reva mı mü'mine cezâ-yı tedbir
Eve haciz girdi kilim kalmadı Seyrânî (Yüksel, 1987: 61)*

Osmanlı Devleti'nin çöküşünün hızlandığı, çöküşü mani olabilmek için birden fazla fikrin ortaya atıldığı yeni yönetim sistemlerinin denendiği bir döneme

denk gelen Seyrânî, bu dönemde yapılan ve olumlu geri dönüşü olmayan yenilikleri, bu yeniliklerin getirisi olarak ekonomide, bireyde ve daha büyük bir çerçeve ile toplumda meydana gelen menfi durumları şiirine konu edinmiştir. Seyrânî aşağıdaki şiirinde bir yandan bozuk toplumsal düzen nedeniyle yaşama dair umudunu yitirdiğini ifade ederken diğer yandan da bu dünyanın Sultan Süleyman'a dahi kalmadığını telkin ederek, teselli bulmaya çalışmıştır:

Bin iki yüz altmış bire tarih basınca

Pek ziyade oldu sıklet bu sene

Eski adet bitip devir dönünce

Kalktı insanlardan şefkat bu sene

Zengin artık kesemez oldu kurbanı

Kalmadı dünyanın rengi elvanı,

Sultan Süleyman'a kalmadı fânî

Bize Hak'tan rahmet ola bu sene Seyrânî (Çıblak, 2008: 175)

Seyrânî bir başka şiirinde ise sözde dinin temsilcileri olan kadı ve müftü gibi makam ve mevki sahibi kimselerin her türlü yolsuzluğa, rüşvet ve zinaya bulaşmalarından, halka zulmetmelerinden yakınmaktadır. Bu kişilere sahip oldukları makama ve mevkiye ise güvenmemelerini, zira bu dünyadaki sefahatin elbet bir gün son bulacağını aşağıdaki şiirinde hatırlatmaktadır:

Niçin garib oldu hükm-i şeriat

Kadının müftünün yediği rüşvet

İçkide zinada cahile nevbet

Vermiyor hâfız-ı Kur'an olanlar

Fark etmez dediğin aslâ din imân

Anınçün bilmez yahşi ile yaman

Haraç korkusundan olmuş Müslüman

Bir alay ni'meti küfran olanlar

Cellad-ı ecelden yemişler satır

Kimi tellak imiş kimisi natır

Kara toprak içre gark olmuş yatır

Kimi sultan veli olanlar Seyrânî (Yüksel, 1987:109- 113)

3.12. Adaletin Tecellisi Olarak Dünyanın Fâniliği

Âşıklar, bu dünyada haksızlığa uğrayanlar için adaletin er geç tecelli edeceğini ve bu dünyada insan eliyle sağlanamayan adaletin, fâni dünyanın miadını doldurduğu vakit yaratıcı eliyle sağlanacağını şiirlerinde dünyanın fâniliği temasıyla birlikte dile getirmektedirler.

Âşık Gevherî, şiirinde fâni dünya için verilen süre dolduğunda tüm insanların hesaba çekileceği o günde, kişinin dünyadaki gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmediği eylemlerinin sorumluluğunu alıp alamayacağını düşünmeye çağırmaktadır:

Bir cerrah gelip yaram sarsa

Derde derman olur musun ne dersin

Yarın Hak Kadı olup divan kurarsa

Hakk'a cevap verir misin ne dersin

Fânidir dünya fâni dediler

Yarın da siyaset günü dediler

Derdimin dermanı seni dediler

Derde derman olur musun ne dersin (Elçin, 1987: 70)

19. yüzyıl âşıklarından Ruhsatî de zaman zaman devleti, yöneticileri, aksaklıkları konu alan şiirler söylemiştir. Aşağıdaki dörtlükte, gücünü haram yemekle kazanan, halka zulmeden devlet yöneticilerini taşılayarak, bu gücün onda bâki kalmayacağını hatırlatır ve bu dünyada yaptıklarının ebedî yaşamda hesabının sorulacağını belirtir:

Bu nasıl hükümet bu nasıl gidiş

Yarım kıl bütünü soracak Allah

Semaya çekildi insaf adalet

Bir dahi hükümet kuracak Allah

Haram helal demez seçmezdin yerdin
Ebed kalır sandın mekanın yurdun
Zulmile bu kadar devlete erdin
Hak mizan terazi kuracak yarın Ruhsatî (Kaya, 1999:146)

Haram yeme noktasında uyarılarda bulunan, hakkı olmayan malı düşünmeden kullanan kişilere karşı bu durumun hesabının sorulacağı konusunda uyarılarda bulunan bir diğer şâir de 16. yüzyıl âşıklarından Karacaoğlu'dır.

Şu yalan dünyada kalırım dersin
Helali haramı bilmez de yer (i)' sen
Yiyip de er geç malın vermezsen
İğneden ipliğe sorarlar bir gün Karacaoğlu (Esen,2016: 412)

Pir Sultan Abdal da Hızır Paşa'nın ve Padişah'ın kendisine yaptığı haksızlığın yanlarına kalmayacağını, zâlim Nemrut'a bir sinekle haddinin bildirildiği gibi, Hızır Paşa'ya da bunun hesabının dünyada olmasa bile mahşerde mutlaka sorulacağını dile getirmiştir:

Nemrut gibi Anka n'oldu
Bir sinek havale oldu
Davamız mahşere kaldı
Yarın bu senden sorulur Pir Sultan Abdal (Gölpınarlı- Boratav, 1943:59)

19. yüzyıl şâirlerinden Niğde Altunhisarlı Âşık Kemalî, köy odasında muhtar, jandarma, ihtiyar heyetinden yediği dayak sebebiyle aşağıdaki taşlamayı söylemiştir (Tan, 2006:62). Kemalî, bu yalan dünyada çok sıkıntı çektiğini belirterek kendisine bu sıkıntıyı verenlerin cezasız kalmayacağını, adaletin bu dünyada değil Allah'ın huzurunda tecelli edeceğine dair olan inancını dile getirmiştir:

Saat üç buçukta gele cenderme
Aklımı başımdan alan cenderme

*Mematım sebebi olan cenderme
Divan-ı Bari'de geçmem hakkımdan*

*İsmi sevdığım Muhammed Ahmet
Şu yalan dünyada çok çektim zahmet
Mematım sebebi Gırlıç Mehmet
Divan-ı Bari'de geçmem hakkımdan Âşık Kemali (Tan, 2006:62)*

Kemali'nin dünyanın fâniliğiyle birlikte adaletin bâki âlemde sağlanacağını dile getiren bir başka şiirinde de vergi toplamak için köye gelen tahsildarları ve onlarla birlik olan Mehmet Çavuş ve Hacı İsmail'e hesaplaşma gününü hatırlatarak onları taşlamaktadır (Tan, 2006: 64-65):

*Bu eklü şürbedenlerin imanında zarar vardır
Kamu ettiklerim, bir bir divanına yazar vardır
Yalan dünyaya güvenmem, yerin altında mezar vardır
Yanar leyl ü nehâr bilmem, yürekte derd ü gamım var
Gelin ben borcumu verdim, bugünlük ihtişamım var*

*Sizin de canınız alır yarın Hazreti Azrail
Gerek dirilt gerek öldür fakir her cezaya kail
Zebaniler size mahsus Mehmet Çavuş, Hacı İsmail
Yanar leyl ü nehâr bilmem, yürekte derd ü gamım var
Gelin ben borcumu verdim, bugünlük ihtişamım var (Tan, 2006: 64-65)*

SONUÇ

Şiir, insanın yaşadıklarına, yaşadıkları karşısında duyduğu hislerine ve duygularına bağlı oluşan düşüncelerini sözle taçlandığı estetik bir oluşumdur. Her çeşit duygu ve düşünceye ev sahipliği yapan şiir, insanın var oluşunu anlamlandırma ve anlatma sürecinde tutunduğu bir dal işlevi görmüştür. Yaratıldığı ilkel zamanlardan bu yana doğum-ölüm, varlık-yokluk, fânîlik-bâkîlik tezatlığı arasında kafa karışıklığı olan insan yaşadığı paradoksal dengeyi, inançları çerçevesinde yaşamın doğal akışı olarak kabul ederek sanat gücüyle birleştirmiş ve şiirlerine konu edinmiştir. Her insanın başkalarının hayatlarına tanıklık ederek tecrübe ettiği fânîlik gerçeği Türk edebiyatında şiirin her daim güncelliğini koruyan yegane temalarındandır.

Şiir, her ne kadar ferdî düşüncelerin dışavurumu olarak karşımıza çıksa da şâirin içinden çıktığı toplumun hayata, dünyaya karşı geliştirdiği perspektifini, sosyokültürel değerlerini, inançlarını da yansıtmaktadır. Zira toplumsal dinamiklerin yankı bulduğu edebi ürünlerin yorumlanmasında çağın gerçekleri önem arz etmektedir. Çalışmamızda içinde yaşadığı toplumun gözcülüğünü ve sözcülüğünü yapan âşıkların, yaşadıkları dönemin şartlarına göre *dünyanın fânîliği* temasının hangi boyutlarda kullanıldığı irdelenmiştir. İncelenen şiirler yazıldığı bağlamdan hariç düşünülmemiştir. Bu doğrultuda Alan Dundes' in halk edebiyatı ürünlerinin tahlilinin yapılışında önerdiği yol, rehberimiz olmuştur: "Herhangi bir halk bilgisi ürününü bir kişi; dokusu (texture), metni (text) ve metnin içinde olduğu çevre şartları (context) itibarıyla tahlil edebilir." (Ekici, 1998:26).

Çalışma kapsamında 66 âşığın şiirleri taranmıştır. Taranan şiirlerin 370'inde *dünyanın fânîliği* temasının kullanıldığı tespit edilmiştir. 370 şiirden 106'sı çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümleri üçüncü bölüme hizmet edecek şekilde kurgulanmıştır. Dünyanın fânîliği izleğinin arka planını ortaya koyabilmek amacıyla birinci bölümde âşık edebiyatının kavramsal çerçevesi çizilmiş akabinde geleneğin geçirdiği tarihsel süreç, geleneğe etkisi oranında, toplumsal, sosyal dinamiklerle birlikte verilmiştir. İkinci Bölümde ise *fânîlik meselesinin* Türk şâirlerinin bilincinde uyandırdığı fikirleri netleştirebilmek adına Türk kültürünün belirleyici unsuru olan İslâmiyet'te, İslâmi düşünce biçiminin sistematize ettiği

tasavvufta; *fânîlik meselesinin* yapısı itibariyle insanın psikolojisindeki etkisini ortaya koyabilmek adına insan psikolojisinde ve tüm bu konuların yankı bulduğu Türk edebiyatında fânîlik meselesini açıklamayı uygun gördük. Sosyal bilimlerin disiplinler arası yöntemle müsaitleği ve fânîlik meselesinin birden fazla alana temas etmesi sebebiyle bu bölümde *fânîlik meselesinin* konu olduğu alanlar çalışmamızın sınırları dahilinde verilmiş ve fânîliğin kavramsal boyutları ortaya koyulmuştur. Üçüncü Bölümde ise âşık tarzı Türk şiirlerinde tespit edilen dünyanın fânîliğı meselesinin kullanıldığı boyutlar verilmiştir.

Varlığın yokluğa doğru aldığı yolda ortaya çıkan fânîlik gerçeğı insan bilincinde boşluk yaratmaktadır. Bu boşluğu doldurabilmek için insan kendisine çeşitli çıkış kapıları aramaktadır. Bulduğu bu kapılardan biri de hayatı din merkezli bir yaşam biçimiyle anlamlı kılmaktır. İslâmiyet; Kur'an-ı Kerim'in öğretileriyle, Peygamber'in (s.a.s) hadisleri ve yaşantısıyla, ashabın dünyadaki hassasiyeti ile dünyanın fânîliğine karşı duruşunu ortaya koymuştur. İslâmiyet'in fânîlik ekseninde, insanlara dünyanın geçici ölüm sonrası yaşamın ise bâki olduğunun bilincinde olması, bu bilinçle yaşamına devam etmesini, dünya hayatının bir rüya kadar kısa olduğunu aklından çıkarmaması gerektiğı noktasında uyarılarda bulunur. Tasavvufta ise fânîlik meselesi İslâm dininin emrettiğı şekilde yaşamayı öğütlemiştir. İslâmiyet çatısı altında gelişen tasavvuf, felsefesi gereğı beşerî zaatlardan soyutlanarak bâki âlem için çaba sarf etmeyi öğütlemektedir. Tasavvufî düşünce, fânî dünyanın debdebesinden uzakta yaşayarak, insanın yaratılışındaki temizliğı ile kalmasını, benliğine şeytani ve nefsanî hiçbir şeyin girmesine izin vermeden dünyadan el etek çekmeyi öğütlemektedir. Bu bağlamda tasavvufî felsefenin önemli kavramlarından birisi olan "fânîlik" olgusunun tasavvufun diğere önemli kavramları olan züht, fenâ-beka, masivâ, malayani kavramları ile doğrudan ilintili olduğu farkedilmiştir. Bu kavramların bulunduğu ortak payda ise içinde bulunulan dünyanın, hayatın ve bu hayatta arzu edilen zevklerin kalımsız olduğu gerçeğidir. Bâki olanın hakikat olduğu düşüncesi tasavvuf yolunda olan kişilere sıkça hatırlatılmış ve yaşamlarını buna göre düzenlemeleri tavsiye edilmiştir.

Fânîlik meselesi insanın dünyaya bakışını, yaratılışını, hayatı sorgulamasında ve anlamlandırmasında önemli bir olgudur. Yokluğun ancak varlıkla mümkün olduğu kaotik dünya düzeninin sırrına varmak, gördüğüyle hayatını anlamlandıran insan için oldukça meşakkatli bir süreçtir. Bir gün bu

dünyadaki hayatının son bulacağını bilen insan, ölüm-ölümlülük düşüncesini zihninin derinliklerinde barındırırken bir yandan da hayatını idame ettirmeye devam etmektedir. Yaşam-ölüm tezatlığının bilinci, bireyde baş edemeyeceği şiddetli bir çatışma haline geldiğinde birey bu çatışmadan sağlıklı çıkabilmek için kendisine çıkış yöntemleri aramaktadır. Bu yöntemlerden birisi ölüm ya da fânilik düşüncesini bilincinin derinlerine iterek unutmaktır. Bir başka çıkış kapısı ise bireyin, bu durumla yüzleştğinde bu durumu inkar ederek veya yok sayarak görmezden gelmesi ve bunun etrafında davranışlar geliştirmesidir. Yahut birey ölüm-ölümlülük fikrini yücelterek kendi fâniliğinin karşısında bir fikir yahut sanat eseri bırakarak kalıcı olmayı amaçlamaktadır. Ayrıca birey, ölümü kabullenebilir, ölümün bir son olmadığını söyleyen dinlere yönelerek dünyanın fâni oluşunu ve ölümü normal bir olgu olarak karşılayabilir. Bütün bunların yanısıra insan, geçici/ölümlü olanın yalnızca madde/beden olduğuna ölümden sonra ruhun sonsuz bir yaşam süreceğine inanarak bu bilinmezliğe karşı kendisine daha olumlu bir çıkış kapısı aralar.

Fanilik ve ölüm kavramları insanın var olduğu her dönemin bir gerçeğidir. Bu kavramlar, toplumların mensup oldukları kültür dairelerine göre mahiyet kazanmıştır. Bu bağlamda çalışmamızın bu kısmında Türklerin mensup oldukları kültür dairelerine göre geliştirdikleri edebiyat devrelerinden örnekler incelenmiştir. İslamiyet öncesi Türk şiirinde fanilik teması Türklerin ölüme bakışıyla kendisini göstermektedir. Ölümden sonra bir yaşam olduğuna inanan Türkler, şiirlerinde dünyanın geçici olduğunun bilincinde olarak fanilik olgusunu şiirlerine konu edinmiştir. İslamiyet sonrası edebiyatın ürünleri olan Kutadgu Bilig, Dede Korkut, Divan şiiri ve tasavvuf şiirinde de durum bir bakıma aynıdır. Fanilik olgusu dünyanın geçici bir yer olduğu dolayısıyla insanların zenginlikleriyle övünülmemesi gerektiği nasihatleriyle karşımıza çıkmaktadır. Başlangıcı Tanzimat edebiyatı alınan Modern Türk şiirinde ise durum farklılaşır. Modern dönemde, dünyanın genel olarak gelenekten kopup yeni bir yaşam tarzı, bakış açısı inşa etme sürecinde bilim, sanat, edebiyat gibi birçok sosyo-kültürel olguda dünyevileşme devri başlamıştır. Ölüm ve fanilik temalarında Modern Türk şiirinde iki farklı eğilim görülmektedir. Metafiziksel olaylar dahil her şeyi akılla anlamlandırmaya çalışan bireyin ölüm olgusu karşısında bilinmezlikle karşı karşıya kaldığında, Tarhan'ın Makber'inde olduğu gibi anlamlandırılmayan, derin

ızdıraplar duyan eğilim. Bir diğer eğilim ise dünyanın faniliği karşısında tasavvufi oluşumun aldığı tavrı şeklindedir.

Ancak bu durum âşık şiirine gelindiğinde değişmektedir. Âşık şiirinde dünyanın faniliği teması kimi zaman dini, felsefi boyutlarda kimi zamandan toplumsal boyutlarda işlenmektedir.

Şâirlerin hayatı anlamlandırabilme gayretinin şiirde vücut bulması dünyanın sırrına erişmesinde önemli bir basamaktır. Şâirin bu keşfindeki perdeyi aralamayı gaye edindiğimiz çalışmamızın üçüncü bölümünde ise dünyanın fâniliği teması âşıkların, içinde bulundukları dönemin toplumsal-sosyal şartlarına, yaşadıkları şahsi mevzulara yahut ruh hallerine göre değişiklik göstermesi yönünde irdelenmiştir. Dünyanın fâniliğine ilişkin şiirler çoğu zaman klasik fikirler ve kalıplaşmış yapılarla karşımıza çıkmaktadır. İnsan hayatının kısalığı, ölüm gerçeği, nice peygamberlerin, hükümdarların, güçlü kimselerin dahi bu dünyada bâki olmadığını Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kıssalara ya da sözlü geleneğin getirisi olan halk hikayelerinde gücüyle ön plana çıkmış kahramanlara telmihte bulunularak ifade edilmektedir.

Dünyanın fâniliği meselesini âşık şiirinde kullanıldığı boyutlardan biri *tasavvufi boyuttur*. Âşıklar, ölümlü olduğu gerçeğine tasavvufi pencereden bakmışlardır. Âşıklar, tasavvufi hissiyatlarıyla şiirlerinde, madde âlemine ihtimam göstermemeye ehemmiyet vermişlerdir. Allah'tan gayrı olan her şeye boş gözüyle bakmış, dünyanın geçici zevklerinin hülyasına kapılıp gaflet uykusunda kalmamak için nefisleriyle mücadele içinde olduklarını şiirlerine yansıtmışlardır. Bunun yanı sıra dünya, âşıklarca kimi zaman yaşam yolculuğunda bir durak noktasıdır. Bu geçici durak noktasına gelişin bir de gidişi olduğu âşıklarca bilinmektedir. Bu bilinçle âşıklar şiirlerinde yol- yolcu; han- hancı metaforlarıyla dünyayı tanımlamaktadır. Âşıklar şiirlerinde, insanın görkemle bezenen dünyada nefsiyle mücadele etmesi ve dünyada başına gelen menfi ya da müspet olayların birer imtihan vesilesi olduğunu unutmaması gerektiğini ifade etmektedirler. Aynı zamanda dünyanın fâniliği teması şiirlerde kimi zaman da hayatlarını ölüm yokmuşçasına hiç eden insanlara seslenişte nasihat unsuru olarak da kullanılmıştır.

Fânilik gerçeğinin insanda uyandırdığı hissiyat, dünyadaki hayatları sürecinde sıkıntı çekmiş insanın dünyadaki lezzetlerden tadamadan göçüp gideceğinden dolayı endişelenmesine sebebiyet vermiştir. Bu endişeyle âşıklar

muhtelif sebeplerden yaşadığı sıkıntıları, fânî/yalan/geçici dünyada gün yüzü görememe duygusuyla işlemişlerdir. Kimi şâirler sevgilisinden vefa görmediği için, kimi şâirler bu dünya vefa görecek bir sevgililerinin olmamasından, kimi âşıklar yaşam süresince sosyo-ekonomik sebeplerden olumsuz durumlara maruz kalmasından dolayı dünyadan zevk ve lezzet alamadıklarını ifade etmişlerdir.

Fânîlik gerçeği insanoğlunun var olduğu her dönemde içinden çıkamadığı bir mesele olmuştur. İnsanın var oluşsal sorunları içerisinde yer alan dünyanın fânîliği meselesi insanın hayatı anlamlandırabilmesinde önem arz etmektedir. Anlamak için önce sorgulamanın gerekli olduğu gerçeği, fânîlik meselesinde de önemini hissettirmektedir. İnsan, dünyadaki yerini, misyonunu, yokluğunun varlığıyla mümkün olduğu gibi olguları hayata ibret gözüyle bakarak, sorgulayarak anlamaya çalışır. Bu bağlamda felsefenin bir problemi olarak düşünülebilecek dünyanın fânîliği meselesi, âşık şiirinde sorgulama boyutuyla da yer almaktadır. Âşıklar, doğumlar ve ölümler rutinindeki dünyayı, dünyadan sonraki yaşamı anlamlandırabilmek için fânîlik meselesini şiirlerinde sorgulayan bir dille ifade etmişlerdir.

Dünyanın fânîliği denilince akla gelen bir başka husus da insanın içindeki sonsuzluk hissinin dünyanın sonlu oluşu ile çatışmasıdır. Sonsuz olma isteği ile fânîlik gerçeği arasında sıkışan birey, sonsuz olmaya karşı yok olma fikri karşısında geliştirdiği arkasında kalıcı eser bırakma güdüsüyle telafi edebilir. Âşıklar da ölümlü olma fikri, yok olma gerçeğiyle baş edebilmek için dünyadan göç ettikleri vakit arkalarında yaşayacak bir dava, fikir, eser bırakmayı amaçlamışlardır. Pir Sultan Abdal ölüm fikrini inandığı davası uğruna yüceltmış ve davası yolunda fânî dünyadan göç etmekten korkmamıştır bilakis fânî bedeni idealleri yanında bir hiç değeri taşımaktadır. Kimi âşıklar da şâirlik yeteneklerinin el verdiğince dünyada şiirleriyle, artlarında bıraktıkları edebî eserlerle ebedîleşmeyi arzulamış ve bunu dile getirmişlerdir.

Bunun yanı sıra mevzubahis temanın önemli boyutlarından biri de şikayet unsuru olarak kullanılmasıdır. Şâirler, zaman zaman ekonomik sıkıntılardan şikayet etmek için bu temaya başvurmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda pek çok sorunla karşı karşıya kaldığı 19. yüzyılda devlette maddi sıkıntıların hasıl olması, halka uygulanan ağır vergiler, kıtlık dönemleri gibi çağın gerçekleri dünyanın fânîliği temasıyla kullanılan önemli konulardan olmuştur. Âşıklar, savaş zamanlarında açlık, yoksulluk, hastalık, göçle

mücadele etmek zorunda kalan halkın yaşadıkları dönemden dolayı hayata karşı, olan sitemlerini, yaşadıkları zorlukları dünyanın fâniliği temasıyla birlikte ortaya koymuşlardır. Şikayet edilen bir başka unsur da felektir. Yaşadıkları dönemlerde zor zamanlara denk gelen şâirler, halkın ve kendilerinin yaşadıkları sıkıntıları dile getirirken bu durumdan feleği sorumlu tutmuşlardır. Kimi zaman da felek özelinde yöneticilere, sevgiliye ya da kendilerine olan öfkelerini sitemkar tavırla dünyanın fâniliği temasıyla birlikte vermişlerdir.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda pek çok sorunla mücadele etmesi, kimi devlet adamının halka uyguladığı menfi davranışlar, halkın ekonomik sıkıntı içinde olması ve uygulanan ağır vergiler gibi sebepler âşıkların şiirlerinde dünyanın fâniliğiyle birlikte ifade edilen çağın gerçekleridir. Bu gerçekler kimi zaman sitemkâr bir üslupla kimi zaman protesto diliyle kimi zaman da adalet arayışı olarak dünyanın fâniliği izleğiyle birlikte karşımıza çıkmaktadır.

Misyonları gereği toplumun sesi olan âşıkların gördükleri haksızlıkları protesto diliyle ifade etmişlerdir. Âşıklar, toplumda aksayan yönleri, yöneticilerin gelişi güzel davranışlarını devlet yapısındaki kimi bozuklukları sanatın gücüyle birleştirmiştir. Dünyanın geçici oluşunu gücü zulüm olarak kullanan devlet yöneticilerine hatırlatmış, maruz kalınan haksız muameleyi bu yolla, dünyanın fâniliği teması eşliğinde dile getirmişlerdir. Yapılan haksızlıkları protesto diliyle ifade eden âşıklar dünyanın geçici olduğunu hatırlatmış bunun yanı sıra buradaki gücün servetin bâki olmadığını yöneticilere yaptıkları her eylemin hesabını fâni dünyadaki süresi dolduktan sonra vereceği, adaletin er-geç tecelli edeceğini dile getirmede de dünyanın fâniliği teması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki çalışmamızda, âşık tarzı Türk şiirlerinde işlenen dünyanın fâniliği teması toplumsal dinamiğe göre farklılık göstermektedir. Toplumsal refahın yüksek olduğu 16.- 17. -18. yüzyıl âşık edebiyatı verimlerinde, istisnaları hariç tutarak, dünyanın fâniliği teması tasavvufî boyutta, klasik kalıplaşmış yapılarla, nasihat unsuru olarak, ya da dünyayı tanımlayan yolculuk mekanı, imtihan olunan yer gibi özelliklerle birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna mukabil devletin bünyesinde sıkıntıların yaşanmaya başladığı ve bu sıkıntıların halka yansıdığı 19. Yüzyılda, Anadolu'da eski düzenin değişip yeni bir yapılanmanın geliştiği ve fikrî ve teknolojik gelişmelerin yaşandığı 20. yüzyılda durum farklılaşmıştır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır)

Abdülkerim Kuşeyrî. (1981). Haz: Süleyman Uludağ. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Afyoncu, E. (2010). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Akdemir, B. (2011). *Kur'an'da Gaflet Kavramı*. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi.

Akkuş, M. (2018). *Nef'i Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>. Erişim Tarihi: 26.05.2023.

Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âli Divanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>. Erişim Tarihi: 26.05.2023.

Akün, Ö. F. (1994). *Divan Edebiyatı*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 9 389-427) içinde. Erişim Adresi 21.03.23: <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/divan-edebiyati>.

Altınkaynak, E. (2015) *Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi Derlemeleri- I (09-17.01.1997 Kars)*. Ankara: Karadeniz Dergisi Yayınları.

Artun, E. (2015). *Türk Halk Edebiyatına Giriş Edebiyat Tarihi/Metinler*. Adana: Karahan Kitabevi.

Artun, E. (2019). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı Edebiyat Tarihi/ Tarihi Metinler*. Adana: Karahan.

Artun, E. XVII. Uluslararası Kıbataek Edebiyat Şöleni (Balkanlar Türk Edebiyatı ve Kültürü) (Kosova; 13 – 18 Ağustos Eylül 2009).

Aslan, E. (1992). *Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı- Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikayeleri*. Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No :4 İkinci Baskı.

Aydın, A. (2003) *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Bakırcıoğlu, N. Z. (1995). *Güldeste: 20. Yüzyıl Türk Şiirinden Seçmeler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Baranseli, Z. M. (1965). *Kağızmanlı Recep Hıfzı- Kars Halkevi Yayınları*, Kars.

Başgöz, İ. (1986). *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.

Başgöz, İ. (2014). *İzahlı Türk Halk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

Başgöz, İ. *Âşık Ali İzzet Özkan- Yaşamı Sanatı ve Şiirleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Bayrı, M. (1958). *Âşık Gevheri*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.

Bilgin, A. A. (2014). Türk Tasavvuf Edebiyatının Mahiyeti. *Türkiyat Mecmuası*. C.24/Bahar. 1-13. Erişim Adresi (09.06.2023): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/173122>.

Bilgin, A. A. (2022). *Yunus Emre Divanı*. Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Boratav, P. N. (2017). *Folklor ve Edebiyat*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

- Boratav, P. N. (2019). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara, BilgeSu Yayıncılık.
- Çağırıcı, M. (2003). *Malayani*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 27, s. 480-481) içinde. Erişim Adresi: (16.04.2023): <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/malayani>.
- Cebecioğlu, E. (2004) *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Çetişli, İ. (2017). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Akçağ Yayınları: Ankara: 4. Baskı.
- Çıblak, N. (2008). *Âşık Şiirinde Taşlamalar*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Çiçek H. (2003). Kadim Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlâna'nın Mesnevisinde Metaforik Anlatım. AÜFİD Cilt XLIV Sayı 1 s. 293-311 Erişim Adresi 09.06.2023: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/583439>.
- Cılıfford T. M. (1981) *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*. Çev. Hüsnü Arıcı, Olcay İmamoğlu. Ankara. H.Ü. Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2019). *Halk Bilimi Kuram ve Yöntemlerine Giriş Tarihi* Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2021). *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dundes, A. (1980). Halk Kimdir. Çev. Metin Ekici. Erişim Adresi: (02.06.2023) <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=37&Sayfa=138>. 139-157.
- Durbilmez, B. (2013) Halk Bilimi Araştırmalarının 100. Yılında: 'Halk Bilimi' ile 'Edebiyat' ın Ortak Alanları ve 'Halk Edebiyatı' Üzerine Bir Değerlendirme. Millî Folklor, S. 105-108 Erişim Adresi (02.06.2023): <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=99&Sayfa=98>.
- Durbilmez, B. (2020). *Âşık Edebiyatında Şiir Sanatı: Hasretî' den Örneklerle*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Durmaz, G. (2006). Kutadgu Bilig'de Zahid. U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Yıl: 7 Sayı:11 Erişim Adresi: (09.06.2023) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/214611>.
- Durukoğlu, S. (2015). Şâirlerde Ve Şiirlerinde Boşluk, Sonsuzluk Ve Fânîlik Duygusu İle İçki Temi. Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, 3(5), 181-191. Erişim Adresi: (28.06.2023) <https://dergipark.org.tr/en/pub/akrajournal/article/328555>.
- Düzgün, D. (1997). *Âşık Yaşar Reyhani Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları: 852.
- Düzgün, D. (1997). *Âşık Yaşar Reyhanî Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ekici, M. (1998). Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (text), Doku (texture), Sosyal Çevre Şartları (Konteks) İlişkisinin Önemi. Millî Folklor: 10/39.
- Elçin, Ş. (1987). *Gevherî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eraydın, S. (1990) *Tasavvuf ve Tarikatlar*. Marifet Yayınları. 3 Baskı. İstanbul.
- Ercilasun, A. B. (2015). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2017) *Dede Korkut Hikayeleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, S. N. (t.y.). *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*. Semih Lütfi Matbaası.

- Erkal, A. (2015). *Âşık Sümmânî Divanı*. Erzurum Büyükşehir Belediyesi.
- Erkal, A. (2015). *Erzurumlu Emrah Divanı İnceleme- Karşılaştırmalı Metin- Erzurum Büyük Şehir Belediyesi*.
- Erol, K. (2005) Erol, K. (2005). Abdülhâk Hâmid'in Şiirlerinde Ölüm Tefekkürü ve Mezar Tasavvuru. Milli Eğitim Dergisi, 168, 18-21.Erişim Adresi (26.05.2023): http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/millî_egitim_dergisi/168/index3-erol.htm.
- Ersevîm, İ. (1997). *Freud ve Psikanalizin İlkeleri*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Ertürk, F. (2018). *Günümüz Âşık Edebiyatında Tasavvuf*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Esen, A. Ş. (2016). *Anadolu Âşıkları Karacaoğlan*. Hazırlayan İsmail Görkem. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eyuboğlu, S. (1977). *Pir Sultan Abdal. Sunu: Azra Erhat. Önsöz: İlhan Başgöz*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Faruk Nafiz Çamlıbel. (1969). *Han Duvarları*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Giuseppe C. (2017). *Avrupa'da Folklor Tarihi*. Çev. Yerke Özer. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2017.
- Göka, E. (2009). *Ölme: Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1971). *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Gölpınarlı, A., Boratav, P. N. (1943) *Pir Sultan Abdal*. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü No. 5 Halk Edebiyatı Serisi:1.
- Gülpınar, T. (2023). Toplumsal Belleğe Adanmış Mekânlar: Turan Emeksiz'i Hatırlamak ve Unutmak. Sosyal, Beşerî Ve İdari Bilimler Dergisi, 6(2), 205-222. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1179>.
- Günay, U. (2021). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Görkem, İ. (2001). *Türk Edebiyatında Ağıtlar Metin- İnceleme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gürsu, Y. (2008) *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Yayınlanmamış Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Güzel, A- Torun, A. (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Halıcı, F. (1992) *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şâirleri Güldeste*. Ankara: AtaTürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2001). *Karun*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 24, s519-520) içinde. Erişim Adresi 28.05. 2023: <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/karun>.
- Hökelekli, H. (1991) Ölüm ve Ötesi Psikoloji. Uludağ Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi. Sayı: 3, yıl:3.
- İbni Kesir, (1983) *Şemailür- Resul*. Terc. Naim Erdoğan. İstanbul: Gümüş Basımevi.
- İsen M. (1993). *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kabaklı, A. (2006). *Âşık Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

- Kalafat, Y. (1998). *Kuzey Azerbaycan- Doğu Anadolu ve Kuzey Irak' da Eski Türk Dini İzleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, M. (1995). *Fenâ*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 12, s.333-335) içinde. Erişim Adresi: 09.06.2023: <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/fenâ>.
- Karadeniz, A. (2006). *Âşık Şeref Taşlıova'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi. Kars.
- Karadeniz, B., Bahçıvan, O. (2010). *Doğulu Halk Şâirleri I*. İstanbul: KaraMavi Yayınları.
- Karakuş, G. Öztürk, Z. Tamam, L. (2012). Ölüm ve Ölüm Kaygısı. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi. Erişim Adresi (09.06.2023): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/25364>.
- Kasimoğlu, Ş. (2018). "Türkiye'de Folklor Araştırmaları". Uluslararası Hakemli Türk Dili, Edebiyat ve Dergisi. S.71. Erişim Adresi 26.05.2023: https://www.researchgate.net/publication/327341794_Turkiye'de_Folklor_Arastirmalari.
- Kaya, D. (1999). *Âşık Ruhsatî*. Sivas Belediyesi Kültür Yayınları. Genişletilmiş II. Baskı.
- Kaya, D. (2000). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kaya, D. (2003). Başlangıçtan günümüze Âşık edebiyatı. *Âşık Edebiyatına Giriş*, Bîşkek: Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları. Erişim Adresi, 29.06.2023: https://turkoloji.cu.edu.tr/ALK%20EDEBIYATI/dogan_kaya_baslangictan_gunumuze_asik_edebiyati.htm.
- Koç, E. (2015). Felsefe ve Edebiyat, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 105-118. Erişim Adresi (08.06.2023): <https://dergipark.org.tr/en/pub/kusbd/issue/19380/205610>.
- Koçin, A. (2003) Ölüm Gerçeğinin Türk Kültürüne ve Anadolu Türk Şiirine Yansıması. U.Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Yıl:4, Sayı:5, Erişim Adresi: 09.06.2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214733>.
- Köprülü, F. (2014) "Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış (XIII-XVI. yüzyıllar), *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul, Alfa Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1940). *Türk Saz Şâirleri III, Antoloji XIX. XX. Asırlar*. İstanbul: Kanaat Kitabevi Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1962). *Türk Sazşâirleri I*. Ankara: Güven Basımevi. Millî Kültür Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1962). *Türk Saz Şâirleri II*. Ankara: Güven Basımevi. Millî Kültür Yayınları.
- Köprülü, M. F. (1962). *Türk Sazşâirleri III*. Ankara: Güven Basımevi. Millî Kültür Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2004) *Saz şâirleri I-V*. Akçağ Yayınları. Ankara. Erişim Adresi: (28.05.2023): https://turuz.com/storage/uz-4-edebiyat-2020New_Folder/7137-Saz_Shairleri-1-5-Fuad_Koprulu2004-728s.pdf.
- Köprülü, M. F. (2018) *Edebiyat Araştırmaları I* İstanbul: Alfa Yayınları.
- Küçük, S. (1994). *Bâki Divanı Tenkitli Basım*. Ankara: Atatürk, Kültür, Dili ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Musluoğlu, F. (2022). *Hayreti Divanı (Tenkitli Metin Dil İçi Çeviri)* Çanakkale: Paradigma AkÂdemi. Erişim Adresi: (26.05.2023) <https://www.paradigmaakAdemiyayinlari.com/wp-content/uploads/2022/07/hayreti-divani.pdf>.
- Nevevî, M. Özafşar M. E. I. Erul, B. (2012) *Riyazü's- Salihîn Metin ve Çeviri I*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

- Ögel, B. (1971). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Oğuz, Ö. Ekici, M. vd. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ed. M. Öcal Oğuz. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Fânilik. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). İmtihan. *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Özdemir, A. (1997). *Şarkışlalı Âşık Serdari ve Yöre Halk Şâirleri*. İstanbul: Şarkışla Kültür Sanat ve Sosyal Dayanışma Derneği Yayını.
- Özdemir, A. (2003). *Âşık Sefil Selimi İrfan Okulu*. İstanbul: Şarkışla ve Çevresi Kültür Sanat ve Sosyal Dayanışma Derneği Yayınları.
- Özdemir, A. (2010). *İki Kapılı Handa Âşık Veysel*. İstanbul: Sivas Platformu.
- Özdemir, C. (2020). Âşık Tarzı Türk Şiirinde Sultan Süleyman Algısı. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Erişim Adresi: 27.06.2023 <https://dergipark.org.tr/en/pub/rteusbe/issue/59231/812240>.
- Özköse, K. (2012) Haksever, A. Cahid, vd. *Tasavvuf El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özsoy, B. (1993). Posoflu Âşık Sabit Müdamî Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Eserleri. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Kayseri.
- Öztelli, C. (1974). *Koroğlu Dadaloğlu Kuloğlu*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Öztelli, C. (2008). *Karacaoğlu Yaşamı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Parmaksız, M. N. (2006). *Âşık Edebiyatında Ağıt Konulu Destanlar*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (2014). *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. Konya: Kömen Yayınları,
- Sarı, M. (2013). *Mevlevî Âşık ve Şâir Konyalı Şem'i Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Silahdaroğlu, F. (1996) *Günümüz Türkçesiyle Kutadgu Bilig Uyarlaması*. Kültür Bakanlığı 100 Temel Eser.
- Soysal, İ. (2018). *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşirgil, A. (2013). *Kayı IV Ufukların Padişahı Kanuni*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tan, N. (2006) *Ölümünün 80. Yıldönümünde Altunhisarlı Âşık Kemali Baba: Hayatı Sanatı Şiirleri*. Ankara: Brc Basım Matbaacılık.
- Tanhan, F. (2007) *Ölüm Kaygısıyla Baş Etme Eğitiminin Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma Düzeyine Etkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayali Divanı*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Taşbaşı, A. (2018). *Âşık Mevlüt Mertoğlu Hayatı- Sanatı- Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi.

Taşdelen, V. (2012). Dede Korkut'un Dünyası. *Bizim Külliye*, no.51, 61-64. Erişim Adresi: (09.06.2023): <https://avesis.yildiz.edu.tr/yayin/bb2712ae-7f11-474c-b321-906cc53b3545/dede-korkutun-dunyasi>.

Taşdelen, V. (2019). Kutadgu Bilig'in Felsefi Bağlamı. *Millî Folklor*. Yıl 31; sayı 124 Erişim Adresi (09.06.2023): <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/907476>.

Tek, A. (2019). *Tarihi Süreçte Tasavvuf ve Tarikatlar*. Bursa: Bursa Akademisi.

Tekin, T. (t.y.). İslâm Öncesi Türk Şiiri. Erişim Adresi: https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/tekin_03.pdf.

Temizel, A. (2016). Hafız ve Yunus'ta Dünyanın Fâniliği. *Uluslararası Hâfız-ı Şirazi ve Yunus Emre'de İrfan Kongresi*. Erişim Adresi (09.06.2023): https://www.researchgate.net/profile/Ghadir-Golkarian/publication/336252352_7-8_Nisan_2016_1_Uluslararası_Hafiz-i_Sirazi_ve_Yunus_Emre%27de_Irfan_Kongresi/links/5d96eddea6fdccfd0e745f44/7-8-Nisan-2016-1-Uluslararası-Hafiz-i-Sirazi-ve-Yunus-Emre-de-Irfan-Kongresi.pdf.

Topakkaya, A. (2007). Felsefî Hermenutik. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 75- 92. <https://dergipark.org.tr/en/pub/flsf/issue/48603/617482>.

Uğurlu, S. (2017). *Gelenek ve Kimlik İlişkisi*. İstanbul: Kriter Yayınları.

Uludağ, S. (2003) *Mâsiva*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 28, s.76) içinde. Erişim Adresi (13.01.2023). <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/mâsiva>.

Uludağ, S. (1994). *Devir*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 9, s. 231-232) içinde. Erişim Adresi (27.05. 2023): <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/devir--tasavvuf>.

Uludağ, S. (1996). *Gaflet*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 13, s. 283-284) içinde. Erişim Adresi (27.05.2023). <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/gaflet--tasavvuf>.

Uludağ, S. (2006). *Nefis*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 32, s. 526-529) içinde. Erişim Adresi (29.04.2023). <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/nefis#2-İslâm-dusuncesi>.

Uludağ, S. (1992). *İmtihan*. TDV İslâm Ansiklopedisi (Cilt 5, s. 380) içinde. Erişim Adresi (29.04.2023). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bela>.

Vural, H. (2010) Yunus Emre'de Ölüm Düşüncesi ve Ölümüne Dair İfade Sıklığı. *X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni* 6-8 Mayıs. Haz. Erdoğan Boz. Eskişehir. Erişim Adresi (09.06.2023): http://isamveri.org/pdfdr/D198336/2011/2011_VURALH.pdf.

Yahya Kemal Beyatlı. (1963). *Rubailer*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü. Yahya Kemal Külliyesi.

Yakıcı, M. (1989). *Âşık Zileli Talibî*. İstanbul: İnanç Yayınları.

Yalom, I. (1999). *Varoluşçu Psikoterapi*. Kabalcı Yayınevi. İstanbul.

Yardımcı, M. (2018). *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri*. İzmir: Kanyılmaz Matbaacılık.

Yaşat, C. D. (2004). *Sanat ve Toplum Karşısında Hermeneutik: Edebiyat Sosyolojisi Açısından Hermeneutik Yaklaşımın Değerlendirilmesi* Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Yavuz, O. (2020) *Pir Sultan ve Âşık Veysel’de Varoluşçu Temalar*. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Yıldırım, D. (1983). Türkiye’de Folklor Araştırmalarının Gelişim Devreleri 1. 1-15. Millî Folklor “Şükrü Elçin’e Armağan” Erişim Adresi: <https://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=21&Sayfa=1>.

Yıldırım, D. Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri. Millî Folklor. S.11. Güz 1991. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/697062>. Erişim Tarihi: 02.06. 2023.

Yıldırım, N. (2008). *Rüstem-i Zâl*. Tdv İslâm Ansiklopedisi (Cilt 35, s. 294-295) içinde. Erişim Adresi 28.05.2023: <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/rustem-i-zal>.

Yılmaz, F. (1998) Kur’an’da Gaflet Kavramı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı: 2 Erişim Adresi: (09.06.2023): <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153902>.

Yılmaz, G. (2006). *Davut Sularî ve Ozanlık Geleneği İçindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yüksel, H. A. (1987). *Âşık Seyrânî Hayatı ve Şiirleri*. Kültür Turizm Bakanlığı. 1. Baskı.

Yuva, H. (2009). Türk Şiirinde Zaman Teminin Değişimi. Turkish Studies Sayı:4 Erişim Adresi: (09.06.2023): https://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/humeyra_yuva_turk_siiri_zaman_temi.pdf .